

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Арсен С. Драгојевић

**СОЦИОДЕМОГРАФСКИ И ИДЕОЛОШКИ
ЧИНИОЦИ ПОПУЛИСТИЧКЕ
ОРИЈЕНТАЦИЈЕ – КРОС-НАЦИОНАЛНА
СТУДИЈА**

докторска дисертација

Београд, 2024

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Arsen S. Dragojević

**SOCIO-DEMOGRAPHIC AND
IDEOLOGICAL FACTORS OF POPULIST
ORIENTATION - A CROSS-NATIONAL
STUDY**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024

Ментор:

Проф. др Драган Попадић, Одељење за психологију, Филозофски факултет у Београду

Чланови комисије:

- Проф. др Небојша Петровић, Одељење за психологију, Филозофски факултет у Београду
- Проф. др Зоран Павловић, Одељење за психологију, Филозофски факултет у Београду
- Др. Бојан Годосијевић, Институт друштвених наука, Београд.

Датум одбране: _____

Захвалнице

На почетку желим да се захвалим свом ментору проф.др Драгану Попадићу за разумевање, подршку, стрпљење, време и сво пружено знање и дате савете.

Такође желим да се захвалим свим члановима комисије на показаној доброј вољи, стрпљењу, разумевању и свом усмеравању које су пружили. Искрено и велико хвала.

Даље, желим да се захвалим свим колегама из компаније Ipsos Strategic Marketing који су допринели реализацији ове студије. Посебно бих се захвалио директору албанске канцеларије, Албану Билалију на издвајању слободног времена за консултације и за упознавање са политичком сценом у Албанији.

Желео бих се захвалити и Станиславу Фајгељу, бившем ментору и садашњем пријатељу, на подршци и помоћи у осмишљавају статистичке обраде података.

Захвалио бих се и свим експертима који су одлучили да учествују у студији али и свим испитаницима из Србије и из Албаније. Њихова добра воља чини овакве радове могућим.

Захвалио бих се и госпођама Маји Јовановић и Ивани Павловић. Професионалност и добронамерност су увек леп спој и било је задовољство бити у контакту са вама.

Коначно, желим да се захвалим својим најмилијим на подршци, разумевању и љубави. Хвала Зорана што си истрпела.

СОЦИОДЕМОГРАФСКИ И ИДЕОЛОШКИ ЧИНИОЦИ ПОПУЛИСТИЧКЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ – КРОС-НАЦИОНАЛНА СТУДИЈА

Сажетак

Популизам се на индивидуалном нивоу манифестује на више начина. Нови концепт „популистичка оријентација“ обједињује све ове индикаторе и он се састоји од популистичких ставова и подршке популистичким странкама исказане кроз гласање и позитивне ставове. Теоријски и емпиријски радови постулирају постојање везе између популизма, национализма и ауторитарности те је за потребе овог рада осмишљен још један нов појам – антилиберална тријада, који обухвата ова три конструкта. Циљ рада је био да се провере односи свих раније наведених елемената али и да се провери теоријска и психометријска заснованост елемената популизма као таквих.

Истраживање се састојало од две подстудије изведене на територији Србије и Албаније. Прва подстудија је рађена на општој популацији ових држава на национално репрезентативним узорцима пунолетних грађана (Србија, без Косова N=997, Албанија N=995). Подаци су прикупљани телефонским и интернет анкетама. Популистички ставови су испитивани модификованим упитником Акерманове и сарадника. Друга подстудија је подразумевала испитивање експерата о популистичким карактеристикама политичких покрета. У Србији је учествовало петоро експерата, у Албанији троје. Експерти су испитивани коришћењем скраћене верзије ПОППА методологије.

Истраживање, посебно на експертима, указује на потребу за већом прецизношћу у постављању дефиниција популизма и самим тим и у пратећим истраживачким материјалима.

Резултати указују на комплексан однос елемената унутар популистичке оријентације. Популистички ставови и популистичко гласачко понашање нису у једнозначној вези и други фактори, као што су статус странке за коју се гласа, имају битну улогу у њиховом односу.

Веза између популистичких ставова, ауторитарности и национализма је потврђена на оба узорка и они су у стабилној вези при чему успевају да задрже своју дистинктивност.

Претходни радови популисте у народу профилишу као младе, необразоване и сиромашније мушкарце. У овој студији тај профил није у потпуности репродукован. Разлика између полова није потврђена на већини елемената популистичке оријентације. У Албанији популистички ставови јачају са годинама, док у Србији су старији склонији популистичком гласању. Социо-економски статус у Србији нема значајну везу са популистичким ставовима али је у вези са мањом склоношћу ка популистичком гласању. У Албанији са статусом опада склоност популистичким ставовима али расте склоност популистичком гласању.

Кључне речи: Популизам, популистичка оријентација, ауторитарност, национализам, социо-демографске одлике.

Научна област: Психологија

Ужа научна област: Социјална психологија

SOCIO-DEMOGRAPHIC AND IDEOLOGICAL FACTORS OF POPULIST ORIENTATION - A CROSS-NATIONAL STUDY

Abstract

At individual level populism manifests in multitude of ways. The new concept of "populist orientation" encompasses all these indicators and is comprised of populist attitudes and support for populist political parties expressed through voting behavior and general positive opinions. Theoretical and empirical studies suggest a connection between populism, nationalism, and authoritarianism. For the purposes of this paper, another new concept is introduced – the anti-liberal triad, encompassing these three mentioned constructs. Our goal is to examine the relationships among these elements and assess the theoretical and psychometric foundations of populism as phenomenon.

The research consisted of two sub-studies conducted in Serbia and Albania. The first sub-study involved the general population of these countries, with nationally representative samples of adults (Serbia, excluding Kosovo N=997, Albania N=995). Data was collected through telephone and online surveys. Populist attitudes were assessed using a modified questionnaire by Ackerman et.al. The second sub-study focused on experts' opinions on the populist characteristics of political movements. Five experts participated in Serbia, and three in Albania. They were examined using a shortened version of the POPPA methodology.

The research, especially among experts, highlights the need for greater precision in defining populism and implementing it in accompanying research materials. The results indicate a complex relationship among elements within populist orientation. Populist attitudes and voting behavior do not have a straightforward correlation, and other factors, such as the party's status, play a significant role in their relationship.

The link between populist attitudes, authoritarianism, and nationalism is confirmed in both samples, while at same time they maintain their distinctiveness. Contrary to previous studies which profiled average populist as young, uneducated, and poor male, this study does not entirely reproduce that profile. In Albania, populist attitudes strengthen as people get older, while in Serbia, older individuals tend to lean towards populist voting. Socio-economic status in Serbia does not have a significant connection with populist attitudes, but it is associated with a lower inclination toward populist voting. In Albania, as status decreases, the tendency towards populist attitudes declines, but there is an increase in the tendency to vote for populist candidates.

Keywords: Populism, populist orientation, authoritarianism, nationalism, socio-demographic characteristics.

Scientific field: Psychology

Scientific subfield: Social Psychology

Садржај

УВОД.....	1
1. ТЕОРИЈСКИ ДЕО	2
1.1. ПОПУЛИЗАМ – ТИП И ДЕФИНИЦИЈА	2
1.2. ПОПУЛИЗАМ КАО ИДЕОЛОГИЈА	2
1.3. ПОПУЛИЗАМ – ИДЕОЛОШКИ И ПСИХОЛОШКИ НИВО АНАЛИЗЕ	5
1.4. ПОПУЛИСТИЧКА ОРИЕНТАЦИЈА И ПОПУЛИСТИЧКИ СТАВОВИ.....	6
1.5. АНТИЛИБЕРАЛНА ТРИЈАДА.....	7
1.6. ПОПУЛИЗАМ И НАЦИОНАЛИЗАМ.....	7
1.7. ПОПУЛИЗАМ И АУТОРИТАРНОСТ.....	11
1.8. СОЦИО-ДЕМОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И ПОПУЛИЗАМ	13
1.8.1. Популизам и пол.....	13
1.8.2. Популизам и узраст.....	15
1.8.3. Популизам и образовање и економски статус.....	15
1.9. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУПИ ИСПИТИВАЊУ ПОПУЛИЗМА	15
1.9.1. Квантитативни упитници	16
1.9.2. Гласање и подршка политичким покретима	18
1.9.3. Популизам и ставови о институцијама.....	19
1.9.4. Популизам – Опозиција и власт	20
2. ЕМПИРИЈСКИ ДЕО	22
2.1. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	22
2.2. ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА.....	22
2.3. ПРОЦЕДУРА ИСТРАЖИВАЊА	22
2.4. ХИПОТЕЗЕ	23
3. МЕТОД.....	28
3.1. ВАРИЈАБЛЕ И ИНСТРУМЕНТИ	28
3.2. ПОСТУПАК ИСТРАЖИВАЊА.....	31
3.3. СТАТИСТИЧКА АНАЛИЗА.....	32
3.4. УЗОРАК.....	33
4. РЕЗУЛТАТИ	38
4.1. ПРОВЕРА МЕТРИЈСКИХ КАРАКТЕРИСТИКА УПИТНИКА.....	38
4.1.1. Провера нормалности дистрибуције ставки.....	38
4.1.2. Метријске карактеристике скала.....	39
4.1.2.1. Метријске карактеристике скале – Популистички ставови – Србија	39
4.1.2.2. Метријске карактеристике скале – Популистички ставови - Албанија.....	43
4.1.2.3. Метријске карактеристике скале – Национализам – Србија.....	46
4.1.2.4. Метријске карактеристике скале – Национализам - Албанија	49
4.1.2.5. Метријске карактеристике скале – Ауторитарност - Србија	51
4.1.2.6. Метријске карактеристике скале- Ауторитарност - Албанија.....	52
4.2. ДЕСКРИПТИВНИ ПРЕГЛЕД РЕЗУЛТАТА – СРБИЈА	54
4.2.1. Популистички ставови - Србија	54
4.2.2. Национализам – Србија.....	55
4.2.3. Ауторитарност - Србија.....	58
4.2.4. Социјална идентификација - Србија	59
4.2.5. Гласање и подршка странкама – Србија	60
4.2.6. Оцена борбе против корупције и институција - Србија	61
4.2.7. Политички спектар испитаника – Србија.....	62
4.2.8. Резултати процене експерата – Србија.....	63

4.3.	ДЕСКРИПТИВНИ ПРЕГЛЕД РЕЗУЛТАТА – АЛБАНИЈА	65
4.3.1.	Популистички ставови – Албанија	65
4.3.2.	Национализам - Албанија	67
4.3.3.	Ауторитарност – Албанија	68
4.3.4.	Социјална идентификација - Албанија	69
4.3.5.	Гласање и подршка странкама - Албанија	69
4.3.6.	Оцена борбе против корупције и институција - Албанија	71
4.3.7.	Политички спектар испитаника – Албанија	72
4.3.8.	Резултати истраживања на експертима - Албанија	73
4.4.	ТЕСТИРАЊЕ ХИПОТЕЗА.....	74
4.4.1.	Хипотеза 1 – Веза популистичких ставова и преосталих чинилаца популистичке оријентације - Србија.....	74
4.4.2.	Хипотеза 1 – Веза популистичких ставова и преосталих чинилаца популистичке оријентације - Албанија	80
4.4.3.	Хипотеза 2 – Веза популистичке оријентације и национализма - Србија.....	83
4.4.4.	Хипотеза 2 – Веза популистичке оријентације и национализма - Албанија	85
4.4.5.	Хипотеза 3 – Веза популистичке оријентације и ауторитарности - Србија.....	86
4.4.6.	Хипотеза 3 – Веза популистичке оријентације и ауторитарности - Албанија	87
4.4.7.	Хипотеза 4 – Популистичка оријентација и демографија - Србија	88
4.4.8.	Хипотеза 4 – Популистичка оријентација и демографија – Албанија	93
4.4.9.	Хипотеза 5 – Популистичка оријентација и социјална идентификација - Србија	97
4.4.10.	Хипотеза 5 – Популистичка оријентација и социјална идентификација - Албанија ..	98
4.4.11.	Хипотеза 6 – Популистичка оријентација, поверење у институције и борба против корупције - Србија.....	100
4.4.12.	Хипотеза 6 – Популистичка оријентација, поверење у институције и борба против корупције - Албанија	101
4.4.13.	Хипотеза 7 – Популистичка оријентација и самоидентификација на скали левица – десница - Србија.....	102
4.4.14.	Хипотеза 7 – Популистичка оријентација и самоидентификација на скали левица – десница - Албанија	104
4.4.15.	Хипотеза 8 – Поређење држава.....	105
4.4.16.	Хипотеза 9 – однос чинилаца антилибералне тријаде	108
5.	ДИСКУСИЈА	111
5.1.	ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ КРОСКУЛТУРНОГ ИСТРАЖИВАЊА	111
5.2.	МЕРЕЊЕ ПОПУЛИСТИЧКИХ СТАВОВА	112
5.3.	ЕКСПЕРТСКЕ ПРОЦЕНЕ ПОПУЛИЗМА СТРАНАКА	114
5.1.	ПОПУЛИСТИЧКА СТРАНКА НА ВЛАСТИ	116
5.2.	ПОПУЛИЗАМ – СОЦИЈАЛНОПСИХОЛОШКИ НИВО АНАЛИЗЕ	116
5.3.	ОГРАНИЧЕЊА СТУДИЈЕ И ПРЕПОРУКЕ	123
6.	ЗАКЉУЧЦИ.....	124
	ЛИТЕРАТУРА	126
	ПРИЛОЗИ.....	133

Увод

Популизам као феномен је поново ушао у жижу јавности са успоном реакционарних покрета у ономе што би се могло дефинисати као „Западни свет“. Успех евроскептичне струје у Британији (који је касније потврђен успехом Брежит партије - Brexit party) на изборима за Европски парламент, победа Доналда Трампа на изборима 2016. године, победе популистичких покрета у Пољској, Мађарској и јачање сличних покрета широм Европе су неки од упечатљивих примера повратка популизма. У тренутку писања овог рада долази до сукоба између полиције и демонстраната у Шпанији које предводи странка Vox, „Глас“ која се представља као глас народа. Овај феномен није изостао ни у остатку света, те је тако дошло и до појаве популистичких струја у Бразилу, Филипинима и Ел Салвадору. Поред десничарског популизма у истом периоду је приметно и повећање активности на другом крају спектра, међу лево оријентисаним популистичким покретима као што су шпански ПОДЕМОС и грчка СИРИЗА.

Са друге стране појављивање пандемије COVID-19 вируса 2020. године приметно је ослабило талас реакционарних и популистичких покрета. Трамп и Болсенаро губе своје реизборе док у Британији умерене струје преузимају узде унутар владајуће конзервативне партије. Али из више разлога интересовање за популизам не јењава. Прво, либерално-демократски део друштва је и даље под утиском изненадног успеха који су популисти постигли. Друго, постоји одређена стрепња од повратка поражених популиста, где је вероватно најјачи пример припрема Трампа за изборе 2024. године. На крају постоји стрепња да ће континуирано кризно стање које је настало комбинацијом последица пандемије, инфлације и украјинског рата довести до настанка нових популистичких покрета. Када је у питању популизам, интересовање за његове узроке и корелате не опада. Зашто су поједини људи пријемчиви за поруке које популистички покрети шаљу? Да ли постоје одређене психолошке основе које чине некога предиспонираним за прихватање таквих порука? Која је природа популистичких покрета? Ко за њих гласа и зашто?

1. Теоријски део

1.1. Популизам – тип и дефиниција

Шта је тачно популизам? Велики број радова који покривају тему популизма препознају чињеницу да не постоји потпуна сагласност шта је он тачно. Неретко они започињу са разматрањем проблема дефинисања популизма, само да би се онда определили за једну опцију како би могли да конструишу операционализују и примене у својој студији.

Дефиниције популизма могу се оквирно сврстати у две категорије. Прва категорија је настала на основима Лаклауове дискурзивне анализе и примарно се фокусира на елементе представљања самих популистичких покрета. Лаклау и Брубејкер га виде као тип политичког дискурса или скуп дискурзивних елемената (Laclau, 1977; Brubaker, 2017), док Јансен идеји дискурса додаје и неопходност акције те популизам дефинише као специфичан вид политичког пројекта (Jansen, 2011).

Други тип дефиниција се назива идеолошким дефиницијама. Карактеристика ове групе дефиниција је да се на популизам гледа као на својеврсну слабо оивичену идеологију. Како је идеологија скуп ставова и уверења који обликују поглед на свет (Eagleton, 2007) она се лако може односити како на политичке покрете тако и на појединце.

У научним радовима новијег датума, који су настали након обнављања интереса за тему популизма почетком овог века, назире се успостављање својеврсног консензуса и највећим делом у литератури и истраживањима се користи дефиниција коју је поставио Кас Муде. Његова дефиниција описује популизам као слабо оивичену идеологију за коју је примарно карактеристична дихотомија између корумпиране елите и доброг народа чија воља треба да се успостави (Mudde, 2004).

1.2. Популизам као идеологија

Рани покушаји дефинисања популизма су се неретко конципирали на идеји популизма као идеологије али, као што су аутори попут Ворслија и Лаклауа истицали, тешко је све покрете који се идентификују као популистички груписати у једну идеолошку хомогену групу (Worsley, 1969; Laclau, 1977). Они из тога даље закључују да онда овај феномен не може бити идеологија, већ да је суштински нешто друго.

Муде се у свом приступу дефинисању популизма не слаже са овим закључком. Он је мишљења да то јесте суштински идеологија али да је то идеологија ограниченог оквира. Попут других идеологија, популизам је одређен начин посматрања света који у центру има специфичан концепт на коме се заснива. У случају популизма тај централни концепт је идеја о подели популације на „добар и праведан народ“ и „корумпирану елиту“, при чему политика нације треба да се постави тако да изражава вољу народа. Пошто је Мудеова дефиниција често коришћена, сходно би било и тачно цитирати како она гласи: „Популизам је идеологија која сматра да је друштво суштински подељено на две хомогене и антагонистичке групе, „поштени народ“ и „корумпиране елите“ и која заговара да политика треба да заступа вољу народа“ (Mudde, 2004, стр.3, 2021, стр.2).

Муде даље истиче да је популизам засебна идеологија али да је одликује мања интелектуална префињеност и конзистенција. Када се таква њена мања развијеност упари са релативно ограниченим спектром идеја које покрива, долази се до тога да она сама по себи постаје компатибилна са различитим другим идеологијама којима може да се прилагоди и са којима може да буде у својеврсној симбиотској вези. Управо из тог разлога долази до упарења

популизма са великим бројем различитих покрета, што је тачно оно што је навело ауторе попут Ворслија да закључе да популизам не може бити идеологија. Касније Муде развија ту идеју и тврди да у суштини популизам увек иде уз идеологију „домаћина“ на ког се ослања и да, изузев у веома атипичним случајевима (као пример наводи италијански „Покрет 5 звезда“), популизам има секундарну улогу у односу на примарну идеологију (Mudde, 2021).

Муде у својим најновијим разматрањима (Mudde, 2021) популизму приписује пет битних одлика.

Прва одлика је то да је популизам слабо оивичена идеологија. Слабо оивичена према томе што не одређује тачно какво друштво би популисти желели да имају као коначни циљ. Са друге стране то је идеологија, јер утиче на дефинисање и спровођење политике у току и након борбе за власт.

Други елемент заправо чине два елемента: монадност и морализам. Монадност подразумева да се народ и елите гледају као целине чији сви чланови имају исте вредности, а моралност је суштинска разлика између народа и елите. Елита није противник зато што је елита већ зато што је корумпирана.

Трећа одлика је то да популизам сам по себи није непријатељ демократије. Ситуација је супротна - популизам је пријатељ демократије али непријатељ либерализма.

Четврта одлика је да популизам не припада ни левици ни десници. Популизам није ограничен и дефинисан одређеним организационим типовима и обрасцима и може се испољити на различите начине и прилагодити различитим организационим типовима.

Пета одлика је да је популизам увек упарен са другом идеологијом и да у односу на њу има секундарну позицију .

Мудеов приступ дефинише постојање поштеног и доброг народа и лоше елите, али ко тачно чини тај поштен народ? Појам се чини испрва лаким за разумевање али поједини аутори нуде више различитих дефиниција које зависе од перцепције особе у питању. Тако на пример Ђовани Сартори дефинише шест различитих начина на који народ може да се дефинише и то су: интегрална већина (сви људи); народ као непотпуна већина али велики део; народ као ентитет (органска целина), народ као нижа класа; народ као апсолутна већина и народ као ограничена већина (Sartori, 1987). Коју дефиницију користе популисти према Мудеу? Они свакако у народ не укључују све држављане и Муде је мишљења да популисти приликом дефинисања припадника народа у суштини манифестују Тагартову идеју стереотипног и самим тим имагинарног становника „родне груде“¹ (Mudde, 2004). Може се поставити питање да ли овакво виђење народа узима у обзир и политички лево оријентисане популистичке покрете или се превише фокусира само на десно оријентисане популисте? Могуће је да заправо тип популистичког покрета који ће привући особу управо зависи од тога да ли се и колико испитаник идентификује са „народом“ и ко га чини. Уколико је идентификација слаба онда је питање да ли ће постојати изражен елемент вере у „добар народ“ те самим тим популистичке тенденције ће бити слабе. Ако се неко пак идентификује са народом, са киме се тачно идентификује? Ако се народ доживљава као етнос, онда ће десни популистички покрети бити од интересовања. Ако се народ доживљава више као радничка класа или скуп свих грађана државе, онда ће популизам више бити лево усмерен.

Које су још то одлике популизма? Муде даље изводи додатне карактеристике које проистичу из његове дефиниције и међу њима је то да популизам за циљ нема афирмацију и еманципацију народа. Народ је добар такав какав је, већ је проблем у политичком систему или окружењу који се морају променити и усагласити са народним „здравим разумом“ и „мудрошћу народа“. (Mudde, 2004). Популизам такође није обавезно директно против елита

---

¹ У оригиналу је heartland али ми немамо адекватну реч за то тако да сам тражио најадекватнију замену.

самих по себи, и на пример, може се често видети заправо подршка упућена елитама које се сматрају легитимним. На пример популиста може бити против политичког руководства али подржавати експерте, академска тела и индустријалце и заправо преферирати њихову управу, уколико се верује да ће то бити у корист народа.

Карактеристика коју Муде истиче, а која не проистиче из саме дефиниције, је то да се популизам обично јавља са појављивањем одређених криза у друштву. Криза у питању не мора бити неки изненадни догађај који потреса друштво већ може бити и накупљено политичко незадовољство и озлојеђеност као и одређене промене у начину живота становништва које се перципирају као негативне или као да угрожавају неке битне вредности друштва (Mudde, 2004). Криза сама по себи није узрок популизма већ да је она битна као катализатор који поспешује његово испољавање (Mudde, 2021). Надовезујући се на ову тему Муде истиче да је још једна одлика популиста у популацији њихова реактивност. Дакле они нису скроз пасивни али нису склони спонтаним протестима као форми изражавања већ се активирају када се појави неки покрет који представља њихове идеје.

Још један битан елемент који се истиче је да се популистичке поруке не могу аутоматски одбацити као неосноване и да у демократском друштву оне могу бити показатељ неког суштинског проблема. Муде кључним за појављивање новог таласа популизма види два фактора. Први је све већа хомогенизација утврђених политичких актера чији ставови постају све више саобразни једни другима при чему се губе идеолошке одреднице али таква промена није присутна у народу или је спорија те гласач долази у ситуацију да му сви политичари личе и да ниједан не представља њега. Ово не значи да популиста очекује да његов лидер буде неко као он, обичан човек из народа. Он очекује да користећи „здрав разум“ и „народну мудрост“ и у складу са вредностима „народа“, његове проблеме реши неко, ко ће моћи да се избори са системом, што је природно очекивати да буде атипична или изузетна индивидуа. Тагарт дели исти сентимент и то сликовито описује као да популизам „захтева најнеобичнију од индивидуа да предводи најобичније од народа“ (Mudde, 2004). Имајући у виду да је овај текст писан 2004. године можемо закључити да је опис веома добро обухватио добар део популистичких вођа који су се након њега појавили. Други фактор, који иде контра уобичајеној популарној представи популиста, је да је популизам подстакнут и већом информисаношћу и еманципацијом. Обично грађанство данас има неприкосновен приступ различитим изворима информација и медији више нису толико под директном контролом партија или државе, што је посебно случај са садржајем на интернету. Овде наравно не можемо да причамо о квалитету информација али свакако су квантитет и разноврсност већи, а са еманципацијом становништва губи се одређена доза мистичности и ауторитета која је обавијала позиције моћи и становништво више не сматра да није на њима да процењују како елите владају.

Са друге стране, иако се популизам поставља као корективна снага у друштву он сам по себи, донекле парадоксално, није заинтересован директно за јачање демократије. Референдуми се често повезују са популизмом и инсистирањем на вољи народа али уобичајени популиста можда не види плебисцит као вредност саму по себи, већ као доступан и ефикасан инструмент у борби за своје циљеве. У складу са тим, популизам одређени аутори одређују као алтернативни вид демократије. Фарид Закариа популизам сматра врстом демократског екстремизма или нелибералне демократије (Zakaria, 2003.) док Маргарет Канован популизам сматра јаком критиком ограничења која постоје у либералној демократији (Canovan, 1999). Популизам као такав одбацује ограничења и механизме контроле воље већине народа попут уставних права мањина или државних институција. Муде и сам види популизам као својеврсну нелибералну али демократску реакцију на либералне али недемократске тенденције присутне у западном свету (Mudde, 2021). Странке све више делују изван оквира предизборних тема и обећања и повлачи се све већи број све битнијих потеза, без да се консултују гласачи. Муде наводи пример политике подршке масовним миграцијама која се постојано подржава без да се икада народ заиста пита о њима.

Други пример је процес европске интеграције где се све већи део надлежности пребацује институцијама ЕУ без да је народ ико питао и узимало се као дато да грађани Европе то желе. На пример, надлежност за банкарску политику је у жеку кризе 2008. године напрасно пребачена на институције ЕУ. Ова одлука је номинално била демократска али је цела тема покренута тик пред изборе за ЕУ парламент и држана је скрајнута без дискурса који би требало да прати тако колосалну одлуку. Један од начина да се избегне одговорност према гласачима је тај да се политичко деловање, изван онога за шта су гласачи дали ауторитет, представи као одговор на ситуацију где просто не постоји алтернатива ономе што се чини. Аргумент би звучао овако „Дебата и јавна расправа нису потребни јер ово мора да се деси и на нама је да нађемо како то нешто најбоље да применимо“. Конкретан пример из политичке праксе који Муде наводи је цитат Тонија Блера из периода кад је исти био премијер: „Чујем да људи кажу да би требало да станемо и да имамо дебату о глобализацији. Исто тако можете да имате дебату о томе да ли зима треба да прати јесен“ (Blair према Mudde, 2021). Одличан пример овакве тенденције је истраживање извршено на Принстон универзитету које је за циљ имало да испита колико воља јавности и јавно мњење утичу на законодавство у САД. Истраживачки тим је узео у разматрање преко 1.400 изгласаних закона у Сједињеним Америчким Државама и онда те законе упоредио са жељама народа исказаним кроз различита испитивања јавног мњења. Резултат је био невероватан и након што се би се степен поклапања приказао у виду процента, он остаје испод нивоа статистичке грешке. Прецизније гледано и речено, одређени закони, које народ подржава, изгласавани су али само ако су и у интересу великих лоби група. Уколико се контролише став великих интереса у анализи и погледа само утицај жеља народа, спада се на ефекат близу нули (Giles i Page, 2013).

1.3. Популизам – идеолошки и психолошки ниво анализе

Истраживање популизма се може поделити на две одвојене али сродне целине. Прво, популизам може да се посматра кроз манифестацију феномена у политичком дискурсу и акцијама. То су популистичке поруке усмерене од стране политичара ка народу и тај феномен се може сматрати својеврсном политичком мобилизацијом и мотивисањем – све са намером да се добије подршка народа и да се он подстакне на акцију. Радови који се фокусирају на овај аспект популизма се углавном усредсређују на различите типове анализе говора и политичких програма покушавајући да утврде постојање и интензитет популизма у њима. Најбитнији рад из ове области је вероватно пројекат Кирк Ховкинса, који је креирао Global Populism Database. Овај пројекат обухвата анализу представљања и говора преко 200 политичара у скоро 70 земаља (Hawkins et.al, 2019).

Други приступ се фокусира на народ, то јест да ли код њега постоји наклоњеност популистичким ставовима или да ли већ активно подржава популистичке покрете. Дакле, испитује се колико је популистичка идеологија присутна код грађанства и са којим психолошким, социолошким, демографским и другим елементима је склоност популизму у вези.

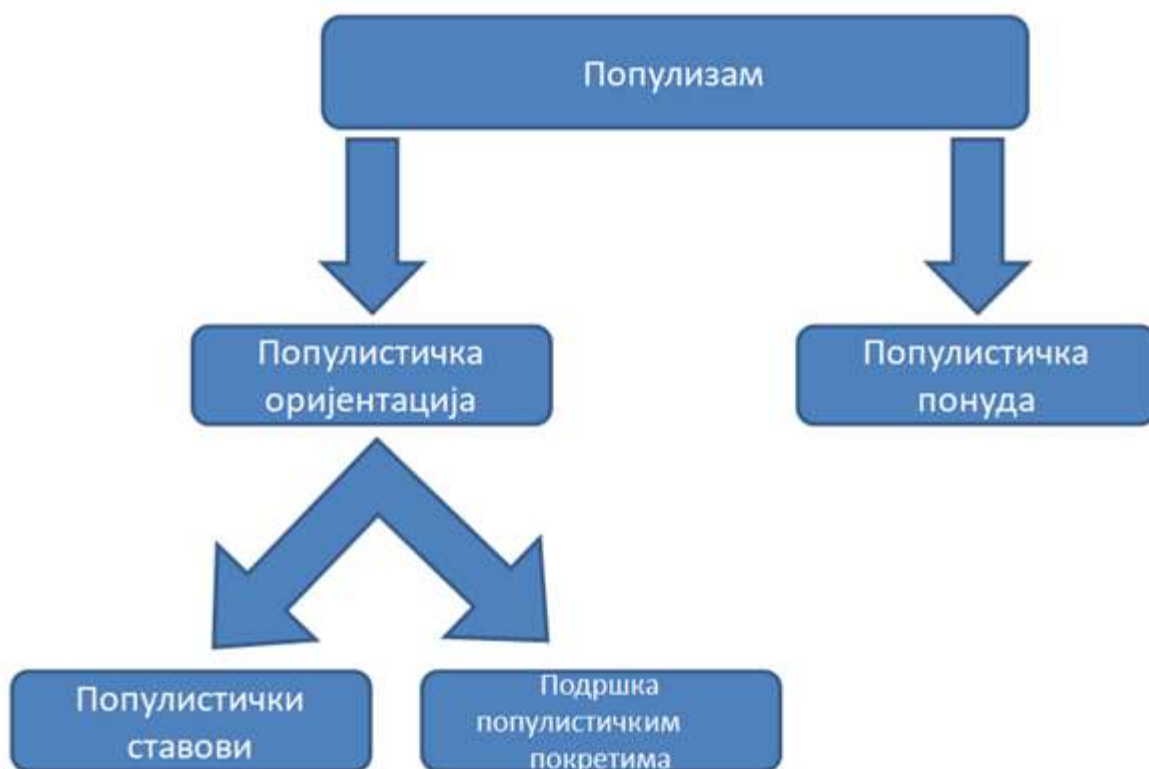
И други аутори препознају ову дихотомију и тако је Шалај и Грбеша називају страном популистичке понуде и страном популистичке потражње (Šalaj i Grbeša, 2017). Популистичка понуда код њих одговара популистичкој мобилизацији и бави се популизмом код политичких покрета, док се популистичка потражња односи на заступљеност популистичке идеологије и ставова код народа као и везама истих са различитим корелатима.

1.4. Популистичка оријентација и популистички ставови

Читалац овог текста је можда до сада приметио да су се досадашња разматрања бавила популизмом као феноменом али да у наслову самог рада се не користи израз популизам већ популистичка оријентација. Шта овај појам подразумева и како се разликује од популизма?

Популизам као феномен обухвата манифестовање специфичних ставова и понашања код политичких покрета али и код народа. Популистичка оријентација се поставља као ужи појам који обухвата све показатеље постојања популизма код појединаца у народу – популистичке ставове али и различите видове подршке популистичким покретима. Ова подршка према популистичким покретима се примарно манифестује на два начина. Прво, кроз директно гласање на изборима и друго кроз генерални степен наклоности према релевантним покретима или странкама.

Сумираћемо још једном појмове који су кључни за ову студију:

Слика 1 Приказ модела популизма

Термин **популизам** се односи на карактеристичан скуп политичких уверења и ставова, и он ће означавати кровни концепт који обухвата и популистичку понуду и популистичку потражњу

Популистичка понуда (популистичка идеологија, популистички дискурс) се односи на постојање популистичких елемената у политичким партијама и политичким обраћањима и њиховој комуникацији ка бирачима и грађанству генерално.

Популистичка оријентација се односи на индивидуални ниво анализе: на постојање и интензитет популистичких ставова и уверења код појединаца, и пријемчивости на популистичке поруке. Популистичка оријентација, каквом је ми дефинишемо, је теоријски

конструкт који се испољава преко два феномена – преко прихватања и изражавања популистичких ставова, и преко подршке покретима и партијама са популистичким предзнаком. И ако популистичку оријентацију третирамо као један конструкт, он ће бити испитиван преко четири варијабле. Прва варијабла су популистички ставови, друга и трећа су подршка популистичким партијама и покретима изражене кроз планирано и остварено гласање, а четврта је евалуација популистичких политичких странака.

1.5. Антилиберална тријада

За потребе овог истраживања, поред популистичке оријентације, креиран је још један нови концепт а то је антилиберална тријада. Овај појам обједињује три феномена који се често манифестују заједно – популизам, национализам и ауторитарност.

Зашто баш ове три особине спајамо заједно? Прво, као што ће се видети у предстојећем поглављу, одређени приступи дефиницији популизма управо крећу од претпоставке постојања дуалитета између народа и елита али и народа и спољашњих група. Један од еквивалената овој дистинкцији у политичкој реалности је управо национализам.

Ауторитарност није повезана директно теоријски са популизмом али у пракси се често види да популистички покрети имају изражен утицај политичког вође и да се они јављају када усред кризе долази до потребе да се заштити утврђени статус већинске групе.

Сва три феномена, популизам, национализам и ауторитарност обухватају одређен аспект ограничавања слобода и жртвовања личног зарад групе. Популизам инсистира на хомогеној вољи народа и директно се поставља наспрам плурализма. Национализам људе ограничава у јасно дефинисане и још битније јасно разграничене групе, Ауторитарност тражи уступање личне слободе зарад социјалних норми и конвенција. Све три идеје у себи имају одређен елемент оријентације ка групи, анти-индивидуалног и антилибералног.

Наравно, треба имати у виду да се ове манифестације национализма и ауторитарности више везују за десничарске покрете, те се може поставити претпоставка да ће управо елементи антилибералне тријаде управо бити најизраженији међу особама које подржавају десничарске странке.

1.6. Популизам и национализам

О издвојеним концептима антилибералне тријаде и њиховој међусобној повезаности може се говорити на два нивоа. На првом нивоу их посматрамо као три идеологије које се као такве могу препознати у политичком дискурсу или начину управљања. На другом, индивидуалном нивоу, може се говорити о заступљености популистичких, националистичких и ауторитарних ставова и уверења код појединаца. Повезаност ових концепата на индивидуалном нивоу биће предмет наше студије.

Када је у питању однос популизма и национализма, у самим теоријским разматрањима се могу дефинисати два различита приступа. Одређени истраживачи, попут Де Клина и Ставракакиса, залажу се за јасно разграничење тих конструката, док су други мишљења да између ова два конструкта постоји велики степен преклапања или, као у случају Брубејкера, да је заправо национализам обавезан елемент популизма.

Де Клин и Ставракакис се и сами слажу да је, историјски гледано, популизам често повезиван са национализмом и да су поједине прве дефиниције и управо сматрале да је популизам одређена врста национализма (De Cleen & Stavrakakis, 2017). Али то што су ранији аутори имали проблема да ограниче и дефинишу нови концепт не треба да значи да

таква ситуација мора и да се настави. Надовезујући се на постмарксистичку и постструктуралистичку теорију дискурса коју су поставили Лаклау и Моуф аутори анализирају како се поставља националистички дискурс, а како популистички. Кључна тачка је у томе како се у дискурсу поставља сама идеја народа. Оба конструкта се постављају као манифестација воље народа, али шта је тачно народ? У контексту популизма, народ је „раја“, они који су испод елите, док је у случају национализма народ нација која стоји у контрасту са другим спољним нацијама. Осим семантичког преклапања циљног објекта оба конструкта, други главни извор преклапања идеје национализма и популизма је тенденција да најистакнутији (и најчешће европски) популистички покрети буду десне оријентације са јаким националистичким или ксенофобним цртама. Они виде три проблема са везивањем популизма за национализам. Први је емпиријски, јер постоји читава грана популизма, примарно јужноамеричког порекла, која нема националистичке елементе и изразито је леве политичке оријентације. Друга замерка је аналитичке природе. Ако се аспект национализма увек држи као део популизма, онда постаје теже јасно дефинисати шта је то кључно и јединствено за популизам и шта уопште тачно чини популизам популизмом. Трећа замерка је нормативне природе. Ако се ова два конструкта јасније раздвоје то омогућава да се популистички аспекти политичких покрета процењују и вреднују без терета који долази уколико је национализам аутоматски укључен.

Ови аутори су мишљења да је однос између кључне тачке и дефинисаних других код национализма хоризонталне природе и да су границе између група најчешће физичке тј. геополитичке. У случају популизма нодална тачка је раздвојена од друге групе (елита) вертикално и разграничење је хијерархијско, социо-економско и културално. Када су ови елементи разграничени њихове интеракције, као јасно дефинисаних конструкта, се могу извести и анализирати.

Са друге стране имамо ауторе који су мишљења да су популизам и национализам нераздвојно повезани. Најистакнутији проponent тог става је Брубекер (Brubaker, 2017) чији можда најинтересантнији допринос испитивању популизма је проширење оквира који овај појам покрива. Пре Брубекера фокус је био примарно на дихотомији народ – елита. Брубекер популизам проширује на два начина. Прво, он продужава вертикалну поделу у друштву и наспрам „поштеног народа“ ставља елиту на врху лествице али и подкласе на њеном дну. Поред тога он популизму додаје и хоризонталну димензију, где се наспрам народа стављају и спољашње групе које се обично перципирају као претња (Brubaker, 2017). Дакле долазимо до тога да је национализам један од кључних чинилаца популизма. Једна од ствари која ипак држи ове преплетене конструкте довољно засебним је подела поља интересовања и деловања. Популизам се фокусира на односе моћи унутар једног народа/нације као социо-политичког ентитета, док се национализам са друге стране фокусира на шире гео-политичко окружење и на однос између више различитих нација.

Анализирајући поставку Де Клина и Ставракакиса о хоризонталној и вертикалној дистинкцији појма „народ“ и постављање популизма у вертикални однос (народ против елита), а национализам у хоризонтални (народ против других народа) Брубекер долази до закључка да је такав потез разуман са становишта некога ко жели да популизам изгради као засебну научну област, али да у исто време такве тенденције не би требало да нас ограниче у потрази за истином. Он сматра да је добро и потребно правити разлику између популистичког и националистичког дискурса али да се прихватањем хоризонтално-вертикалног приступа поставља превише јака граница и да се таквом дефиницијом ефективно сви националистички елементи стављају изван домена популизма. Јасна разлика између „народа“ у популистичком и националистичком дискурсу се, према Брубекеру, може поставити само у академском окружењу, док је у реалном политичком дискурсу најчешће присутна нејасност дефиниције народа (Brubaker, 2020). Интересантно је приметити да је део његове критике то да хостилност према елитама не мора увек постојати зато што су оне „корумпиране“, као што дефиниција популизма подразумева. У самом овом раду израз

“corrupt elites” је превођен као корумпиране елите али то не мора бити једини превод јер енглеска реч corrupt има шире значење моралног пада, искварености и својеврсне етичке загађености. Ако се „корумпиране“ схвате у овом ширем контексту већина алтернативних критика елитама се заправо може свести назад на „корумпираност“. Брубејкер истиче то да се елите могу видети као слој друштва који је напустио националне обичаје и који се утопио у ширу глобалну елиту која има друге вредности у односу на народ али такво напуштање народних норми, при чему се задржава статус елите и пратећи утицај, се исто може сматрати моралним посрнућем (Brubaker, 2020). Али ову карактеристику, да се елита посматра као група која је по већини одлика различита од народа, Брубејкер користи да заправо елиту постави и у вертикални положај у односу на народ али уједно и у хоризонтални, то јест да их означи као „спољашњу“ групу.

Дакле, гледајући сумарно, Брубејкер представља популизам и национализам као издвојене али не и потпуно раздвојене конструкте и ту своју позицију гради на порозности и ограничености хоризонтално-вертикалне границе између њих као и на амбивалентности дефиниције народа коју треба прихватити као интринзични елемент у оба конструкта.

Када је у питању однос популизма и национализма постоје два теоријска приступа која су приказана али који од приступа налази потврду у пракси?

Прво, мора се приметити да се простим прегледом популистичких покрета може видети јасно присутна националистичка црта. Десничарски популистички покрети, попут Алтернативе за Немачку, Трамповог МАГА покрета и Rassemblement National у Француској, сви имају јасну националистичку црту. Веза између десног популизма и национализма је очекивана, али оно што донекле изненађује је и постојање одређеног степена национализма и у популистичкој левици. СИРИЗА и ПОДЕМОС су најпознатији левичарски популистички покрети али ипак оба покрета имају јак националистички елемент у својој сржи (Custodi, 2020; Papadogiannis, 2015).

Оно што умногоме разликује национализам левих и десних популиста је то како дефинишу нацију. Популисти леве оријентације практикују инклузивни национализам где се у национално тело укључују сви становници државе. Популисти десничари са друге стране стављају јаке границе на то ко „стварно чини народ“ и њихов национализам је ексклузиван.

Филсингер и сарадници су у свом истраживању испитивали повезаност снаге националне идентификације са популистичким ставовима (Filsinger et al., 2021). Они су направили разлику између два типа национализма и идентификације те су проверавали степен идентификације са етничком групом али и степен снаге идентификације са инклузивним грађанским друштвом. Резултати су потпуно очекивано показали да постоји јасна позитивна веза између популизма и јаке идентификације са етничком припадношћу. Оно што их је са друге стране затекло је да су популистички ставови били позитивно повезани и са идентификацијом са грађанским друштвом. У покушају да дубље разумеју узрок таквог налаза они су проверили утицај других варијабли на однос популизма и овог типа идентификације и открили су да социо-економски статус испитаника има значајан модераторски утицај. Код особа које су ниже на социјалној лествици постоји позитивна веза између популистичких ставова и идентификације са грађанским друштвом, док код боље стојећих и више образованих испитаника постоји негативна веза између идентификације са грађанским друштвом и популизма (Filsinger et al., 2021). Аутори и овога изводе неколико закључака. Прво претпоставља се да се до позитивне везе идентификације са грађанским друштвом и популистичких ставова долази због тога што повећан ниво друштвене идентификације доводи до стварања „ми наспрам њих“ менталитета који је у складу са популистичким ставовима. Зашто онда се социо-економски статус јавља као модераторска варијабла у грађанској идентификацији али не и у етничкој? Аутори студије не одговарају на ово питање директно, али до њега се може доћи индиректно. Они истичу да идентификација

са етничком групом не оставља простора еластичности критеријума ко припада групи, те је резултат стабилан независно од класне припадности. Из тога се може претпоставити да аутори мисле да грађанска идентификација има еластичније критеријуме, те да су они строжи и ексклузивнији код људи са нижим социо-економским статусом. Закључак до ког аутори на крају долазе је да развијање идентификације са грађанским друштвом не може служити као ефикасна брана популизму. (Filsinger et al., 2021)

Феномен популизма испитује се на више начина (о чему ће више речи бити касније) и питање је да ли су налази конзистентни када се користе различити начини мерења. Филсингер и сарадници су у својој студији користили меру популистичких ставова засновану на Мудеовој теорији и на упитнику Акерманове (Filsinger et al., 2021). Да ли закључци остају исти када се популизам мери кроз гласање за конкретне популистичке покрете? Дан је испитивао да ли постоји веза између ексклузивног национализма и гласања за популистичке покрете у Западној Европи. Његов налаз потврђује постојану везу између популизма и ексклузивног национализма (Dunn, 2015). У студији коју је радио, у пет од пет земаља, национализам је доприносио значајно предикцији подршке популистичким покретима. У три од пет земаља национализам је био најјача предикторска варијабла у регресивном моделу, док је у преостале две био друга најјача. Особе које су класификоване као високо националистичке су у 75% случајева биле склоније да у директном поређењу странака дају предност популистичким странкама (Dunn, 2015).

На жалост, Данов фокус је био искључиво на десничарском популизму и ексклузивном национализму. Упркос томе његови резултати и разматрања пружају интересантне увиде у однос између два феномена, који се даље могу генерализовати и на случај Филсингеровог истраживања. Наиме, Дан долази до закључка да криза, несигурност и лоша социо-економска ситуација доводе до појачане идентификације са групом што се манифестује гласањем за популистичке покрете који се управо обраћају том идентитету али и обећавају решење за перципиране проблеме. Овакав закључак се поклапа са налазима Филсингерове студије где је и инклузивни идентитет био у вези са популизмом али само ако је испитаник у лошијем социо-економском положају. Наравно, овакви налази нису веома изненађујући и постоји велики број радова који показују да социо-демографски, макроекономски и геополитички услови значајно утичу на степен испољавања националног идентитета и национализма (Ariely, 2012; Gidron & Hall, 2017; Kriesi et al., 2006; Schmidt & Quandt, 2018). Оно што је значајно код рада Филсиндера и Дана је то што директно, емпиријски повезују то знање са феноменом популизма.

Поједини аутори формулишу концепте који су према својим одликама веома блиски национализму и повезују их са популизмом. Тако Хибинг (Hibbing, 2020, 2022) свој фокус ставља на „безбедњаштво“ – потребу да се друштво, које се веома ексклузивно карактерише, заштити од лоших страних утицаја кроз јачање одбране, смањење прилива миграната и неутралисање утицаја других спољних актера на државу. Овакав феномен се чини само једним аспектом национализма који би био усмерен на сигурност и заштиту Тагартове „родне груди“. Имајући то у виду, налази Хибингових студија указују на јаку везу између популистичких склоности у народу и потребе да се „друштво“ заштити (Hibbing, 2020, 2022).

Имајући у виду значај криза за везу између национализма и популизма потребно је посебно обратити пажњу да једну веома специфичну кризу. У питању је мигрантска криза која је захватила Европу. Антимигрантски сентимент није обавезан чинилац национализма, јер као што смо видели, постоје и инклузивни типови национализма. Са друге стране ексклузивни национализам је по својој природи антимигрантски оријентисан². Управо антимигрантски

---

² Овде је фокус на мигрантској кризи која је довела велики број становника Африке и Блиског истока у Европу. И популисти и националисти су приметно мање забринуте за талас избеглица из Украјине. Разлози за то могу бити различити: велики степен преклапања идентитета (бели, европљани, хришћани), перцепција заједничког непријатеља или географска близина конфликта у питању.

ставови се у великом броју студија појављују као један од главних предиктора подршке популистичким покретима и снаге популистичких ставова (Hibbing, 2022; Pellegrini, 2023; Filsinger et al., 2021; Rooduijn, 2017; Mayer et al., 2020).

Сумарно можемо закључити да су теоријска разматрања увек тесно повезивала популизам и национализам или су чак национализам укључивала као фактор популизма. У пракси ови закључци налазе јаку потпору. Прво у чињеници да се ове идеологије често налазе упарене у политичким покретима а онда и у повезаности популистичке оријентације и националистичких ставова у општој популацији.

1.7. Популизам и ауторитарност

Испитивање везе између ауторитарности и популизма има дугу традицију али и поред тога не постоје дефинитивни закључци. Оригинални радови на ову тему из средине прошлог века су се углавном усредсређивали на типове популистичких вођа и самим тим су испитивани и њихови стилови и погледи на свет што је укључивало и ауторитаризам (Laclau, 1977; Jansen 2011).

Веза између ауторитарности и популизма се неретко узима као дата, посебно када је фокус на десничарским популистичким покретима. Тако на пример у својој обимној студији Норис и Инглхарт постављају своју теорију “друштвене контра реакције” испитујући ауторитарне популистичке покрете (Norris & Inglehart, 2019). Интересантно је да испитују односе различитих индикатора са популизмом и ауторитарношћу, а да при томе ниједном не испитују однос ове две варијабле. Ако прихватимо да је неки покрет популистички али уједно и ауторитаран, да ли то подразумева да људи који га подржавају имају изражена оба типа ставова?

Поједини аутори попут Хибинга имају јасан одговор, не! Особе које имају изражене ауторитарне ставове поштују друштвене норме, покорвају се ауторитету и држе се конвенција, а да ли популисти приказују такво понашање? Хибинг је мишљења да то није случај. Популисти неретко иду против главнице друштва и главних и носећих институција (Hibbing, 2022). Најбољи пример овога се види у односу популиста према пандемији кроз коју је свет прошао. Управо су популисти били најспремнији да се супротставе диктатима власти, предлозима стручњака и институција (Hibbing, 2022). Ситуација је таква да су популисти чак одбијали послушност вођама покрета када је у питању ова тема те је и сам Трамп био извиждан на скупу када је подржао вакцине и изјавио да је и сам примио бустер вакцину (Merica, 2021). Хибинг није сам у својим ставовима и тако и други аутори који су се бавили Трамповим гласачима долазе до сличних закључака, да код њих не проналазе знакове високе субмисивности или конвенционализма (Ludeke et al., 2018; Womick et al., 2018). Једини фактор ауторитарности који они успевају да повежу са овим гласачима је ауторитарна агресивност. Да ли је можда Трамп специфичан, то јест да ли је његов покрет јединствен по питању односа ауторитарности и популизма? На срећу постоји истраживање управо ове теме изведено две године пре објаве Трампове номинације. Изведено истраживање је дошло до налаза који се поклапају са Хибинговим, то јест да је веза између популистичких и ауторитарних ставова негативна (Adrian, 2015). Адриан откривену (слабу али значајну) негативну везу између ауторитарности и популизма делом објашњава утицајем међуполних разлика. Ауторитарни мушкарци су склонији да прихватају и подржавају особе на власти и сам установљен систем, то јест код њих традиционализам и придржавање конвенција води ка већем уздржавају од критике елита. Код жена је такође веза између популизма и ауторитарности негативна, али је мање истакнута. Зашто долази до међуполних разлика? Аутор износи претпоставку да је кључ у разликама у начину на који полови реагују на перципирану претњу или несигурност. У случају кризе мушкарци су склонији да

сигурност и стабилност траже у хијерархијској организацији односа која за собом носи подршку елитизму, док код жена такве тенденције нису изражене.

Хибинг је става да је ауторитарност секундарна и да је раније споменути фокус на безбедност заједнице кључна карактеристика популизма. Популисти ће подржавати ауторитарне вође, али само ако промовишу њихове вредности. Подржаваће демократију, али само ако су изгласани кандидати они који подржавају њихове вредности (Hibbing, 2022). Приликом разматрања Хибингових налаза и налаза других аутора који се слажу са њим морамо имати у виду то да су заправо сви они добијени на узорку из САД.

Хибинг износи интересантне аргументе али постоји одређен број аутора који се не слаже са његовим закључцима. Муде у свом представљању десничарски популистичких покрета види ауторитарност као саставни део њиховог идеолошког склопа (Mudde, 2007). Да ли Мудеове теоријске претпоставке налазе поткрепљење у пракси? Пелегрини, у својој интересантној студији, коришћењем теорије мрежа, мапира односе фактора популизма међусобно али и са факторима из Дакитовог двопроектног ауторитарног модела (Duckitt, 2001). Резултати које је добио указују на то да је десничарска ауторитарност повезана са антиелитизмом и примарношћу воље народа, два кључна елемента популизма према његовој анализи. Са друге стране оријентација ка друштвеној доминацији је у негативној вези са оба кључна фактора популизма (Pellegrini, 2023). Интересантно је и то да су се обе димензије Дакитовог модела показале повезаним са политичком оријентацијом левица-десница, антимигрантским ставовима и гласањем за десничарске популистичке покрете, док се сами популистички ставови нису показали као нарочито добар предиктор популистичког гласања. Заправо, када се испита смер утицаја види се да су антимигрантски ставови, као и гласање за популисте, већим делом објашњени искључиво оријентацијом ка социјалној доминацији и десничарском ауторитарношћу (Pellegrini, 2023).

У корист идеје о повезаности ауторитарности и популизма говоре и налази Василовулоса и Џоста (Vasilopoulos & Jost, 2020). Студија коју су они извели у Француској је од посебног значаја јер је у датом тренутку на њиховој политичкој сцени била присутна и десничарска и левичарска популистичка опција. Њихови налази су потврдили постојање позитивне везе између популистичких ставова и ауторитарности. Интересантно је и то да нити идентификација на континууму политичко лево-десно, нити степен образовања и лични приходи нису утицали на ову везу. Али како се ова веза преноси на гласачко понашање? Ауторитарност се показала као предиктор гласања за десне популисте, али је заправо била у негативној вези са гласањем за леве популистичке покрете. Ова студија је од великог значаја али има једно озбиљно ограничење, а то је да је ауторитарност мерена само једним ајтемом.

Други аутори такође налазе везу између популизма и ауторитарности али су мишљења да однос између ова два конструкта није директан. Мајер и сарадници су дошли до модела у ком на популистичко гласање највише утичу антимигрантски ставови, али постојање самих тих ставова је одређено присуством ауторитарности код испитаника. Дакле ауторитарна особа је против миграната што даље води ка подршци популистичким покретима који нуде решење тог проблема (Mayer et al., 2020).

Интересантан поглед на везу популизма и ауторитарности пружа и рад Силве и сарадника (Silva et al., 20196). Они су у покушају да развију нову скалу популизма прикупили и конструисали 125 различитих ајтема везаних за популистичке ставове. Ајтеми су представљали три утврђена фактора популизма али су укључивали и ставке које су представљале конструкте који су према литератури карактеристични за популизам или популистичке покрете као што су склоност ка јаком вођи, перцепција кризе, једноставност и директност у размишљању и наступању итд. Испитивањем факторске структуре података добијена су четири фактора, три очекивана фактора популизма али појавио се и четврти фактор, ауторитарност. Иако се ауторитарност појавила као фактор, она је била приметно

најслабије повезана са осталим факторима (корелација 0,278 са „добрим народом“, 0,108 са манихејским ставовима и 0,006 са антиелитизмом) (Silva et.al, 2019б). Наравно, може се поставити питање да ли је неки вид ауторитарности стварно фактор популизма или је факторска анализа просто груписала ставке које се не уклапају у популизам у један фактор који се може тумачити као ауторитарност. На крају и сама истраживачка група је одлучила да ауторитарност искључи у следећој фази истраживања јер то већ устаљен конструкт који се концептуално разликује од сржи популизма.

На крају ћемо се вратити већ споменутом Дану, који је поред национализма уједно проверавао и утицај ауторитарности на популистичко гласање. Како је студија узимала у обзир податке из пет земаља могло се одмах проверити колико су закључци универзални. Веза између популизма и национализма се појавила у свим земљама али у случају ауторитарности то се није десило. Тако у Белгији ауторитарност није успела да диференцира гласаче популистичких и непопулистичких странака, док је ситуација у Аустрији још компликованија јер заправо са растом ауторитарности се смањује степен подршке популистима (Dunn, 2015). Како је дошло до таквог резултата? Дан је мишљења да неконзистентност ауторитарности као предиктора популистичке оријентације проистиче из динамичности ауторитарности и тежње ауторитарних особа да одржавају стабилност друштва. Под динамичношћу ауторитарности он мисли на то да се интензитет ауторитарних ставова код особе може мењати у складу са ситуацијом у друштву, те уколико ауторитарна особа не перципира претњу за друштво и његову стабилност, склоност популизму који нуди решења за такве ситуације ће бити ограничена (Dunn, 2015).

Питање везе ауторитарности и популизма се показује компликованијим од везе са национализмом. Један могући разлог овакве забуне се можда налази у различитим приступима дефиницији ауторитарности. Током прегледа литературе је примећено да аутори користе доста разноврсне приступе (Адорно, Алтемајер, Дакит, Стенер) те можда ове разлике управо и доводе до разлика. Са друге стране Дан је користио исти приступ у свим државама али су добијени различити резултати. Код њега је битно да се примети да је као показатељ популизма користио само гласање, које је подложно низу других утицаја. Дакле одређени део истраживача је мишљења да су ова два антилиберална феномена у међусобном сукобу, али налази који говоре томе у прилог долазе искључиво из САД. Са друге стране, истраживања из Европе представљају супротну слику. Налази Дана указују на то да је можда неопходно постојање одређене кризе да би се створила позитивна веза између ове две особине.

1.8. Социо-демографске карактеристике и популизам

Када је однос социо-демографских карактеристика и популизма у питању, доступност налаза је заиста велика. Већина истраживања на било коју тему прикупља и демографске податке, тако да су информације на ову тему обилне. Према важности се издвајају четири демографске варијабле: пол, узраст, образовање и економски статус. Ако би се према њима правио профил просечног популисте већина аутора би се сложила да би то требало да буде млађи, мање образован, сиромашнији мушкарац (Harteveld et al., 2015; Immerzeel 2015; Spierings & Zaslove 2015, 2017).

1.8.1. Популизам и пол

Наравно, ситуација није у потпуности тако једноставна и остаје отворено питање зашто су баш те групе пријемчиве на популизам.

Зашто су мушкарци склонији популизму и шта се под тим тачно мисли? Преглед литературе која се бави међуполним разликама у популизму открива да се скоро сви доступни радови

баве темом подршке популистичким странкама и гласању за њих. Из тих радова се види да постоји конзистентан закључак да су мушкарци наклоњенији популистичким странкама и покретима (Spierings & Zaslove, 2015; Spierings & Zaslove, 2017; Hartevelde et al., 2015, Coffe, 2018).

Каква је ситуација када су популистички ставови у питању? Литература на ову тему је изненађујуће ретка. Скоро сви прикупљени радови који баве разликама између полова на популизму се баве подршком популистичким покретима. Изузетак су радови Сперингса и Заслова, рад Спрујта, Кепенса и Ван Дрогенброека и рад Адриана (Spierings & Zaslove, 2017; Spruyt, Keppens & Van Droogenbroeck, 2016; Adrian, 2015).

Зашто су мушкарци склонији подршци и гласању за популистичке покрете од жена? Иза ове разлике вероватно стоји више различитих фактора који делују паралелно. Сперингс и Заслове су мишљења да је један од фактора који води овоме повезан са социо-економским факторима (Spierings & Zaslove, 2017). Имајући у виду да жене чешће раде у државним и социјалним установама и другим областима, где је сигурност запослења и примања већа, оне осећају мањи притисак процеса глобализације. Са друге стране мушкарци су више заступљени у областима које су подложне негативним утицајима глобализације као што је производња. На то се надовезују и мигрантски таласи који доминантно доводе нову радну снагу која се такмичи са мушкарцима за радна места. Други фактор који се јавља је то да су популистички покрети у суштини конфликтни покрети. Под тиме мислимо на то да популизам за циљ обично има значајне друштвене промене и да се бори против тренутно успостављеног система. Поједини аутори сматрају да оваква тенденција популиста не одговара већини жена, које су по својој природи у политици склоније трагању за консензусом, док су мушкарци са друге стране отворени за политички конфликт. Самим тим мушкарци су генерално склонији екстремним идеологијама, где спадају и популисти (Spierings & Zaslove 2017; Fish, 2002). На ову идеју се делом надовезује Хилда Кофи која истиче да пол није једини битан фактор већ да и сам степен изражености стереотипно мушких или женских црта може играти значајну улогу (Coffe, 2018). Код мушкараца маскулиност и фемининост утичу значајно на резултате, али са друге стране код жена повишен степен маскулиности, то јест испољавање мушких црта, води ка повећаној склоности ка гласању за популистичке покрете.

Када је у питању гласање, разлике између полова су често присутне али када се посматрају само популистички ставови те разлике се значајно смањују и постају незначајне (Spierings & Zaslove 2017, Spruyt, Keppens & Van Droogenbroeck, 2016). У раду Спрујта и сарадника тестирано је више различитих регресионих модела и на једном од њих се добија резултат да су мушкарци благо склонији популистичким ставовима, али модел у питању је ниже комплексности. Како се у другим напреднијим моделима додају нови индикатори тако се предност код мушкараца губи. Адриан је мушкарце и жене на популистичким ставовима поредио по појединачним питањима, а не на целокупној скали. Статистички значајна разлика је постојала само на ајтему Поп3 (Најважније одлуке треба да доноси народ, а не политичари) и ту су жене имале виши скор од мушкараца (Adrian, 2015).

Дакле, жене и мушкарци имају веома слично изражене популистичке ставове али се они ређе манифестују у виду гласачког понашања што упућује на закључак да код жена претежу неке друге теме и други ставови који су на крају пресудни за гласачко понашање. Једно могуће објашњење нуде Инглхарт и Норис који су мишљења да разлику између полова заправо примарно чини постепено померање жена ка политичкој левици, дакле жене су склоне популистичким ставовима али их социјалне теме, које су им у систему вредности прече, заустављају да гласају за популистичке покрете који су претежно десно оријентисани (Inglehart & Norris, 2003). Ова ситуација даље може бити замућена ако се узму специфични услови у појединим земљама. Тако на пример у скандинавским земљама поједине студије примећују необичан резултат да је висок степен нативизма (карактеристике честе код

популистичких покрета) код жена упарен са вредностима које су обично карактеристичне за левицу, као што су, на пример, заштита права ЛГБТ заједнице. Овај налаз се тумачи тако што се у овим земљама као највећа претња ЛГБТ правима не виде домаћи десничарски покрети, већ мигранти исламске исповести чије вредности нису у складу са либералним вредностима које су раширене у Скандинавији (Spierings & Zaslove, 2015).

1.8.2. Популизам и узраст

Када је у питању однос између узраста гласача и популистичких ставова и гласачких склоности примећују се одређене законитости. Као што је раније споменуто, уобичајени популистички гласач је у просеку припадник млађих кохорти, али однос између ових варијабли је некада линеаран, а некада курвилинеаран. Тако, на пример, један аутор изводи логистичку регресију како би испитао који фактори доприносе предвиђању гласања за 15 различитих популистичких покрета. Код 6 од 15 покрета, са падом у годинама расте склоност ка гласању (Rooduijn, 2017).

Више аутора долази до истог налаза да је популизам најзаступљенији код најмлађих гласача али они онда проверавају детаљније однос ове две варијабле и увиђају да је њихова веза курвиленарна, у облику латиничног слова у, где је подршка популизму највиша код млађих, опада са годинама али у једном тренутку почиње поново да расте. (Pellegrini, 2023; Norris & Inglehart, 2019). Како Родајн за 9 од 15 покрета не проналази значајну предиктивност година, питање је да ли заправо веза не постоји или регресиони модел не може да је детектује јер однос није линеаран.

Зашто су најмлађи и најстарији склонији популизму? Не постоје тачно доказани разлози за овакав образац али постоји неколико понуђених теорија. Млади који улазе у пословни свет брзо откривају да шансе и благостање које су њихови родитељи уживали њима нису доступни. Куповна моћ, стабилност запослења, шанса за куповину свог првог дома, сви ови фактори су далеко гори сада него што су то раније били. Све ово ствара осећај фрустрираности код младих који траже узроке ових промена у политичкој елити и приливу миграната, који су примарне мете популистичких покрета. У случају најстаријих генерација, оне су незадовољне културним и социјалним променама које захватају њихово окружење које губи све трагове места у којима су они одрасли (Norris & Inglehart, 2019).

1.8.3. Популизам и образовање и економски статус

Када су у питању образовање и економски статус ситуација је веома јасна. Популистичком гласању су склони они који су најугроженији од стране глобалистичких токова и масовних миграција, а то су ниско образовани и сиромашнији (Norris & Inglehart, 2019; Rooduijn, 2017; Pellegrini, 2023). Популистички ставови су такође заступљенији код сиромашнијих и мање образованих (Spruijt, Kerrens & Van Droogenbroeck, 2016). Ситуација је донекле компликованија када су у питању лево оријентисани популистички покрети. Високо образовани теже ка левичарским покретима и самим тим поред необразованих и сиромашнијих, левим популистичким покретима теже и високо образовани (Pellegrini, 2023).

1.9. Методолошки приступи испитивању популизма

Прегледом многобројног и разноликог стручног материјала на тему популизма примећено је да постоји неколико основних начина на који се прилази испитивању популизма. Разумевање одлика сваког од приступа је од великог значаја, јер као што се видело у прегледу карактеристика популизма и његовог односа са другим идеологијама и социо-демографским

групама, резултати и закључци знају значајно да варирају у односу на начин на који се популизам операционализује.

Ми идентификујемо три генерална приступа испитивању популизма који обухватају већину студија.

Први приступ се суштински заснива на анализи популистичке мобилизације/понуде и примарно је квалитативне природе. Овај правац се бави различитим типовима анализа говора, писаних материјала и програма политичких покрета и партија. У оквиру њега, анализира се сама популистичка идеологија и њени елементи, присутност популистичког дискурса у обраћањима политичара и програмима политичких партија, као и повезаност популистичке идеологије са другим идеологијама. Један од најбитнијих примера овог приступа је раније споменути пројекат *The Global Populism Database* (Hawkins et al., 2019).

Други приступ односи се на оно што смо означили као „популистичка потражња“ а тиче се испитивања популизма у социјално-психолошкој равни. Овај релативно нов приступ, за који истраживачи кажу да је још увек у повоју, испитује пријемчивост људи на популистичку идеологију и њене елементе, као и повезаност прихватања популистичких ставова и спремности да се подрже популистичке партије и покрети са другим уверењима и ставовима.

У овом правцу истраживања, пријемчивост ка популизму, или популистичка оријентација, испитује се на неколико начина.

Један начин је конструисање упитника којима ће се испитивати прихваћеност популистичких ставова, при чему је посебан задатак како популистичке ставове разликовати од других ставова и вредности.

Други начин који користе поједини аутори је коришћење питања из других конструката за које се сматра да покривају неки популистички аспект или да са њим корелирају. Тако, на пример, као апроксимативна мера популизма узима се неповерење појединца у друштвене институције, пошто се то неповерење тумачи као неповерење особе склоне популизму у тзв. елиту оличену у друштвеним институцијама. Такве мере неретко се користе јер су истраживачима већ доступни одређени подаци које желе да повежу са темом популизма. Једна таква студија је део књиге Норриса и Инглехарта (Norris & Inglehart, 2019).

Трећи приступ полази од пређашње, постојеће или планиране подршке неком покрету који се идентификује као популистички. Најчешће коришћен приступ у овом правцу је испитивање да ли је појединац гласао за кандидата ког је истраживач означио као популистичког или алтернативно, да ли планира да за њега гласа.

1.9.1. Квантитативни упитници

Речено је да када су у питању квантитативни упитници постоје два приступа: са једне стране коришћење корелата популизма као индиректне мере, и са друге коришћење специјализованих упитника намењених директном мерењу популистичких ставова. Фокус овог поглавља је на валиднијем приступу, то јест на употреби специјализованих упитника.

Један од најбитнијих радова на ову тему и радова који се најчешће цитира је рад Акерманове, Мудеа и Заслова (Akkerman, Mudde & Zaslove, 2014). Они су заправо само усавршили приступ квантитативном мерењу популизма који је предложио Кирк Хавкинс. Он је поред веома великог доприноса анализи популистичке понуде то јест присутности популизма као идеологије у политичким покретим, допринео значајно и анализи популистичке потражње, тиме што је дао предлог како би се његов приступ мерењу популизма код странака пренео на присуство популистичких ставова у популацији. Рад Акерманове и сарадника почива на

закључцима и предлозима Хавкинса (Hawkins, Riding & Mudde, 2012) на које се надовезују, разрађују и које емпиријски проверавају и доказују (Akkerman, Mudde & Zaslove, 2014). Акерманова и сарадници су преузели сва питања за скалу популизма, додали питања које Хавкинс није користио али је предложио и тако креирали основу за унапређену скалу популизма. Али ту није био крај. Муде у својим теоријским разматрањима дефинише плурализам и елитизам као два антипода популизму, те они у складу са тим креирају и по три питања за ове политичке правце. Сврха иза овог потеза је била да се заједничким прикупљањем података за све три димензије утврди конструктна валидност упитника популизма. Резултат је испунио очекивања и анализом принципијалних компоненти се добило да предвиђени теоријски модел одговара подацима. Наравно, подаци су показали да пројектовани модел и упитници нису у потпуности саобразни са реалношћу и било је потребно неке ставке елиминисати из упитника. Други битан моменат истраживања је био тај што су резултати упитника упоређивани са декларисаном намером да се гласа за поједине странке. Резултати су потврдили и дискриминациону и предикторску валидност скале популизма, јер су подаци са ње били у значајној вези са намером грађана да гласају за популистичке странке (Akkerman, Mudde & Zaslove, 2014).

Једно битно питање које се покреће у литератури је то како приступити оцењивању упитника и анализи резултата. Акерманова креће од поставке да сви ајтеми и фактори дају један заједнички скор, што значи да неко може на неком индикатору да има веома низак скор, док је на другом показатељу скор веома висок, те да се у просеку добије да је особа просечно настројена популизму. Шулц и сарадници су другачијег мишљења. Ако популизам мора да има неколико предуслова испуњених да би се сматрало да постоји у неком покрету, како онда у инструменту за мерење популистичких ставова скор можемо да третирамо као униполаран? Ако је неко против елита али не верује у примарност воље народа, да ли он може бити популиста? Таква особа може бити само незадовољна тренутним руководством државе. Самим тим Шулц изводи закључак да је популизам заправо латентни феномен вишег степена који се испољава кроз три елемента нижег реда – антиелитизам, залагање за примарност воље народа и уверење у хомогеност и врлину народа (Schulz et al., 2018). Аутори су у складу са тим направили инструмент за мерење три димензије популизма и резултати које су добили су доста обећавајући. Прво, добијени модел се показао као бољи фит подацима од једнодимензионалног модела Акерманове. Друго, сви предложени фактори су били у негативној корелацији са подршком плурализму или елитизму, са чиме се уклапају у теорију и потврђују валидност овог приступа. Интересантно је приметити да оно што се у анализи текста узимало као дато, а то је да оба кључна елемента популизма морају бити присутна у јединици мерења да би се говорило о популизму, испрва се у квантитативном приступу у потпуности превиђа и такви инструменти се и данас редовно користе без испитивања претпоставке да ли су сви неопходни елементи популизма ту. Силва у свом прегледу такође види овај јаз и истиче разлику између ове две методолошке струје. Поједини аутори из униполарног тора су тај проблем покушали да превазиђу тако што су креирали ајтеме који обухватају више од једног фактора (Silva et al., 2019). Силва је понудио и трећи приступ који је мешавина униполарног и трофакторског приступа Шулца. Силва предлаже конструкцију три одвојена фактора при чему се скор на сваком од њих нормализује и своди на нумеричку вредност у распону од 0 до 1. Коначни скор популизма испитаника је производ који се добије множењем скорова (од 0 до 1) за сва три фактора (Silva et al., 2019).

Од великог значаја је и то што Силва тврди да између узорака из различитих земаља постоји довољно велика разлика у начину одговарања и да се њихови регресиони коефицијенти не могу поредити између земаља, што говори да треба бити посебно опрезан у извођењу закључака о разликама и сличностима у нивоу популизма између држава. Овај налаз нам такође истиче значај провере закључака испитивања популизма кроз крос-националне студије (Silva et al., 2019).

1.9.2. Гласање и подршка политичким покретима

Последњи значајни вид операционализације популизма је одређивање популизма кроз политичку активност и преференције испитаника. Овај приступ је такође усмерен ка грађанству, то јест мери популистичку оријентацију.

Методологија овог типа је доста директнија и јаснија али и она би могла да се подели на генерално две подгрупе приступа.

Први приступ би се бавио конкретно гласањем, и то гласањем које се већ десило. На пример када се пита за кога је особа гласала на прошлим изборима или да ли је на референдуму за излазак Британије из ЕУ гласала за или против. Други приступ би се бавио подршком и генералном евалуацијом покрета. Под овај приступ бисмо подвели колико позитивно испитаници оцењују политичке покрете или актере, колико су им они блиски, али и питање за кога планирају да гласају. Разлика између ова два приступа је у томе што је у првом случају популистичка оријентација реализована у стварности кроз конкретну акцију, док је у другом случају она и даље потенцијал у виду преференције или планираног гласања, које се може али и не мора десити. Оно што потенцијално издваја генералну симпатију или подршку за специфичан покрет у односу на конкретно гласачко понашање или планирано гласање је то што би се очекивало да је подршка блискија популистичким ставовима. На гласачку одлуку утиче већи број фактора док је апстрактнији осећај допадања неке странке више повезан са поклапањем вредности гласача и странке.

Први битан фактор који треба размотрити у вези са овим приступом је питање саме претпоставке да је глас или подршка одређеној странци заправо индикатор популистичке оријентације. Треба имати у виду да се понекад политичарима и политичким покретима додељује ознака популизма али без икаквог поткрепљења за ту тврдњу. Да би се глас за неку странку могао сматрати индикатором популизма, прво се мора дефинитивно утврдити да ли је покрет у питању популистички. Како је дефиниција популизма сама по себи проблематична, може се десити да неко у истраживању користи упитник за мерење популистичких ставова које се заснива на једној дефиницији, да би после те ставове поредио са гласачким понашањем, при чему се класификација политичких странака врши коришћењем критеријума који се разликују од оних који су у основи упитника. Вероватно најчешће коришћен и најутицајнији приступ класификацији странака је POPPA – Populism and Political Parties Expert Survey. Овај пројекат је за циљ имао оцењивање највећих политичких актера у 29 држава на популистичким факторима према Мудеовом моделу (Maurits & Zaslove, 2020).

Употреба претходног гласања или планираног гласања као показатеља популистичких тенденција има још један озбиљан проблем. У питању је то што није увек гласање усклађено са личним ставовима и жељама. Некада се при одлучивању о гласању узимају у обзир и различите калкулације али и трагање за личним интересом. На примеру Србије се то добро види, где се у јавности, али и у приватним разговорима, често може чути гласачко калкулисање. Овај феномен је подстакнут чињеницом да се не гласа увек за неког кандидата већ да се неретко примарно гласа против некога. Код нас се таква тенденција може видети у склоности опозиционих гласача да се окупе око једног кандидата у случају другог круга на председничким изборима. Такође гласач са популистичким тежњама може помислити да његова преферирана политичка опција неће проћи цензус, те самим тим се може одлучити да гласа за неку другу опцију.

Још један елемент који треба имати у виду је везан за саму теоријску поставку и дефиницију популизма. Муде дефинише популизам као слабо оивичену идеологију која је увек упарена са неком другом идеологијом у односу на коју има секундарну улогу (Mudde, 2021). Дакле, популизам је увек „друга виолина“. Самим тим можемо имати неког гласача који има јаке

популистичке тенденције и изражене ставове али да он ипак не буде гласач постојећег популистичког покрета јер се примарна идеологија тог покрета не поклапа са његовим вредностима. На пример, популиста десничар вероватно неће гласати за левичарску популистичку странку и ако је она можда једина популистичка странка доступна. Такође, чак и ако је одговарајући популистички покрет присутан, можда неки други покрет боље манифестује примарну идеологију која је гласачу може бити битнија.

И поред ових потенцијалних тешкоћа и нејасноћа у вези са гласањем као индикатором популистичке оријентације, овом приступу се не може одузети на значају. Када се на крају све сабере и одузме, једно од најбитнијих питања је управо то, да ли је неко одлучио да свој глас да популистичкој партији и да ли су они дошли до власти или можда озбиљно претендују на њу?

На крају би се могло закључити да је осећај блискости са покретом вероватно бољи индикатор популистичке оријентације када су у питању мањи популистички покрети који се тек боре да се пробију на политичку сцену.

1.9.3. Популизам и ставови о институцијама

Споменуто је раније да је један од начина који поједини аутори користе за мерење степена популизма употреба различитих корелата. Полазећи од основне идеје да популисти стоје против корумпираних елита ови аутори даље изводе да се индикатори перцепције степена корупције или борбе против ње као и поверења у институције могу користити као апроксимативне мере популизма (Norris & Inglehart, 2019). Идеја је да елите контролишу институције и да се самим тим неповерење преноси на њих као на средство којим елите спроводе своју антинародну политику.

Старкле и Грин утврђују постојање везе између степена подршке популистичким странкама (исказаним кроз идентификацију са њима) и неповерења у институције у опширној крос-културалној студији изведеној у четири земље (Staerke & Green, 2018) у Европи. Немачка, Холандија, Британија и Швајцарска су изабране као државе у којима је примећен пораст утицаја популизма. У свакој од земаља су изабрани испитаници који се снажно идентификују са популистичком странком и они су третирани као једна група, док су друге две групе чинили подржаваоци најистакнутије левичарске и десничарске партије. Упоредене су аритметичке средине поверења у институције ових испитаника и добијено је да у свим државама популисти имају значајно ниже скорове од друге две групе испитаника (Staerke & Green, 2018).

Одређени аутори са друге стране поверење у институције не користе као индикатор популизма већ степен политичког поверења користе као индикатор за проверу конструктне валидности инструмената за испитивање популистичких ставова. Силва и сарадници су испитали везу различитих инструмената за мерење популистичких ставова са политичким поверењем и склоности ка конспирационизму (Silva et, al. 2019). Њихови резултати указују да су популистички ставови на већини упитника у стабилној негативној вези са политичким поверењем (корелација са већином упитника ставова је око -0,34) и у још снажнијој позитивној вези са склоношћу ка теоријама завера (0,50).

Други аутори постављају идеју да је однос између поверења у политичке институције и популизма комплекснији него што то испрва може изгледати и да постоји узајамна повезаност где популизам води незадовољству системом али и незадовољство води ка већем популизму. Како би тестирали овај однос аутори (Rooduijn, van der Brug & de Lange, 2017) су извели лонгитудиналну студију у којој су пет година пратили различите индикаторе код групе испитаника, који укључују гласачке преференције и задовољство политичким институцијама. Пратећи разлику између варијабли у различитим временским тачкама и

правећи одговарајуће моделе анализе пута, аутори долазе до закључка да постоји двоструке везе између ове две варијабле. Овај налаз је интересантан јер се често претпоставља да је популистичко гласање чин револта против политичког система, то јест не гласа се за популисте већ против тренутних елита. Налаз који је ова група аутора добила упућује на то да је то само једна страна приче и да ипак има гласача које популистичке странке привлаче својим другим карактеристикама те да они временом преузму и популистичке ставове или изложеност странци и њеним порукама додатно оснажи већ постојеће популистичке тенденције.

1.9.4. Популизам – Опозиција и власт

Један од битних фактора који се морао имати у виду у току израде ове тезе је интеракција популистичких ставова и тога да ли су популистичке странке на власти или у опозицији. Ова тема се може поделити на две уже области или ти на две проблематике.

Први проблем се тиче ставова појединаца и интеракције елемената популистичке оријентације. Једна од основних одредница популизма је његов антиелилитизам и поставља се питање да ли се опозиционо незадовољство влашћу може разграничити од популистичког антиелилитизма? Са друге стране, шта се дешава са антиелилитистичким елементом популизма ако популисти успеју да дођу на власт? Да ли гласачи који подржавају популисте на власти задржавају елементе антиелилитизма? Студија Тодосијевића, Павловића и Комар (Todosijević, Pavlović & Komar, 2022) покрива ово питање. Полазећи од истих теоријских основа они праве крос-културалну студију користећи податке из три земље где популисти нису на власти и три земље где су на власти странке које су оцењене као популистичке. Истраживање је постављено тако да су се испитивали антиелилитистички ставови код гласача различитих странака у тим земљама. Два налаза ове студије су од посебног значаја. У земљама где су популисти били у опозицији гласачи популистичких странака су имали тенденцију да имају више скорове антиелилитистичких ставова и то посебно међу десничарским популистичким покретима. Други битан налаз је био да тамо где су популисти на власти, њихови гласачи имају веома ниске скорове антиелилитистичких ставова.

Друга област, која се уједно налази и у основи прве, је суштинско питање да ли популистички покрет кад дође на власт може остати популистички или та дезигнација губи смисао? Ово је једно од кључних питања за тему популизма али литература која се овим питањем бави је скоро непостојећа и стиче се утисак да се узима као дато да је популистички покрет и даље исти и кад дође на власт. Не може постојати сумња да су они који држе власт уједно и елита, како објаснити онда да владајућа елита води антиелилитистички покрет? Да ли постоје алтернативне елите против којих се они и даље боре? Зашто власт дозвољава њима да и даље стоје против народа ако је то случај?

Покушај да се одговори на ово питање превазилази оквире овог рада али је претпоставка да странка не може функционисати исто док је на власти као што је то радила у опозицији и да долази до трансформације покрета. Увидом у различите покрете истичу се четири потенцијална типа промене.

Први тип се наслања на Јансенову идеју о популизму као политичком пројекту и одређује се као „популистичко гашење“ то јест са доласком на власт пројекат се завршава и репертоар вредности и порука се мења.

Други приступ бисмо назвали „**популистичка трансформација**“. Популизам поједини аутори виде као вишедимензионални конструкт који народ супротставља елити и подкласама на вертикалном нивоу и са спољашњим групама на хоризонталној равни. Могуће је да након доласка на власт, популисти енергију и фокус који су били усмерени „на горе“ сада расподељују да преостала два елемента и да би се у том случају могло очекивати

интензивирање агресивности према њима. Овакав приступ би се поклопио са теоријама о испреплетаности популизма и национализма и овде би био случај да се један елемент повлачи, док се други, њему повезан, истиче – одржавајући равнотежу. У овом случају не долази дакле до потпуног напуштања и гашења „популистичке енергије“ већ се она усмерава ка даљем разрачунавању са другим елементима који су у популистичкој поруци стајали против народа. Према виђењу које има Обрадовић, овакав приступ би се чешиће очекивао код десничарских популистичких покрета пошто се у лево оријентисаним покретима енергија више усмерава ка врху и елитама док код популиста десне оријентације постоји распоређивање енергије по вертикали али и хоризонтално (Обрадовић, 2020).

Трећи приступ би био „**продужени популизам**“. Под овим мислимо на задржавање идеје елите као непријатеља али само у измењеном облику. Елите више нису званично на власти и популисти су дошли до ње али противник је остао ту, вреба и сплеткари у сенкама и тражи начин да нашкоди народу. Овде бисмо сврстали и скретање фокуса на алтернативна упоришта претходних елита или центре алтернативних елита који нису увек директно повезани са идејом политичке власти. Тако би, на пример, борба власти против интелектуалне и академске елите потпала под овај вид „продуженог популизма“.

Четврти вид „пост популизма“ бисмо назвали „**популизам другог степена**“. Са глобализацијом и стварањем наднационалних институција ствара се идеја о наднационалним елитама. Популиста који дође на власт може задржати своју популистичку поруку, само треба да замени злу елиту. Овај пут то нису домаћи издајници који игноришу вољу народа већ су то страни актери који народ у целости хоће да прогутају или експлоатишу. За десно оријентисане политичаре то су бирократе у Бриселу или елите са Давоса и Светског економског форума или су то пак утицајне индивидуе попут Џорџа Сороса. За лево оријентисане политичаре то могу бити заговорници неолибералног капиталистичког пројекта, индустријски конгломерати и раније споменуте елите са Давоса и сличних организација и скупова. Популизам другог степена се разликује од „обичног“ популизма према својим циљевима. Популизам води ка власти, популизам другог степена води очувању власти, то јест популистички вођа се представља као „брана“ према хостилним наднационалним елементима који би желели да своје послушнике поново врате на руководећа места у држави.

Гледајући ова предложена решења, може се закључити да (осим првог случаја) она нису међусобно искључива и да је могуће да један популистички покрет примени више од једног решења у свом адаптирању власти.

Како се ова разматрања пројектују на ситуацију у Србији где се управо владајућа странка често класификује као популистичка? Код ове странке могуће је да је дошло до мешавине популистичке трансформације и продуженог популизма. Популистичка трансформација би се огледала у померању дела фокуса на националистички елемент оличен у лицу Албина Куртија као противника док је продужени популизам узео облик у борби против „тајкуна“ и њихових савезника и овај елемент је оличен у лицу Драгана Шолака и Ћиласа.

2. Емпиријски део

2.1. Предмет истраживања

Централни појам ове студије је популистичка оријентација и главна тема је испитивање међусобног односа елемената који је чине као и њихове интеракције са блиским идеолошким конструктима и социодемографским чиниоцима. Додатно нас интересује који су односи елемената популистичке оријентације и показатеља задовољства државним институцијама. Ако би се предмет истраживања поставио у форми питања гласио би овако: Какав је однос између чинилаца популистичке оријентације? Какав је однос између тих чинилаца и друга два елемента антилибералне тријаде и релевантних социодемографских варијабли?

2.2. Циљеви истраживања

Најопштије, циљ ове студије је да ближе испита феномен популизма али не на нивоу идеологије већ на индивидуалном нивоу, као популистичку оријентацију појединаца тј. њихову пријемчивост на популистичку идеологију.

Можемо раздвојити неколико специфичнијих циљева.

- Испитати структуру односа елемената популистичке оријентације.
- Испитати постојање антилибералне тријаде коју би чинили популистичка оријентација, ауторитарност и национализам.
- Испитати повезаност кључних социодемографских варијабли са елементима популистичке оријентације.
- Испитати везу између популистичке оријентације и степена поверења у институције као и оцене задовољства борбом против корупције.
- С обзиром да имамо прилику да истраживање спроведемо на узорцима две државе, Србије и Албаније, циљ нам је и да утврдимо које су инваријантности а које специфичности у повезаности популистичке оријентације са другим варијаблама.
- Такође, пошто ћемо радити на репрезентативним узорцима, имамо још један циљ, који је споредан са становишта предмета истраживања али од теоријског и практичног значаја, а то је да, на дескриптивном нивоу, утврдимо распрострањеност популизма, национализма, ауторитарности и поверења у друштвене институције међу грађанима Србије и грађанима Албаније, и да по овим карактеристикама упоредимо ове две државе.
- Додатни циљ је провера метријских карактеристика скала које су коришћене. Овај циљ је од посебног значаја за територију Албаније где се ови инструменти потенцијално користе по први пут.

2.3. Процедура истраживања

Истраживање се састојало од две повезане подстудије. Прва се фокусира на Србију и састојала се од две фазе. Прва фаза обухвата квантитативну студију која се радила на национално репрезентативном узорку пунолетних грађана Србије. Ова фаза обухвата испитивање популистичке оријентације коришћењем оба примарна приступа – директним упитником као и самим гласачким понашањем и степеном подршке политичким партијама. У склопу ове фазе биле су испитане и кључне социодемографске карактеристике, као и степен присуства ауторитарних и националистичких ставова као и степен идентификације са различитим социјалним групама и самоидентификација на политичком лево-десно континууму. Друга, суплементарна фаза истраживања се одвијала паралелно са првом и она

је подразумевала креирање индекса популизма за све кључне политичке партије. Да би се креирао овај индекс коришћена је методологија по узору на РОРРА (ПОППА) студију. Циљ је био да у експертској процени учествује од три до пет процењивача. Циљ при избору процењивача је био да покривају шири спектар политичких опција.

Друга подстудија је била парњак студије у Србији, само што се радила на узорку испитаника из Албаније. У првој фази обухваћени су сви исти индикатори као у студији у Србији. Друга фаза, експертске процене, постављена је исто као у Србији, са том разликом да је, због ограниченог приступа стручној заједници у Албанији, циљани број процењивача био од један до три.

2.4. Хипотезе

1. Постоји повезаност између популистичких ставова и подршке популистичким странкама.

1а. Популистички ставови су у позитивној вези са спремношћу да се гласа за популистичке странке.

1б. Популистички ставови су у позитивној вези са степеном подршке популистичким странкама.

1в. Популистички ставови су повезани са гласањем за популистичке странке.

У разним студијама мере наведене у подхипотезама се узимају као мере популизма на индивидуалном нивоу. На основу ове очекиване корелације и ми ћемо говорити о две повезане компоненте популистичке оријентације, ставова и подршке покретима/странкама. Овом хипотезом фактички тестирамо претпоставку о структури популистичке оријентације од које полазимо у истраживању. Приликом испитивања ове хипотезе обратиће се нарочита пажња на потенцијални утицај могућих модераторских варијабли. Ово посебно важи за само гласање које је као понашање веома комплексно и на које утиче велики број различитих фактора.

2. Популистичка оријентација је у позитивној вези са национализмом.

2а. Популистички ставови су у позитивној вези са национализмом.

2б. Спремност да се гласа за популистичке покрете је у позитивној вези са национализмом.

2в. Степен подршке популистичких странака је у позитивној вези са национализмом.

2г. Гласање за популистичке странке је у позитивној вези са национализмом.

Наше је полазиште да је популизам један елемент нелибералне тријаде, коју још сачињавају национализам и ауторитарност. Гледајући и са теоријског и са емпиријског становишта може се изнети претпоставка да, на индивидуалном нивоу, постоји веза између популизма (оријентације) и национализма. Национализам је саставни део Брубекерове дефиниције популизма и различите студије указују на повезаност популизма и национализма или њему сродних конструкта (Brubaker, 2017; Filsinger et al., 2021; Dunn, 2015; Hibbing, 2020, 2022).

3. Популистичка оријентација је у позитивној вези са ауторитарношћу.

3а. Популистички ставови су у позитивној вези са ауторитарношћу.

3б. Спремност да се гласа за популистичке странке је у позитивној вези са ауторитарношћу.

3в. Степен подршке популистичких странака је у позитивној вези са ауторитарношћу.

3г. Гласање за популистичке странака је у позитивној вези са ауторитарношћу.

Веза популизма и ауторитарности је такође једна од веза унутар претпостављене нелибералне тријаде. Када је у питању ауторитарност, идеје о тачном односу са популизмом су више подељене. Како је већина аргумената против повезаности ауторитарности са популизмом изведена из испитивања гласачких тенденција у Америци, док су подаци из Европе приказивали углавном другачију слику, наша је претпоставка да ће се на нашим узорцима добити подаци који су више у складу са резултатима из остатка Европе (Pellegrini, 2023; Vasilopoulos & Jost, 2020; Dunn, 2015).

4. Популистичка оријентација је повезана са социо-демографским варијаблама.

4а. Мушкарци и жене имају подједнако изражене популистичке ставове.

4б. Мушкарци су спремнији да гласају за популистичке странке од жена.

4в. Мушкарци су склонији да позитивније оцењују популистичке странке од жена.

4г. Мушкарци гласају за популистичке покрете чешће од жена.

Тема полних разлика у популистичкој оријентацији и гласању је доста испитивана. Радови који се баве покушајима да се проникне извор тих разлика упућују на то да разлике у самом прихватању популистичких ставова нису значајне или су скромне, али да разлика настаје у томе што се она чешће код мушкараца манифестује у виду конкретне политичке активности као што је гласање. Овакви емпиријски налази још једном указују на потребу разликовања два вида популистичке оријентације које се ми држимо (Spierings & Zaslove 2017; Pellegrini, 2023, Harteveld et al., 2015).

4д. Млађи испитаници имају израженије популистичке ставове.

4ђ. Млађи испитаници су спремни да чешће гласају за популистичке странке.

4е. Млађи испитаници су склонији да позитивније оцењују популистичке странке.

4ж. Млађи испитаници чешће гласају за популистичке странке.

Супротно очекивању одређеног броја теоретичара млади се у емпиријским истраживањима конзистентно показују као склонији популизму у оба вида његове манифестације (Pellegrini, 2023; Norris & Inglehart, 2019).

4з. Социо-економски статус је у негативној вези са израженошћу популистичких ставова.

4и. Социо-економски статус је у негативној вези са спремношћу да се гласа за популистичке странке.

4ј. Социо-економски статус је у негативној вези са степеном подршке популистичких странака.

4к. Социо-економски статус је у негативној вези са гласањем за популистичке покрете.

Резултати претходних студија указују на то да су социјално и економски угроженији слојеви склонији популизму, тако да очекујемо да ће и код нас образованији и боље стојећи испитаници бити мање склони популистичкој оријентацији и популистичком гласању (Norris & Inglehart, 2019.; Rooduijn, 2017.; Pellegrini, 2023).

5. Популистичка оријентација је повезана са социјалним идентификацијама:

5а. Популистички ставови су у позитивној вези са степеном идентификације са етничком групом којој се припада.

5б. Спремност да се гласа за популистичке странке је у позитивној вези са степеном идентификације са етничком групом којој се припада.

5в. Степен подршке популистичким странкама је у позитивној вези са степеном идентификације са етничком групом којој се припада.

5г. Претходно гласање за популистичке покрете је у позитивној вези са степеном идентификације са етничком групом којој се припада.

5д. Популистички ставови су у негативној вези са степеном грађанске идентификације.

5ђ. Спремност да се гласа за популистичке странке је у негативној вези са степеном грађанске идентификације.

5е. Степен подршке популистичким странкама је у негативној вези са степеном грађанске идентификације.

5ж. Претходно гласање за популистичке покрете је у негативној вези са степеном грађанске идентификације.

Ранија истраживања указују на то да је јака идентификација са групама битним ексклузивним националистима, као што су етничка група и вера, у позитивној вези са популистичком оријентацијом и популистичким гласањем. Са друге стране кад је у питању идентификација са грађанским друштвом ситуација је мало комплекснија. Веза са популистичком оријентацијом постоји код нижих класа али она се не преноси у популистичко гласање конзистентно као код других видова идентификације. Дакле, када је у питању веза грађанске идентификације и популизма, резултати ранијих студија нису у потпуности једнозначни и постоје индикације да социо-економски статус има битан модераторски утицај, те ће у планираним анализама обратити посебна пажња на ту модераторску варијаблу (Filsinger et al., 2021; Dunn, 2015).

6. Популистичка оријентација је у негативној вези са поверењем у кључне институције.

6а. Популистички ставови су у негативној вези са поверењем у кључне институције у држави: у парламент, владу, председника државе и судство.

6б. Спремност за гласање за популистичке странке је у негативној вези са поверењем у кључне институције у држави: у парламент, владу, председника државе и судство.

6в. Степен подршке популистичких странака је у негативној вези са поверењем у кључне институције у држави: у парламент, владу, председника државе и судство.

6г. Гласање за популистичке странке је у негативној вези са поверењем у кључне институције у држави: у парламент, владу, председника државе и судство.

6д. Популистички ставови су у негативној вези са перцепцијом успешности борбе против корупције.

6ђ. Спремност за гласање за популистичке странке је у негативној вези са перцепцијом успешности борбе против корупције.

6е. Степен подршке популистичких странака је у негативној вези са перцепцијом успешности борбе против корупције.

бж. Гласање за популистичке странака је у негативној вези са перцепцијом успешности борбе против корупције.

Поједини аутори перцепцију корупције и неповерење у институције заправо користе као апроксимације мере популизма (Norris & Inglehart, 2019). Претпоставка о постојању везе између популизма и перцепције степена корупције и поверења у институције се чини оправданом али они су вероватно само корелати популизма, а не и њихов саставни део. Ми желимо да испитамо какав је тачно однос између популизма и ових варијабли и да ли постоје одређене варијације у овим односима, као на пример да ли је тај однос исти када су све институције у питању?

7. Популистичка оријентација је више повезана са самоидентификовањем са политичком десницом него са политичком левицом.

7а. Популистички ставови су више повезани са самоидентификовањем са политичком десницом него са политичком левицом.

7б. Спремност за гласање за популистичке странке је више повезана са самоидентификовањем са политичком десницом него са политичком левицом.

7в. Степен подршке популистичких покрета је више повезан са самоидентификовањем са политичком десницом него са политичком левицом.

7г. Гласање за популистичке странке је више повезано са самоидентификовањем са политичком десницом него са политичком левицом.

Имајући у виду тренутни културни и геополитички моменат у изабраним државама, као и њихово специфично историјско наслеђе очекујемо да ће популизам бити више повезан за десно оријентисане покрете. Популизам је често у вези са национализмом и ауторитаризмом и ми полазимо од претпоставке постојања антилибералног комплекса ставова који су по својој природи више у складу са вредностима десних покрета.

8. Приликом поређења резултата у Србији и Албанији, социодемографски и идеолошки чиниоци популистичке оријентације неће показивати подједнаку (ин)варијантност.

8а. Повезаност популистичких ставова са другим испитиваним варијаблама се неће битно разликовати у Србији и Албанији.

8б. Повезаност спремности за гласање за популистичке странке са другим испитиваним варијаблама ће се значајно разликовати у Србији и Албанији.

8в. Повезаност степена подршке популистичких покрета са другим испитиваним варијаблама ће се значајно разликовати у Србији и Албанији.

8г. Повезаност гласања за популистичке покрете са другим испитиваним варијаблама ће се значајно разликовати у Србији и Албанији.

Подршка популистичким покретима (а посебно гласање) је подложна већем утицају различитих друштвених и геополитичких утицаја. Већи број аутора спомиње и значај кризе на перцепцију популистичких покрета и воље да се за њих гласа. У овом контексту се Србија може сматрати земљом која се налази у лошијем положају. Нерешено питање Косова, статус транзитне земље за мигранте, повећане тензије и грађански протести, спољнополитички притисак да се уведу санкције Русији, све су ово кризни фактори који захватају Србију, а нису присутни у Албанији. Са друге стране популистички ставови чине језгро популистичке

идеологије и као такви су ближи индивидуалном нивоу и личним уверењима те се од њих очекује већи степен стабилности.

9. Постоји позитивна веза између свих чинилаца антилибералне тријаде – популистичких ставова, ауторитарности и национализма.

Хипотезе два и три претпостављају постојање везе између популистичке оријентације и свих њених чинилаца са ауторитарношћу и национализмом. Поред те везе, очекујемо да ће и ауторитарност и национализам бити у међусобној позитивној вези.

3. Метод

Истраживање за потребе ове дисертације се састојало од две повезане студије које су изведене засебно у Србији и Албанији. Прва студија обухвата испитивање на општој популацији, док се друга секундарна студија фокусира на мали број експерата и њена примарна функција је да служи као допуна првој студији и да одређени контекст резултатима прве студије који се тичу односа народа са појединачним политичким странкама.

3.1. Варијабле и инструменти

Популистички ставови: Популистички ставови одражавају постојање специфичног погледа на свет и друштво код појединаца, а које карактерише уверење у корумпираност елита, постојање хомогеног и доброг народа чија воља мора да буде кључна у политичким одлукама и уверење да је политичка арена суштински место борбе добра и зла. Израженост популистичких ставова је мерена модификованим инструментом Акерманове и сарадника (Akkerman et al., 2014). Ставке које чине скалу су приказане испод, док је целокупна скала са пратећим упутством доступна у прилогу (Прилог 1).

1. Политичарима у српском парламенту воља народа треба да буде на првом месту.
2. Народ, а не политичари, треба да доноси најбитније политичке одлуке.
3. Када су у питању политичке теме постоји већа слога у мишљењу унутар народа него између народа и елита.
4. Ја бих да ме радије представља просечан грађанин него политичар коме је то једина професија.
5. Изгласани представници народа превише причају а премало раде.
6. У политици пристати на компромис је у суштини ништа друго него издаја сопствених вредности и идеала.
7. Већина наших политичара има више сличности са политичарима из иностранства него са народом који треба да представљају.
8. Већина политичара дели вредности народа који представља.
9. Политичаре не интересује шта обични људи попут мене мисле.
10. За најбитнија питања, народ преко референдума треба да донесе коначну одлуку.

Овај упитник се оригинално састоји од шест петостепених ставки Ликертовог типа (ставке од 1 до 6). Поред превода и локализације, упитнику су додате четири тврдње. Тврдње седам и осам су направљене са намером да испитају уверење у отуђеност елита од народа. Инспирација за њих је пронађена у Брубејкеровој идеји да дистинкција између народа и елита није само хоризонтална, већ да је и вертикална, то јест да се елите потенцијално виде као спољашња група. Тврдње девет и десет су тврдње са највећим факторским засићењима на факторима примарности воље народа и антиелитизма из скале коју је користила Шулц са сарадницима (Schulz et al., 2018). Ставка Поп8 је једина ставка која има обрнуту формулацију и скоровање.

Прегледом упитника примећује се да је његово потенцијално ограничење то што се идеја елита примарно везује за политичке елите. Економске, интелектуалне и остале елите нису представљене у упитнику.

Када су у питању политичке елите, постоји могућност да поједине ставке спонтано више асоцирају на политичаре на власти и да тиме дају додатни контекст који није планиран приликом креирања ставки, то јест да се оцењује тренутна власт. Такав ефекат би се можда највише могао очекивати на ставци 2, где се прича о најбитнијим политичким одлукама.

Најбитније политичке одлуке доносе они који су на власти. Овај ефекат можда је присутан и у ставци 1 где се каже да воља народа треба да управља парламентом, а коначне одлуке у парламенту управо доноси владајућа већина.

Израженост популистичких ставова се у анализама гледала кроз обједињени сумарни скор свих ајтема. Додатни фактор који иде у прилог употреби ове специфичне скале је и то што је она коришћена и приликом поставке РОРРА (ПОППА) пројекта, чија методологија налази примену у другом сегменту ове студије, те се тиме омогућава већа упоредивост резултата (Mauris & Zaslove, 2020). За упитник који је коришћен у Србији превод и локализацију је радио аутор ове студије. За упитник који је коришћен у Албанији превод и локализацију је радио тим из албанске канцеларије Ипсос-а.

Подршка популистичким покретима

У оквиру ове групе користили смо више варијабли:

- Гласање за популистичке странке. Скор на овој варијабли се добија тако што се испитаник пита за коју странку је гласао на последњим парламентарним изборима (2022. године у Србији и 2021. године у Албанији) и онда му се додели скор који представља индекс популизма те странке формиран на основу процене експерата.
- Спремност да се гласа за популистичке странке. Скор на овој варијабли се добија тако што се испитаник пита за коју странку је спреман да гласа и онда му се додели скор који представља индекс популизма те странке формиран на основу процене експерата.
- Евалуација (не)популистичких странака: Скор се рачуна као сума евалуација појединачних странака пондерисаних са модификованим индексом популизма тих странака добијеним испитивањем експерата. Модификација је урађена тако што је појединачни скор странака умањен за просечни популистички скор странака. Тиме странке са мањим степеном популизма добијају негативни предзнак на индексу са којим се пондерише, док онима са већим популизмом индекс остаје позитиван.

Индекс популизма странке биће формиран преко просечног скорa експертских процена сачињених у обе државе према методологији из раније спомињане студије (Maurits & Zaslove, 2020). За потребе истраживања у Србији експерти су оцењивали шест странака/листа и то две највеће странке тренутно на власти (СНС, СПС), две опозиционе странке са левог/грађанског спектра (ССП и Зелено Лева Странка Заједно) и две са десног/националистичког спектра (Двери и Заветници). Странке у питању су одабране јер су у тренутку креирања анкете, према интерним Ипсос-овим подацима, биле странке за највећим гласачким потенцијалом у свом политичком сегменту. У Албанији је оцењивана листа од 12 странака/листа које су биле најуспешније на последњим парламентарним изборима.

Ове три варијабле ћемо третирати засебно у анализама.

Национализам: Скала национализма коју смо користи у овој студији је скала коју су у својој студији изборног понашања у Србији користили Тодосијевић и Павловић (Тодосијевић и Павловић, 2020). Скала Ликертовог типа се састојала од шест тврдњи уз које су дате петостепене скале слагања односно неслагања. Пре употребе упитника у Албанији, иста је преведена и локализована од стране тима Ипсос-а у Тирани. Скала је приказана у прилогу (Прилог 2).

Ауторитарност: У испитивању коришћена је скала ауторитарности која је такође коришћена у раније споменутом истраживању Тодосијевића и Павловића (Тодосијевић и Павловић, 2020). Ова скала такође се састоји од шест тврдњи са петостепеним скалама слагања одн. неслагања Ликертовог типа. Пре употребе упитника у Албанији, иста је преведена и локализована од стране тима Ипсос-а у Тирани. Скала је приказана у прилогу (Прилог 3).

Поверење у друштвене институције

Како би се испитали и остали индикатори присуства популистичких ставова прикупљени су и подаци о који указују на степен поверења у политички систем и институције у држави. Испитаници су питани да изразе колико им је став о датим институцијама позитиван или негативан на скали од 1 до 5. Листа институција у Србији и Албанији се већим делом преклапала и у обе земље су оцењивани влада, скупштина и председник. У Србији је оцењивано и судство. Поред појединачних скорова изведен је и сумарни индикатор оцене институција који је израчунат као просечан скор оцена свих институција.

Задовољство степеном борбе против корупције

Један од кључних показатеља популизма је везан управо за перцепцију корумпираности елита у држави. Процену перцепције корумпираности елита смо извели из њихове спремности да се боре против корупције у државним институцијама. Испитаници су питани колико су уопштено задовољни тиме како се влада дате државе бори против корупције и свој степен задовољства су могли да искажу на петостепеној скали.

Демографске варијабле:

- Пол
- Узраст (пунолетна популација)
- Социо-економски статус. Ова варијабла је изведена из демографских података. У случају Србије степен образовања и степен месечних прихода домаћинства су оба била мерена на осмостепеним скалама те је сваком испитанику на обе скале додељен ранг од 1 до 8. Социо-економски статус је узет као просек та два скорa. Приликом креирања варијабле социо-економског статуса у Албанији је коришћена слична методологија као у Србији. Направљени су рангови примања и образовања али поред те две варијабле у подацима за Албанију су били доступни и подаци о радном статусу и типу посла који испитаник обавља. Типови посла су ранжирани према хијерархији ESOMAR-а (European Society for Opinion and Marketing Research) која се користи управо за одређивање социоекономског статуса (ESOMAR, 1997). Коначни скор социо-економског статуса се добија из просека ова три индикатора.
- Националност (као контролишућа варијабла за питања у вези национализма – питања о национализму имају други контекст ако на њих у Србији одговара Србин или припадник националне мањине).

Самоидентификација на идеолошкој димензији левица-десница

Политички идентитет испитаника је испитан једним питањем где се од њих тражило да се позиционирају на политичком спектру левица-десница користећи једанестостепену скалу (од 0 до 10) где 0 означава крајњу левицу, а 10 крајњу десницу.

Идентификација са социјалним групама

Када је у питању идентификација са социјалним групама постојале су одређене разлике у упитницима за Србију у Албанију. Како се из практичних разлога упитник за Србију морао скратити, из ове секције су искључене одређене ставке. У случају Албаније је испитивана идентификација са четири социјалне групе, док је у Србији тај број смањен на две групе. Од четири групе у Албанији, две су покривале идентитете који су у вези са ексклузивним национализмом – етничку и верску припадност, док су друге две испитивале инклузивни идентитет везан за грађанско друштво (сви грађани независно од етничке припадности и

припадници професионалне групе/струке). У Србији су коришћене етничка и грађанска припадност. Испитаници су питани да се изјасне колико су лично везани за дате групе користећи четворостепену скалу (Прилог 4).

3.2. Поступак истраживања

Истраживање на општој популацији у Србији је изведено у периоду 28. 09. – 3. 10. 2023. Прикупљање података је извршила истраживачка агенција Ипсос коришћењем комбиноване методологије интернет и телефонских анкета. Интернет анкете су рађене на постојећем панелу испитаника и сви учесници који су одговарали на овај начин су компензовани за своје учешће у складу са правилима за чланство у онлајн панелу. Ипсосов панел испитаника је изграђен кроз мешавину промоције преко плаћених огласа на друштвеним мрежама и регрутације испитаника који су у неком тренутку пристали да учествују у неком од других типова истраживања, где им се на крају анкете нудило да постану део панела. Како попуњавање анкета са собом носи и компензацију, одређени део панела самоиницијативно се учлањује у панел кад сазна за њега од већ постојећих чланова. Коришћењем овог типа прикупљања података, степен успешности у прикупљању одговара (response rate) је био 52%, то јест сваки други члан панела који је позван да учествује је попунио анкету. Како се о свим члановима панела знају демографске одлике, на основу постављених квота су насумице бирани панелисти који њима одговарају и слати су дигитални позиви са линковима ка упитнику.

Телефонске анкете су рађене техником насумичног избора броја из општине која је одређена квотама. Приликом анкетирања поред фиксних телефона, којима се тачно зна локација преко позивног броја, позивани су мобилни телефони коришћењем насумичног генератора бројева. Однос оствареног броја позива на фиксне и мобилне телефоне је оквирно равномеран. Процент успешно прикупљених упитника овом техником је био 6,8%.

Оригинални нацрт ове студије је подразумевао да она буде изведена заједно са редовним јавномњенским студијама које компанија Ипсос изводи. Како је трајање припремљеног упитника било предугачко да би се упарило са споменути јавним мњењем донета је одлука да се истраживање изведе самостално. Из тога је произишла и друга разлика у односу на нацрт и оригинални план. Првобитно је планирано да подела узорка буде таква да 25% анкета буде урађено преко интернета а 75% путем телефона. Самостално извођење студије са собом нови повећање трошкова истраживања, те како би се они смањили постојале су две опције, да се упитник значајно скрати или да се промени структура узорка. Одлучено је да се подела у узорку промени на 50-50 како би се сачувао што већи део планираног упитника. Како би се постигла репрезентативност узорка постављене су укрштене квоте за прикупљање података и то према полу и узрасту испитаника као и према региону и типу насеља у коме он живи.

У току прикупљања података Ипсос је радио проверу квалитета података која је стандардна за све пројекте и која зависи од методе прикупљања. Телефонске анкете се проверавају двостепено, прво се проверава дужина трајања анкета и означавају се потенцијално упитне анкете. У другом кораку се означене анкете и одређен број насумичних анкета преслушавају од стране контролора да би се проверило да ли су анкетари савесно урадили свој посао. У случају интернет анкета процес је такође вишестепен. Први корак је континуирано праћење квалитета одговора чланова онлине панела те се из њега елиминишу проблематични испитаници. Како систем за интернет анкете бележи време проведено на сваком појединачном питању и секцији упитника, други корак је елиминација испитаника који имају прекратко време задржавања на појединачним питањима, то јест где се разумно може претпоставити да испитаник није читао питања већ да је само брзински одговарао. На крају се гледа и укупно време проведено у анкети и елиминишу се сви испитаници који имају

време испитивања мање од 50% медијане времена на целом узорку. За све испитанике који се прогласе невалидним се налазе замене у складу са расписаним квотама.

Када је у питању студија на експертима у Србији, прикупљање података је урађено самостално, то јест без помоћи Ипсос-а. Послати су позиви већем броју експерата из релевантних области које су дефинисане у упитнику креираном за ПОППА студију. Критеријум за одабир експерата је био да имају макар 10 година искуства у некој од наведених области или да имају објављен стручни рад на тему популизма који је прошао процес рецензије при објављивању.

Истраживање на општој популацији у Албанији је било спроведено у тандему са једном комерцијалном студијом која је такође требала да се ради на репрезентативном узорку у тој држави. Прикупљање података је трајало у периоду 20. 6. – 13. 7. 2023. Као и у Србији коришћена су два приступа у прикупљању података, интернет и телефонске анкете (позивање и фиксних и мобилних телефона). Разлика у односу на студију у Србији је у томе што је само 14% узорка прикупљено коришћењем онлајн упитника. Главни разлог за то је слабије развијен онлајн панел у тој земљи. Стопа успешно урађених анкета на телефонском испитивању је била 25%, док се на онлине анкетама била само 10%, то јест било је неопходно послати 10 позива за сваку урађену анкету. Слабија развијеност онлајн панела у Албанији резултира мањим бројем комерцијалних пројеката у којима се исти користи те су чланови панела мање склони проверавању да ли су добили позив за учествовање. Такође, Ипсос у Албанији се среће са проблемом да велики број позива за учествовање у анкети заврши у непожељној пошти јер их сервери локалних интернет провајдера тако класификују. Контрола квалитета анкета је рађена у току саме студије истом методологијом као и у Србији.

Студија на експертима је спроведена на сличан начин као у Србији, са том разликом да је постојала језичка баријера у претраживању стручне литературе у потрази за могућим учесницима. Критеријуми за одабир учесника су били исти у обе земље. Прегледом прикупљених резултата уочено је да је један експерт давао свим странкама исте оцене – на упит да ли је у питању грешка одговор је био „не, сви су суштински исти“. Овакав одговор уопштено гледајући можда има своју тежину и оправданост али са друге стране тешко је замислити да између 12 различитих политичких странака/листа не постоје било какве, макар танане, разлике на било ком од преко десет индикатора. Самим тим је одлучено да се та анкета уклони из анализе.

3.3. Статистичка анализа

Приликом статистичке обраде података коришћени су програми SPSS 27 и AMOS 17 .

За проверу нормалности дистрибуције ставки и укупних скорова скала коришћени су Skewness и Kurtosis као и Колгоров-Смирнов и Шапиро-Вилк статистици.

Приликом провере метријских карактеристика скала коришћен је макро SPSS КакаоКТТ Фајгеља и Јаничића (Фајгељ и Јаничић, 2008). За проверу факторске структуре упитника коришћена је конфирматорна факторска анализа.

Приликом провере односа чинилаца анти-либералне тријаде коришћења је екслоративна факторска анализа у којој је коришћен приступ анализе главних компоненти са Промак ротацијом и Кајзеровом нормализацијом.

Како би се проверавало да ли постоје везе између варијабли коришћени су коефицијенти корелације. Коришћени су и Пирсонови и Спирманови коефицијенти у зависности од карактеристика варијабли чија се веза испитује. Варијабле које су имале дистрибуције које су

сличне нормалној су испитиване преко Пирсоновог коефицијента, док су остале испитиване Спирмалновим.

Када је у питању провера разлика између просечних скорова група, коришћен је Студентов Т-тест.

Када је у питању провера да ли се одређене корелације између два узорка разликују, процедура за проверу је била нешто компликованија. Како ни један од софтвера који су били на располагању немају уграђену могућност извођења ове провере, било је неопходно направити сопствено решење за ову анализу. Први корак је био проналажење формуле за израчунавање траженог статистика и пронађен је следећи код за SPSS синтаксу :

```
compute z1= 0.5*((1+r1)/(1-r1)).
```

```
compute z2= 0.5*((1+r1)/(1-r1)).
```

```
compute sezdiff = sqrt(1/(n1-3)+1/(n2-3)).
```

```
compute ztest = (z1-z2)/ sezdiff.
```

```
compute alpha = 2*(1- cdf.normal(abs(ztest),0,1)).
```

```
execute.
```

```
formats z1 to alpha (f10.4).
```

```
list.
```

При чему су r_1 , r_2 , n_1 и n_2 корелације и узорци у појединачним државама. Ова синтакса је направљена по моделу Кохрена и Синдикора (Snedecor & Cochran, 1967). Како појединачних анализа има велики број и како се не би писала посебна синтакса за сваку од њих направљена је форма у Excel програму која ради анализу од једном на свим корелацијама које су у њу укључене.

3.4. Узорак

Студија на општој популацији у Србији је обухватила 1.004 испитаника. Овај број је добијен након чишћења и провере података раније описаном методологијом. Око 70 анкета је елиминисано због сумње у квалитет података, али су они замењени новим испитаницима. Након преузимања података од Ипсос-а урађена је додатна контрола и елиминисано је још седам испитаника те се тиме коначни узорак свео на 997 испитаника. Седам анкета које су поништене имале су најкраћа времена попуњавања. Иако су испуњавале статистички критеријум Ипсос-а, оне су биле атипично кратке. Да би се испитала њихова валидност, аутор студије је и сам урадио анкету у Ипсосовом тестном интерфејсу покушавајући да анкету попуни што брже. Добијено време трајања тестне анкете је упоређено са проблематичним упитницима и видело се да су анкете биле приметно брже урађене те су превентивно искључене.

Студија у Србији није обухватала територију Косова и Метохије због организационих ограничења.

Како се може видети из табеле (Табела 1) прикупљени узорак у веома великој мери се поклапа са популационим подацима. Приказани популациони подаци су изведени из квота које Ипсос користи, а које су саме направљене на основу последњег пописа извршеног 2022. године.

Табела 1 Поређење популације и узорка - Србија

Демографска група	% у популацији	% у узорку
Војводина	26,5%	26,9%
Београд	23,9%	24,7%
Западна Србија	10,3%	9,6%
Шумадија	17,3%	17,3%
Источна Србија	8,7%	8,3%
Јужна Србија	13,3%	13,2%
Урбан	60,2%	61,2%
Рурал	39,8%	38,8%
Мушки пол	48,0%	48,6%
Женски Пол	52,0%	51,4%
18-30 година	18,4%	20,1%
31-45 година	25,5%	26,6%
46-60 година	24,7%	24,4%
61+ година	31,4%	29,0%
Основно или ниже образовање	24,5%	11,0%
Средње образовање	53,1%	50,1%
Више и високо образовање	22,4%	38,9%

Може се видети да када су у питању територијални региони (дефинисани према подели завода за статистику) и пол испитаника, разлике између поделе у популацији и у узорку су мање од једног процентног поена. Када је у питању тип насеља у ком испитаници живе разлика је тачно један процентни поен. У случају година највећа разлика је у заступљености најмлађе групе испитаника и она износи 1,7 процентних поена.

Једна од варијабли која није била уврштена у квоте приликом прикупљања података али има одређени значај за репрезентативност узорка је образовање испитаника. На овој варијабли се могу приметити значајније разлике између узорка и популације. Процент испитаника са средњим образовањем је веома сличан између узорка и популације али су са друге стране ниско образовани мање заступљени те су самим тим и високо образовани више заступљени. Оваква разлика није изненађујућа имајући у виду и методологију прикупљања података која је укључивала 50% интернет анкета. Такође, генерално је у истраживањима већи изазов доћи до ниско образованих испитаника јер су они мање склони учешћу у анкетама (Reyes, 2016).

И ако је узорак у великом степену у сагласности са популационим подацима, одлучено је да се направи пондер који ће узорак у потпуности усагласити са квотама и начинити исправку у варијабли степена образовања. Одлука је донета да се пондер користи уз непондерисане податке, само за напоредни приказ података на основним индикаторима степена заступљености популизма. Процес пондерисања је урађен преко програма КАЛ који Ипсос користи у свом раду. Приликом пондерисања стављено је ограничење да индекс не може излазити из оквира 0,3 – 3. Овај опсег је конвенција која се користи у Ипсос-у али је усвојена и од стране броја клијената, те се тако на пример користи и у глобалном лонгитудиналном пројекту праћења употребе дуванских производа у извођењу фирме ЈТI.

Из табеле (Табела 2) се може видети да је употреба пондера мало изменила демографске варијабле које су коришћене у квотама али да су подаци и даље веома стабилни. Највећи утицај се види тамо где су разлике и биле највеће, а то је управо образовање које је након примене пондера скоро у савршеној равни са подацима из популације.

Табела 2 Поређење популације и узорка – Пондерисани подаци - Србија

Демографска група	% у популацији	% у узорку
Војводина	26,5%	26,8%
Београд	23,9%	23,1%
Западна Србија	10,3%	10,5%
Шумадија	17,3%	17,5%
Источна Србија	8,7%	8,4%
Јужна Србија	13,3%	13,8%
Урбан	60,2%	61,2%
Рурал	39,8%	38,8%
Мушки пол	48,0%	48,2%
Женски Пол	52,0%	51,8%
18-30 година	18,4%	20,6%
31-45 година	25,5%	25,4%
46-60 година	24,7%	24,7%
61+ година	31,4%	29,3%
Основно или ниже образовање	24,5%	24,0%
Средње образовање	53,1%	53,3%
Више и високо образовање	22,4%	22,7%

Када је у питању студија рађена на експертима у Србији консултовано је пет експерата. Четири од њих су била мушког рода, а учествовала је само једна експерткиња. Када је у питању њихова политичка оријентација, примећује се да у узорку није било самодекларисаних десничара. Двоје испитаника се ставило на сам леви крај спектра док се преосталих троје изразило као изразити центристи (сви су ставили централну оцену пет).

Студија на општој популацији у Албанији је обухватила 1.010 испитаника. Овај број је добијен након чишћења и провере података од стране Ипсос-а. На добијен подацима су урађене даље контроле и елиминисано је 13 анкета тако да је коначни узорак износио 995 испитаника. Ових 13 анкета је елиминисано према истом критеријуму који је коришћен у Србији.

Прегледом табеле (Табела 3) се може видети да прикупљени узорак у одређеним категоријама умногоме одговара популацији али да са друге стране постоје и одређене приметне разлике.

Табела 3 Поређење популације и узорка - Албанија

Демографска група	% у популацији	% у узорку
Драч	10,0%	9,6%
Елбасан	9,6%	9,4%
Тирана	31,1%	35,4%
Дибер	3,9%	2,9%
Кукеш	2,4%	2,1%
Љеш	4,3%	4,4%
Скадар	7,0%	6,0%
Берат	4,5%	4,5%
Фјер	10,5%	9,4%
Ђирокастра	2,3%	2,7%
Корча	7,6%	6,9%
Валона	6,8%	6,4%
Урбан	56,3%	60,6%
Рурал	43,7%	39,4%
Мушки пол	49,5%	59,8%
Женски Пол	50,5%	40,2%
18-29 година	26,4%	16,3%
30-44 година	25,1%	25,7%
45-59 година	26,7%	21,4%
60+ година	21,8%	36,6%
Основно или ниже образовање	53,7%	15,4%
Средње образовање	33,0%	41,6%
Више и високо образовање	13,3%	43,0%

Када су у питању региони, Албанија се састоји од 12 статистичких региона и они су сви веома добро представљени у узорку. Највећа разлика је у региону Тиране која је за 4,3 процентна поена презаступљена у узорку. Овај регион је најурбанији и најразвијенији, тако да је за очекивати да ће степен одговора бити нешто виши у њему. Тај прелазак преко квоте у Тирани се огледа и у типу насеља, те је урбано становништво нешто више заступљено. Имајући у виду да је последњи попис у Албанији био пре више од 10 година (нови је тренутно у току, док је прошли био у 2011-тој) и да је у Албанији постојала тенденција раста урбане популације и популације Тиране, могуће је да су прикупљени подаци заправо приближнији реалности од података са цензуса (World Bank, 2011).

Када је у питању пол, може се приметити да у узорку има приметно више мушкараца него што би се то очекивало у популацији и та разлика је 10 процентних поена. Објашњење можда може бити засновано на патријархалној култури која је и даље у великој мери присутна у Албанији што чини приступ испитаницима тежим. У случају узраста постоји такође дисбаланс између очекиваног броја најстаријих и најмлађих испитаника. Ово вероватно проистиче из методе прикупљања података, где су млађи испитаници мање доступни за телефонске анкете, што је супротно код најстаријих испитаника. Највећа разлика између популације и узорка је, као и у случају Србије, у степену образовања где су високо образовани доста прецењени на уштрб најмање образованих. Ово поново вероватно проистиче из склоности мање образованих да одбију учешће и могуће је да је овај ефекат израженији у Албанији.

Процес пондерисања у Албанији је био истоветан процесу пондерисања у Србији и коришћени су исти критеријуму. Из табеле (Табела 4) се може видети да чак ни уз пондер (који поштује ограничење индекса у оквиру 0,3 – 3) нису добијени подаци који су у потпуности саобразни са популацијом али су њој доста приближнији. Највећи напредак се

види на варијаблама образовања и пола. Са друге стране повећање ниже образованих испитаника је резултирало и променом односа у типу насеља.

Табела 4 Поређење популације и узорка – пондерисани подаци - Албанија

Демографска група	% у популацији	% у узорку
Драч	10,0%	9,4%
Елбасан	9,6%	10,0%
Тирана	31,1%	32,0%
Дибер	3,9%	3,5%
Кукеш	2,4%	2,4%
Љеш	4,3%	4,6%
Скадар	7,0%	6,9%
Берат	4,5%	4,8%
Фјер	10,5%	10,1%
Ђирокастра	2,3%	1,9%
Корча	7,6%	7,9%
Валона	6,8%	6,5%
Урбан	56,3%	52,2%
Рурал	43,7%	47,8%
Мушки пол	49,5%	55,5%
Женски Пол	50,5%	44,5%
18-29 година	26,4%	22,6%
30-44 година	25,1%	24,1%
45-59 година	26,7%	25,9%
60+ година	21,8%	27,4%
Основно или ниже образовање	53,7%	39,9%
Средње образовање	33,0%	38,9%
Више и високо образовање	13,3%	21,2%

Пошто се може констатовати да је у Албанији постојало приметније одступање узорка од квота, било је потребно донети одлуку како приступити даље. Једна опција је била да се жртвује део узорка и да се квоте и узорак укрсте и онда елиминишу „вишкови“ те да се добије мањи али репрезентативнији узорак. Да ли жртвовати податке и статистичку „тежину“ зарад повећане репрезентативности? Одлучено је да се сви прикупљени подаци задрже и да се приликом анализа и тумачења води рачуна на потенцијални утицај закривљености узорка на резултате.

Када су у питању експерти, у Албанији добијене су процене троје експерата. Један експерт је елиминисан из узорка јер је свим странкама и листама са списка за Албанију давао исту оцену. И ако су испитаници били анонимни експерт у питању се електронским путем јавио да је у том тренутку попунио анкету, тако да се поређењем времена јављања и попуњавања могло повезати да аномалични резултат припада особи у питању. Када је особа упитана да ли је резултат нека грешка, добијен је одговор да није грешка у питању и да су све разлике између странака у Албанији заправо само привид и да у суштини кад се погледа програм и још битније начин деловања, да су све странке заправо једно те исто. Овакво мишљење има одређену тежину јер феномен да различите странке заправо покривају исти програм је реално присутан у модерној политици. Али ипак претпоставити да међу странкама не постоји никаква, чак ни танана, варијација је превише екстреман став. Како је узорак експерата мали такав став би значајно утицао на резултате те је одлучено да се ипак не укључи у анализу. Сви консултовани експерти су били мушкарци и сви се идентификују са политичким центром – двојица су изабрали оцену 5 и један 6 на скали од 0 до 10.

4. Резултати

Секција резултата се састоји из три целине. Први део ће се бавити провером метријских карактеристика коришћених скала и ајтема, као и провером факторских модела који су предвиђени теоријом. Други део ће се бавити општим прегледом резултата кроз дескриптивни преглед одговора на појединачна питања у обе државе. Трећи и главни део ће на основу прикупљених резултата и сазнања из прва два дела приступити тестирању дефинисаних хипотеза и одговарању на главна питања ове студије.

Све корелације које су значајне на нивоу $p < 0,05$ ће у даљем тексту бити означене са једном звездом *, док ће оне значајне на нивоу $p < 0,01$ бити означене са две звезде**.

4.1. Провера метријских карактеристика упитника

У овом делу резултата биће испитане метријске карактеристике појединачних скала које су чиниле упитник. Ове карактеристике ће бити испитане посебно за Србију и посебно за Албанију. Приказаће се и карактеристике појединачних тврњи као и сумираних скала са посебним освртом на проверу нормалности дистрибуције која се често узима као предуслов за извођење различитих статистичких техника или у случају да ње нема бирају се адекватне алтернативне технике. У овом сегменту приказаће се и провера факторских модела релевантних упитника. Како је у питању статистичко-методолошка провера, овај сегмент рада је конципиран тако да се прво проверава појединачна карактеристика или упитник из Србије, па онда и из Албаније. Дакле, неће се прегледати све карактеристике Србије, па онда Албаније већ ће се провера радити напореда, упитник по упитник.

4.1.1. Провера нормалности дистрибуције ставки

Како се велики број статистичких анализа заснива на претпоставци о нормалности дистрибуције одговора варијабле, посебна секција ће се управо посветити провери ове карактеристике свих ајтема у упитнику који су Ликертовог типа.

У прилогу (Прилог 10) се налази преглед показатеља нормалности за све ајтеме Ликертовог типа. Ако се прво погледају показатељи накривљености дистрибуције исказани кроз Skewness и Kurtosis, слика није толико драстична. Строжи критеријуми дефинишу да Skewness и Kurtosis треба да буде у оквиру $+2/-2$ (George & Mallery, 2010), док други аутори ублажавају праг за Kurtosis, њега стављају у оквир $+7/-7$ (Hair et al. 2010). Према овим критеријумима упитници популистичких ставова, национализма и ауторитарности имају нормалну дистрибуцију на свим ајтемима. Нормалну дистрибуцију по овом критеријуму имају и социјалне идентификације као и оцена борбе против корупције. Са друге стране сви ајтеми везани за институције и сви осим једног везани за подршку странкама имају ове показатеље који излазе из дозвољених оквира.

Ситуација је ипак мало другачија када се погледа специјализовани статистички тестови као што су Колгоров-Смирнов и Шапиро-Вилк тест (Прилог 10). Ова два теста показују да ни један од показатеља нема нормалну дистрибуцију. Проблем са ова два теста је то што су они веома осетљиви и то нарочито у случајевима када је узорак велики, што је случај у овом истраживању. Имајући у виду да је узорак велики и да Skewness и Kurtosis указују да су расподеле већином довољно приближне нормалним, одлучено је да се оне у даљој анализи третирају као нормалне.

Резултати тестирања нормалности за све ставке у Албанији су доступни у прилогу (Прилог 11). Када је у питању накривљеност дистрибуције, у Албанији је ситуација мало компликованија него што је то у Србији. У скали популистичких ставова ајтеми Поп1 и

Поп10 имају вредности које излазе из прихватљивих оквира дефинисаних за Skewness и Kurtosis. Национализам има само једну ставку која излази из оквира и то је Нац4, док све ставке ауторитарности остају у пожељним оквирима. Када је у питању скала о подршци појединачним странкама само две имају индикаторе који указују на потенцијалну нормалну дистрибуцију. Оцена корупције, политичка самоидентификација и оцене институција такође остају у оквирима нормалне дистрибуције.

Као и у Србији, Колгоров-Смирнов и Шапиро-Вилк статистици указују да ниједан ајтем нема нормалну расподелу.

4.1.2. Метријске карактеристике скала

Приликом провера појединачних скала испитан је квалитет ставки, поузданост скале као и факторски модел скале. Поузданост упитника је проверавана техником испитивања интерне конзистентности упитника. Како је дистрибуција одговора на појединачним ставкама унутар упитника у већини случајева другачија од нормалне, технике које се користе морају бити прилагођене овој чињеници.

4.1.2.1. Метријске карактеристике скале – Популистички ставови – Србија

Провера скале за мерење популистичких ставова је од посебног интересовања за ову студију. Осим што је популизам управо и централна тема, на овој скали су урађене поједине корекције за потребе ове студије, то јест додате су четири ставке од чега су три новокреиране и једна која је преузета из другог упитника.

Прво ће бити приказана провера интерне конзистентности упитника. Интерна конзистентност је индикатор који се рачуна преко интеркорелација ставки у упитнику и самим тим она зависи од нормалне расподеле ставки упитника. Како ипак није постајала потпуна сагласност индикатора нормалности одлучено је да се индикатори интерне конзистенције израчунају на полихоричним коефицијентима који су отпорни на утицај дистрибуције одговора на ставкама. За све анализе на полихоричним коефицијентима коришћен је макро за SPSS КакаоКТТ Фајгелја и Јаничића (Фајгелј и Јаничић, 2008).

Од индикатора приказани ће бити Кронбахова алфа и бета 6 коефицијент који је модификација Гутмановог ламбда 6 коефицијента коју је направио Константин Момировић. Добијени су следећи коефицијенти:

- Кронбахова алфа: 0,74
- Бета 6: 0,82

Видимо да су сви коефицијенти у оквиру пожељног распона које се креће у распону 0,7- 0,95 (Фајгелј, 2013). Приликом конструкције упитника Акерманова и сарадници су добили нешто вишу алфу од 0,82 али разлике нису драстичне (Akkerman, Mudde & Zaslove, 2014).

Како би се испитао међусобни однос ставки унутар скале изведено је неколико индикатора који се могу видети у табели (Табела 5). Фиш z је просечна ајтемска корелација добијена преко Фишерове z трансформације. R корелација је просечна корелација добијена путем анализе R матрице. На крају табеле се налази индикатор Гл. компонента која означава оптерећење ајтема у питању на главној компоненти у наметнутом једнофакторском моделу.

Табела 5 Ајтемски преглед – Популистички ставови - Србија

	Фиш. z	R корелација	Гл. компонента
ПОП1	0,27	0,29	0,56
ПОП2	0,31	0,33	0,64
ПОП3	0,22	0,23	0,48
ПОП4	0,34	0,34	0,69
ПОП5	0,36	0,37	0,72
ПОП6	0,25	0,26	0,54
ПОП7	0,29	0,3	0,6
ПОП8	0,19	0,23	0,42
ПОП9	0,33	0,34	0,67
ПОП10	0,3	0,32	0,62
Просечна вредност за скалу	0,29	0,31	

Када се погледају вредности ових индикатора у табели 5 види се да су оне углавном задовољавајуће. Ставка Поп8 (која је овде рекодирана) има најслабије корелације и најмање засићење, а други најслабији ајтем је Поп3. Интересантно је да су оба ова ајтема усредсређена на тему усклађености народа и елита. Са друге стране, ако погледамо које ставке имају највећу корелацију и засићеност, то јест које су најјаче повезане са упитником и тиме га најбоље представљају, то су ставке Поп4, 5 и 9 – ставке које говоре уопштеној корупцији елита. Када су у питању резултати за скалу у просеку и они су прихватљиви.

КакаоКТТ омогућава и преглед својствене вредности матрице интеркорелација ајтема изведених на полихроничним коефицијентима, то јест имамо основни преглед факторске структуре упитника. У табели (Табела 6) се види да овај упитник има потенцијално два фактора који заједно објашњавају око 50% варијансе у резултатима или један фактор који самостално објашњава око 37% варијансе. Други фактор има карактеристични корен који је скромно већи од један, те је могуће да у овом случају заправо имамо једнофакторско решење.

Табела 6 Анализа главних компоненти– Популистички ставови - Србија

Ламбда	%	Кумулативни %
3,66	36,56	36,56
1,38	13,77	50,33
0,97	9,65	59,98
0,83	8,32	68,3
0,64	6,43	74,74
0,58	5,8	80,54
0,57	5,7	86,24
0,52	5,16	91,4
0,47	4,71	96,1
0,39	3,9	100

Следећи корак је да се провери факторска структура упитника. Већ је приказана матрица интеркорелација ајтема која указује на постојање једнофакторског или двофакторског модела популистичких ставова. Шта кажу сами аутори упитника? Они у свом раду популизам издвајају као један фактор који стоји наспрам елитизма и плурализма, али уједно кроз сам текст провлаче идеју да се ставке које чине упитник деле оквирно на оне које приказују манихејске ставове и оне које се фокусирају на дистинкцију добар народ – корумпиране елите.

Како бисмо проверили факторску структуру тестирана су два различита модела кроз конфирматорну факторску анализу. Конфирматорна факторска анализа као статистичка

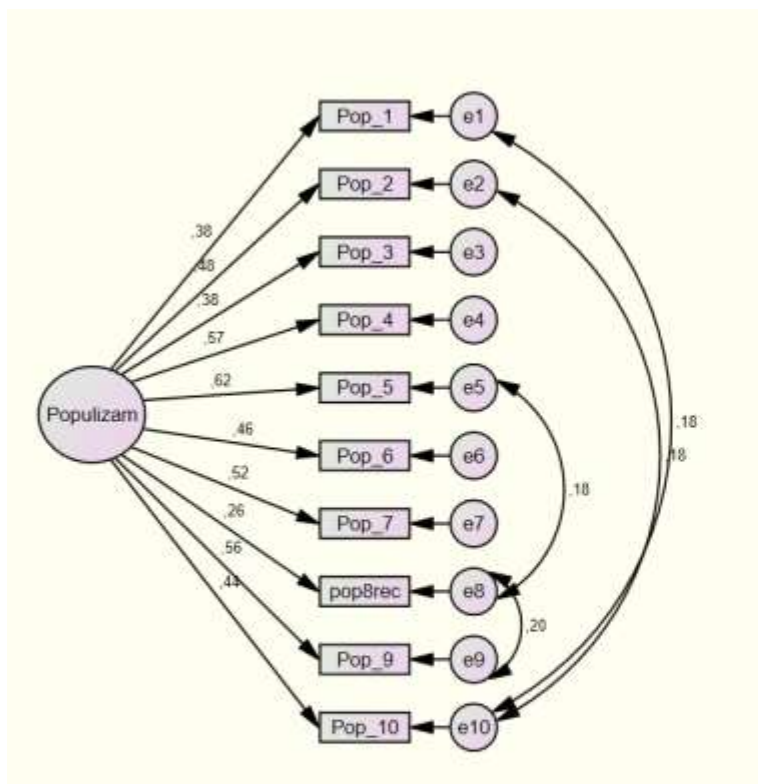

техника јесте у одређеном степену осетљива на нормалност дистрибуција варијабли али тај изазов се може превазићи на два начина, анализом на великом узорку и употребом bootstrapping методе (Fouldi, 1998). Узорак који се користи за анализу се може сматрати великим и приликом анализе модела коришћено је 1000 итерација анализе. Први модел који је тестиран је једнофакторски модел, док је двофакторски направљен тако да један фактор обухвата манихејске тврдње а други све остале. Приликом иницијалне провере оба модела су имала већину индикатора уклапања испод прихватљивих граничних вредности. Даљим испитивањем је испитан однос између појединачних ајтема и дозвољене су корелације појединих ајтема убацујући у модел везу између њихових грешака мерења. Оваква интервенција је дала резултате у оба модела и приметно им побољшала индикаторе који су приказани у табели (Табела 7). Након њиховог поређења може се закључити да је једнофакторски модел ипак саобразнији са подацима. Поред тога што су индикатори једнофакторског решења бољи, примећено је да у двофакторском решењу корелација између два фактора износи скоро 1 што је добар индикатор да је у питању заправо један фактор.

Табела 7 Конфирматорна факторска анализа– Популистички ставови - Србија

Индикатор	Једнофакторски модел	Двофакторски модел
SRMS	0,047	0,055
CFI	0,902	0,877
RMSEA	0,07	0,078
TLI	0,86	0,827
PNFI	0,611	0,612

На слици (Слика 2) се може видети приказ модела са факторским засићењима појединачних ставки. Ајтем који се најмање уклапа у модел је рекодирани Поп8 који једини има засићење испод 0,3.

Слика 2 Конфирматорна факторска анализа– Популистички

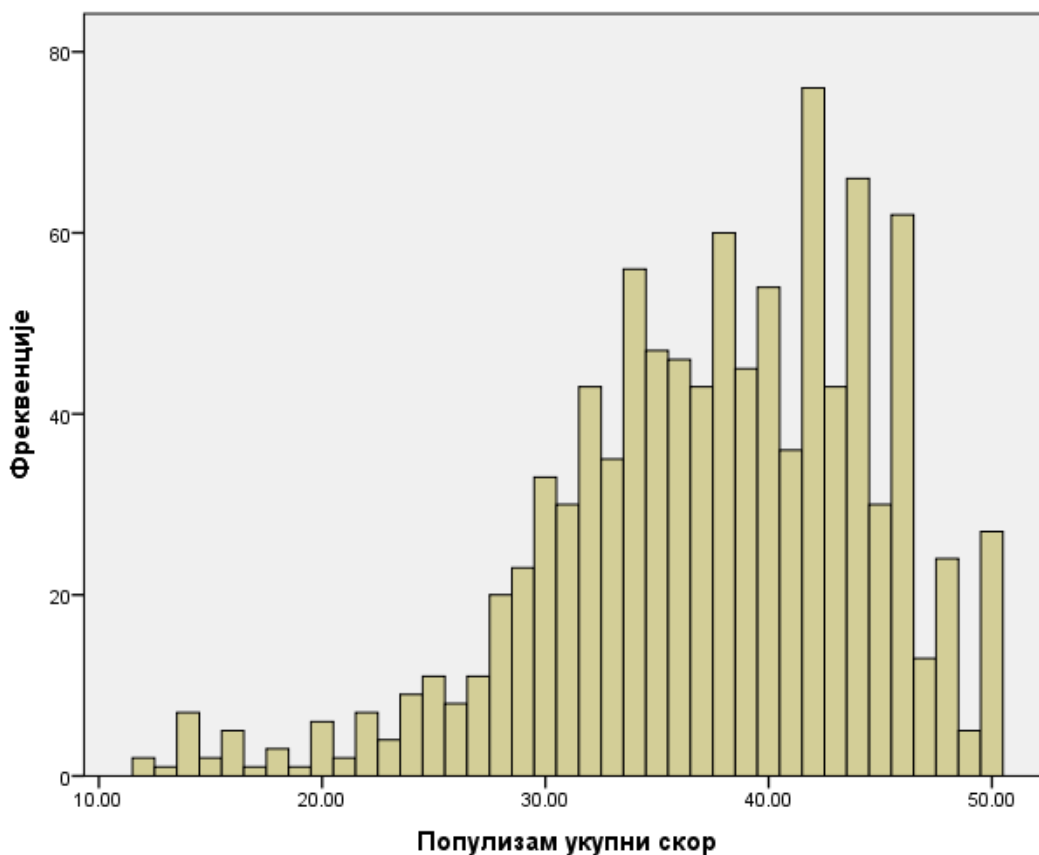
Када је утврђено да је модел упитника популистичких ставова једнофакторски, следећи корак је био креирање јединственог индикатора популистичких ставова кроз креирање сумарне варијабле која обухвата све ајтеме.

Као и на појединачним ајтемима, индикатори закривљености дистрибуције су у прихватљивим оквирима али су Колгоров-Смирнов тест и Шапиро-Вилк поново високи (Табела 8).

Табела 8 Провера нормалности дистрибуције укупног скорa популистичких ставова - Србија

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk		Skewness		Kurtosis	
	Статистик	З.	Статистик	З.	Статистик	С.грешка	Статистик	С.грешка
Поп. Укупни	0,79	0,00	0,96	0,00	-0,73	0,08	0,628	0,15

На приказаном хистограму (Слика 3) се види да дистрибуција има обресе нормалне расподеле са пар „шиљака“ који се вероватно детектују у два статистика који одбацују нормалну расподелу. Ова два статистика и јесу осетљиви на било каква већа иступања ма колико ретка била, тако се на крају расподела резултата укупног скорa популистичких ставова може сматрати довољно приближном нормалној.

Слика 3 Хистограм укупног скорa скале популистичких ставова - Србија

4.1.2.2. Метријске карактеристике скале – Популистички ставови - Албанија

Када је у питању Албанија овај упитник показује нешто слабију интерну конзистенцију у поређењу са Србијом.

- Кронбахова алфа: 0,66
- Бета б: 0,83

Вредност Кромбахове алфе је испод границе од 0,7 али јој је веома близу. Како је интерна конзистентност снижена, први следећи корак је да се испита да ли неки од ајтема у скали негативно утиче на њу.

У табели (Табела 9) може се одмах приметити једна необичност, а то је да програм уопште није успео да израчуна Фишерово з, што је само по себи индикација да вероватно постоји проблем са неким од ајтема. Када се погледају појединачне ставке јасно се види да је ставка ПОП8 убедљиво најслабија у скали са веома slabим корелацијама и са slabом засићеношћу. То је био повод да се даље испита ова ставка и да се виде њене појединачне корелације са свим осталим ајтемима. Највећа корелација забележена је само 0,14 а најмања је чак благо негативна -0,08. Одлучено је да се ова ставка уклони и да се анализе понове без ње.

Табела 9 Ајтемски преглед – Популистички ставови - Албанија

	Фиш. z	R корелација	Гл. компонента
ПОП1	/	0,27	0,53
ПОП2	/	0,36	0,71
ПОП3	/	0,23	0,45
ПОП4	/	0,35	0,69
ПОП5	/	0,38	0,75
ПОП6	/	0,26	0,51
ПОП7	/	0,22	0,44
ПОП8	/	0,13	0,19
ПОП9	/	0,39	0,76
ПОП10	/	0,36	0,72

Искључење спорне ставке доводи до побољшања интерне конзистентности и она сада улази у оквире прихватљивих вредности.

- Кронбахова алфа: 0,7
- Бета б: 0,83

Из табеле (Табела 10) се види да преостале ставке имају задовољавајуће скорове и да су скорови на већини ајтема и благо бољи након елиминације ставке 8.

Табела 10 Ајтемски преглед са редукованом листом ајтема– Популистички ставови - Албанија

	Фиш. z	Р корелација	Гл. компонента
ПОП1	0,26	0,28	0,53
ПОП2	0,37	0,38	0,72
ПОП3	0,23	0,24	0,46
ПОП4	0,35	0,36	0,69
ПОП5	0,39	0,4	0,75
ПОП6	0,26	0,27	0,52
ПОП7	0,23	0,23	0,46
ПОП9	0,39	0,4	0,75
ПОП10	0,37	0,38	0,72
Просечна вредност за скалу	0,32	0,33	

Уклањање ставке ПОП8 је довело до приметног побољшања резултата али остаје питање зашто је ова ставка подбацила.

Прво, примећује се да је то ставка која је направљена за потребе ове студије. Да ли је поставка ставке била лоша или није у складу са теоријом популизма као конструкта? Мишљења смо да је она тематски добро састављена, посебно што такво објашњење не би могло да објасни разлику у перформансама ставке у Србији и Албанији. Друго шта чини ову ставку јединственом је то да је то једина ставка која је имала обрнуту формулацију. Да је у потпуности ефекат промене формулације очекивала би се негативна корелација ставке са свим осталим ставкама, као и да се ефекат изрази и у Србији. Шта је још другачије? Србија је имала 50% узорка урађеног преко интернета где испитаници сами читају и одговарају на питања, при чему су за то компензовани, а при томе и знају да се строго контролишу и да постоје питања „замке“. Додатни фактор је и у квалитету и искуству анкетарске мреже, где Србија као регионална централа има највећи степен контроле и највише посвећује пажње тренингу анкетара. Сумарно претпоставка је да је највероватније слабија перформанса ставке у Албанији изазвана забуном коју промена смера ставке изазива приликом површнијег одговарања, праћена слабијом контролом од стране анкетара.

Интересантно је приметити да су две „најјаче“ ставке Поп5 и 9 уједно и најјаче ставке у Србији. Ставка Поп3 је најслабије повезана са остатком упитника и ова ставка је такође имала сличне перформансе и у Србију и вредности корелација и засићености на оба узорка су скоро идентични.

Из табеле (Табела 11) се види да је факторски модел у Албанији сличан као у Србији при чему је потенцијални други фактор у Албанији још слабији и његов карактеристични корен једва прелази границу од 1.

Табела 11 Преглед главних компоненти – Популистички ставови - Албанија

Ламбда	%	Кумулативни %
3,6	39,99	39,99
1,1	12,24	52,23
0,95	10,57	62,8
0,8	8,86	71,66
0,71	7,94	79,6
0,59	6,55	86,15
0,49	5,48	91,63
0,4	4,44	96,07
0,35	3,93	100

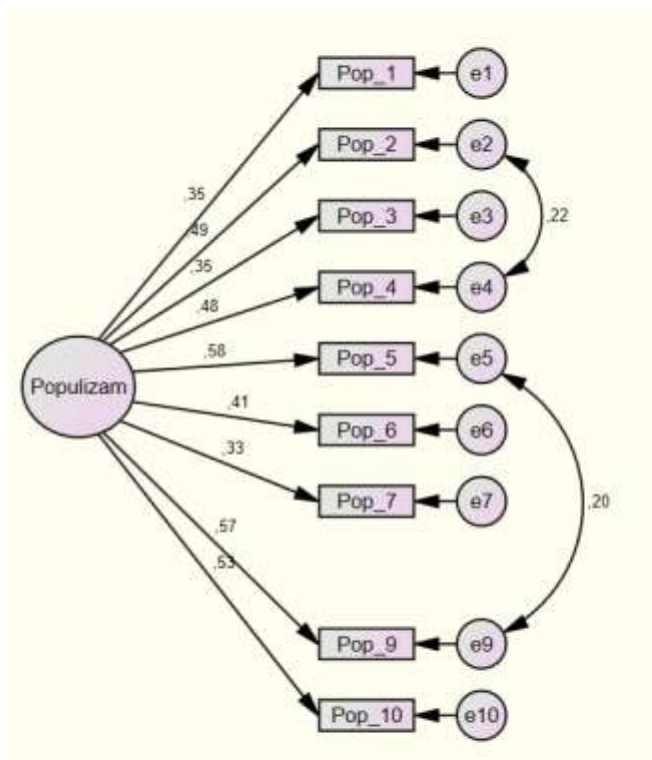
Како преглед главних компоненти указује на слику сличну оној у Србији и како је упитник исти и самим тим теоријска основа иста, одлучено је да се у Албанији конфирматорном факторском анализом испитају исти једнофакторски и двофакторски модели који су тестирани у Србији. Коришћене су исте технике у анализи и урађен је исти број итерација (1.000). Оба модела су имала боље индикаторе фита од добијеног модела у Србији и већ приликом иницијалне анализе оба модела испуњавају критеријуме прихватљивости. Ово потенцијално указује на то да ајтем Поп8 вероватно у одређеном степену квари модел на српским подацима али ипак не довољно да модел не буде прихватљив. За оба модела су испитани индекси модификације и онда су у моделу направљене корелације грешака тамо где су индекси највиши и анализе су поновљене. Оба модела су добила још боље показатеље поклапања са подацима (Табела 12).

Табела 12 Конфирматорна факторска анализа– Популистички ставови - Албанија

Индикатор	Једнофакторски модел	Двофакторски модел
SRMS	0,039	0,044
CFI	0,938	0,92
RMSEA	0,054	0,061
TLI	0,91	0,89
PNFI	0,638	0,629

Из табеле (Табела 12) се може видети да су показатељи фита ипак благо бољи за једнофакторски модел тако да ће он бити задржан. Коначни модел је приказан у слици 3 и из ње се може видети да сви ајтеми имају прихватљив ниво факторског засићења.

Након потврде модела изведена је нова варијабла која обухвата сумарни скор свих ставки у упитнику популистичких ставова и следећи корак је био провера дистрибуције скорова на овој новој ставци.

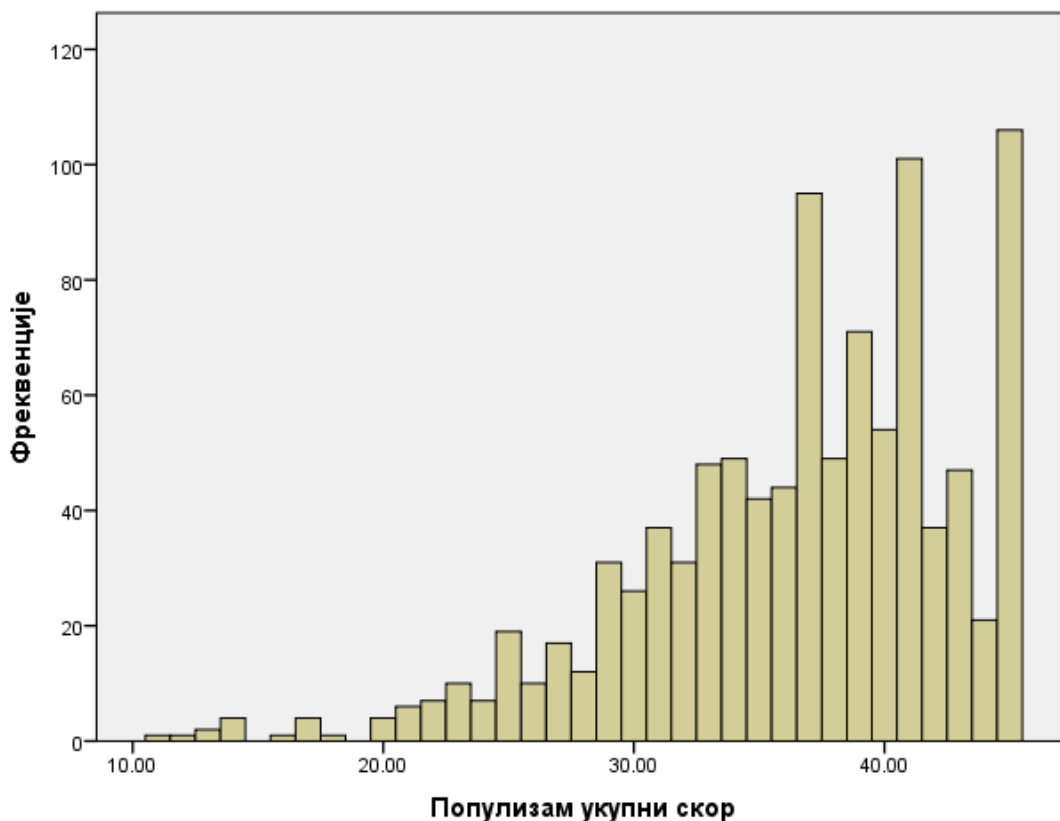
Слика 4 Конфирматорна факторска анализа– Популистички ставови - Албанија

Као и на појединачним ајтемима, индикатори закривљености дистрибуције су у прихватљивим оквирима али су Колгоров-Смирнов тест и Шапиро-Вилк поново високи што имплицира да расподела можда није нормална (Табела 13).

Табела 13 Провера нормалности дистрибуције укупног скорa популистичких ставова - Србија

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk		Skewness		Kurtosis	
	Статистик	З.	Статистик	З.	Статистик	С.грешка	Статистик	С.грешка
Поп. Укупни	0,114	0,00	0,936	0,00	-0,925	0,08	0,913	0,16

Прегледом резултата за нову варијаблу приказаних у хистограму (Слика 5) види се да дистрибуција благо тежи ка високим скоровима и да одређени појединачни скорови имају изражене фреквенције које се поново детектују у Колгоров-Смирнов и Шапиро-Вилк тестовима док је већина података приближна нормалној расподели.

Слика 5 Хистограм укупног скорa скале популистичких ставова - Албанија

4.1.2.3. Метријске карактеристике скале – Национализам – Србија

Следећи упитник чије су карактеристике проверене је упитник национализма. Кораци за проверу овог упитника су били исти као кораци за проверу скале популистичких ставова и тим распоредом су приказани.

Први индикатори који је изведени су коефицијенти интерне конзистенције.

- Кронбахова алфа: 0,85
- Бета б: 0,90

Кронбахова алфа и Бета 6 индикатори за упитник национализма имају одличне резултате који би могли чак и да се назову оптималним. Уколико би резултати били још већи и прелазили 0,9 дошло би се у ситуацију да поузданост теста потенцијално угрожава његову валидност (парадокс атенуације).

Прегледом вредности корелација за појединачне ајтеме у табели (Табела 14) види се да су сви ајтеми веома добри и најнижа корелација ставке са упитником је тик испод 0,49 што је одличан резултат.

Табела 14 Ајтемски преглед – Национализам - Србија

	Фиш. Z	R корелација	Гл. компонента
Нац1	0,63	0,63	0,84
Нац2	0,64	0,64	0,86
Нац3	0,65	0,65	0,87
Нац4	0,61	0,61	0,83
Нац5	0,59	0,59	0,8
Нац6	0,49	0,49	0,69
Просечна вредност за скалу	0,61	0,6	

Гледајући резултате у табели (Табела 15) јасно се види да се издваја један фактор који самостално објашњава веома добрих две трећине варијансе.

Табела 15 Главне компоненте – Национализам - Србија

Ламбда	%	Кумулативни %
4,01	66,75	66,75
0,63	10,55	77,3
0,52	8,71	86,01
0,34	5,62	91,63
0,3	4,93	96,56
0,21	3,44	100

Конфирматорном факторском анализом тестиран је само једнофакторски модел и индикатори фита су се показали добрим али провером индекса модификације примећено је да постоји снажна тенденција ка корелацији одређених ајтема те су и оне укључене у модел. Добијени резултати су одлични и модел је изузетно задовољавајући.

- SRMS – 0,0179
- CFI 0,994
- RMSEA 0,047
- TLI 0,987
- PNFI 0,462

PNFI је једини индикатор који је испод границе пожељности (0,6) али како су остали индикатори изврсни, модел се дефинитивно може прихватити као одговарајући.

Слика модела је приказана у прилогу (Прилог 12).

Следећи корак је провера да ли је дистрибуција скорова на укупној скали национализма нормална или није.

Као и да другим индикаторима до сада види се да индикатори закривљености указују на нормалну расподелу док Колгоров-Смирнов и Шапиро-Вилк дају супротан резултат (Табела

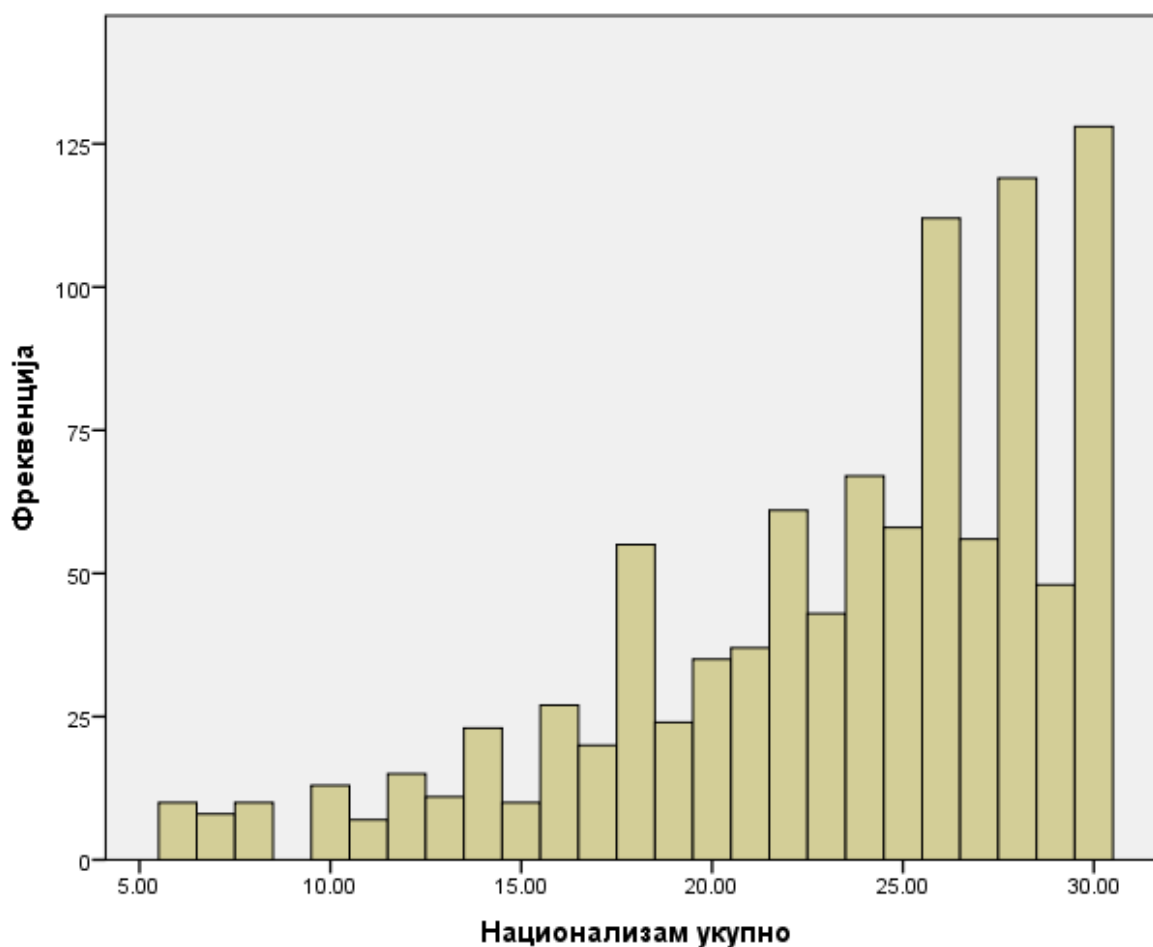
16) тако да ће поново коначна одлука бити донета на основу резултата хистограмског приказа.

Табела 16 Провера нормалности дистрибуције укупног скорa национализма - Србија

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk		Skewness		Kurtosis	
	Статистик	З.	Статистик	З.	Статистик	С.грешка	Статистик	С.грешка
Нац Укупни	0,14	0,00	0,90	0,00	-0,994	0,08	0,393	0,16

Из слике (Слика 6) се види да је присутна закривљеност дистрибуције ка десном крају дистрибуције са веома великим врховима на самом вишем екстрему. Укупни скор национализма ће се третирати као да има нормалну расподелу и на њему ће се користити параметријске статистичке технике али за резултате на овој варијабли ће се повести посебно рачуна да се провери њихова валидност у граничним случајевима.

Пре преласка на преглед ове скале у Албанији потребно је напоменути да су све карактеристике рађене на пуном узорку, то јест биле су укључене и националне мањине и неизјашњени. Њихови просечно нижи скорови нису негативно утицали на општи квалитет скале.

Слика 6 Хистограм укупног скорa скале национализма - Србија

4.1.2.4. Метријске карактеристике скале – Национализам - Албанија

Скала национализма на албанском узорку показује приметно лошије карактеристике у односу на резултате добијене у Србији.

- Кронбахова алфа: 0,65.
- Бета б: 0,76.

Индикатори конзистентности упитника су нижи од најчешћег критеријума који је 0,70. При разматрању овог резултата треба узети у обзир да су индикатори интерне конзистентности осетљиви на број ајтема и да је шест ајтема релативно скромно за једну скалу. Такође скале ставова су генерално склоније нижим скоровима интерне конзистенције од других психолошких конструката као што су то рецимо црте личности. Ови аргументи су валидни сами по себи али они не мењају чињеницу да је исти тај упитник у Србији имао далеко већи степен интерне конзистенције, то јест да је он био практично идеалан.

Прегледом карактеристика појединачних ајтема не примећује се ни један који посебно слаби интерну конзистентност (Табела 17). Најслабије повезане са национализмом су тврдње Нац5 и Нац2. На крају се може закључити да у Албанији постоји нешто мања конзистентност у испољавању националистичких ставова.

Табела 17 Ајтемски преглед – национализам - Албанија

	Фиш z	R корелација	Гл. компонента
Нац1	0,37	0,37	0,69
Нац2	0,33	0,34	0,63
Нац3	0,42	0,42	0,76
Нац4	0,37	0,38	0,69
Нац5	0,32	0,32	0,61
Нац6	0,4	0,4	0,74
Просечна вредност за скалу	0,37	0,37	

Када се погледа приказ главних компоненти из табеле (Табела 18) види се да је први фактор доминантан са скоро 50% објашњене варијансе. Издваја се само један фактор са карактеристичним кореном већим од 1 али постоје назнаке да би могао постојати и фактор 2 али да потенцијално не може да се испољи због малог броја ставки у упитнику.

Табела 18 Главне компоненте – Национализам - Албанија

Ламбда	%	Кумулативни %
2,84	47,34	47,34
0,91	15,13	62,48
0,71	11,88	74,35
0,61	10,08	84,43
0,55	9,13	93,57
0,39	6,43	100

Конфирматорном факторском анализом тестиран је само једнофакторски модел и индикатори фита су се показали довољно добрим без икакве потребе да се раде модификације модела. Свакако су проверени индекси модификације и није примећено да постоји било који индекс који завређује да се постављају корелације грешака те је постављени модел прихваћен као коначни. Добијени су следећи индикатори фита:

- SRMS – 0,0379
- CFI 0,933
- RMSEA 0,07
- TLI 0,889
- PNFI 0,553

PNFI је једини индикатор који је испод границе пожељности (0,6) али како су остали индикатори добри. Упркос ниској интерној конзистенцији факторска структура упитника се показала довољно стабилном.

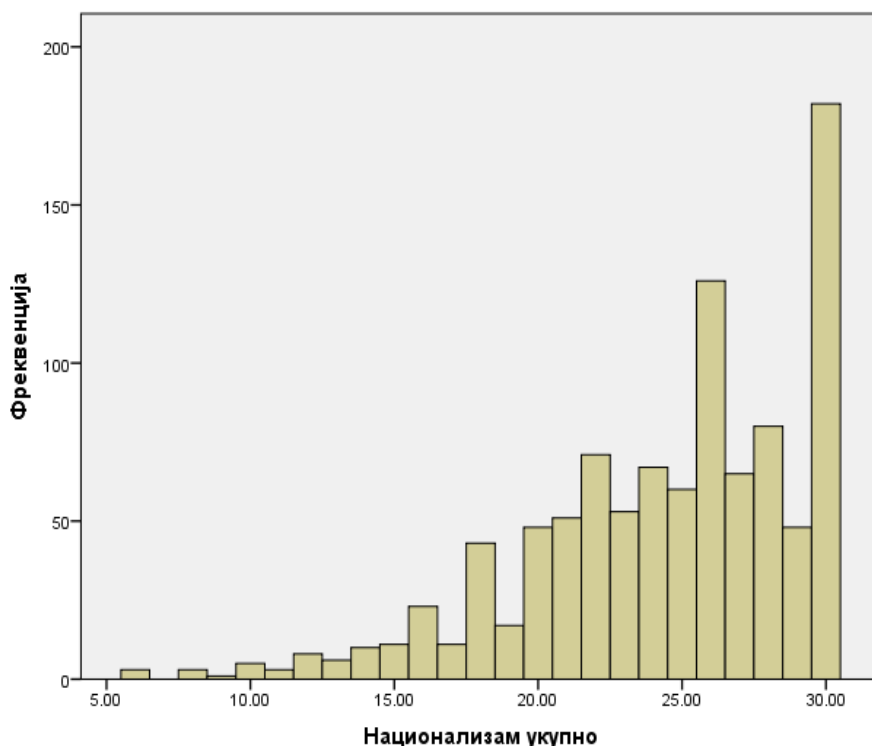
Графички приказ факторског модела у питању је доступан у прилогу (Прилог 13).

Како је једнофакторски модел потврђен, направљен је укупни скор национализма у Албанији и проверена је дистрибуција његових скорова.

Статистички показатељи нормалности, приказани у табели (Табела 19), поново указују на различите закључке тако да је хистограм (Слика 7) поново употребљен за коначну одлуку. Дистрибуција резултата има високу фреквенцију највиших скорова, што се вероватно детектује у специјализованим статистицима и доприноси да они одбацују нормалност расподеле. Као и у случају Србије, дистрибуција ће се третирати као нормална уз мере опреза у даљој анализи.

Табела 19 Провера нормалности дистрибуције укупног национализма - Албанија

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk		Skewness		Kurtosis	
	Статистик	З.	Статистик	З.	Статистик	С.грешка	Статистик	С.грешка
Нац Укупни	0,132	0,00	0,917	0,00	-0,934	0,08	0,683	0,16

Слика 7 Хистограм укупног скорa скале национализма - Албанија

У обе државе се може приметити да је постојала висока заступљеност максималних скорова.

Како би се постигла финија диференцијација скорова на самом крају дистрибуције и побољшала варијанса, предлог будућим истраживачима је да пробају само употребом скала са више од пет степени.

4.1.2.5. Метријске карактеристике скале – Ауторитарност - Србија

Када је у питању скала ауторитарности, у Србији она показује прихватљиве индикаторе интерне конзистенције.

- Кронбахова алфа: 0,77
- Бета б: 0,83

Генерално сви ајтеми имају задовољавајуће показатеље (Табела 20). Као најјачи ајтем се издваја (Аут3) потреба да се деца науче поштовању ауторитета, док најслабије повезана ставка (Аут 5) је идеја да се људи деле на слабе и јаке.

Табела 20 Ајтемски преглед – Ауторитарност - Србија

	Фиш з	Р корелација	Гл. компонента
Аут1	0,43	0,44	0,7
Аут2	0,47	0,47	0,75
Аут3	0,54	0,54	0,85
Аут4	0,51	0,51	0,81
Аут5	0,35	0,35	0,59
Аут6	0,43	0,43	0,71
Просечна вредност за скалу	0,45	0,46	

Прегледом табеле (Табела 21) се види да се веома јасно издваја једна главна компонента која објашњава мало преко пола целе варијансе, што је задовољавајући резултат.

Табела 21 Главне компоненте – Популистички ставови - Србија

Ламбда	%	Кумулативни %
3,28	54,63	54,63
0,84	14	68,64
0,65	10,85	79,48
0,56	9,32	88,8
0,41	6,78	95,59
0,26	4,41	100

Конфирматорна факторска анализа је одмах показала веома добре резултате испитивањем индекса модификације се увидело да је пожељно дозволити постојање индиректне корелације за ајтеме Аут1 и 2. Овом интервенцијом резултати су додатно побољшани и коначни показатељи фита су следећи:

- SRMS: 0,0241
- CFI: 0,983
- RMSEA: 0,057
- TLI: 0,967
- PNFI: 0,521

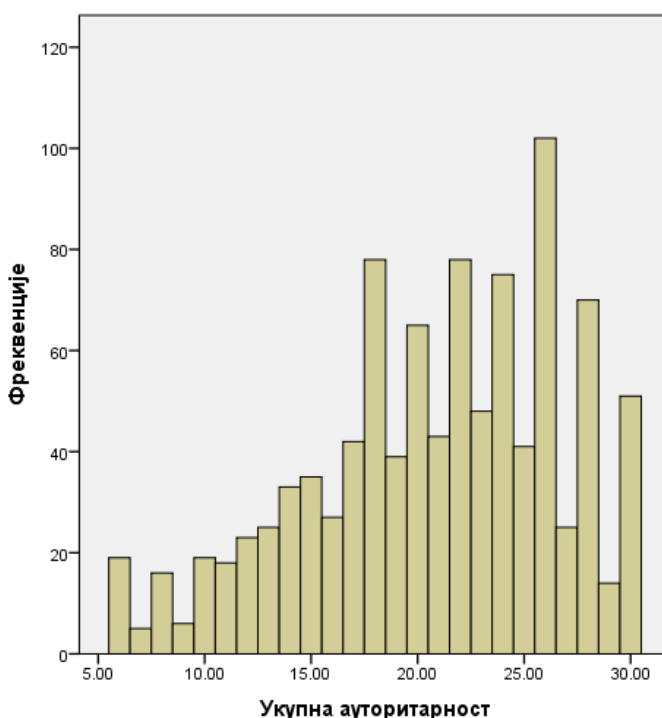
Преглед модела је доступан у прилогу (Прилог 14).

Како индикатори указују на валидност једнофакторског решења направљена је сумарна варијабли за скалу ауторитарности и уследила је провера њене дистрибуције.

Поново подаци о нормалности (Табела 22) су опречни и поново се користи хистограм (Слика 8) за коначну одлуку. Дистрибуција на овој укупној скали има назнаке нормалне дистрибуције те ће се тако и третирати.

Табела 22 Провера нормалности дистрибуције укупног скорa ауторитарности - Србија

	Kolmogorov-Smirnov		Shapiro-Wilk		Skewness		Kurtosis	
	Статистик	З.	Статистик	З.	Статистик	С.грешка	Статистик	С.грешка
Поп Укупни	0,09	0,00	0,96	0,00	-0,502	0,08	-0,425	0,16

Слика 8 Хистограм укупног скорa скале ауторитарности - Србија

4.1.2.6. Метријске карактеристике скале- Ауторитарност - Албанија

Скала ауторитарности у Албанији не показује добре резултате када је у питању интерна конзистентност упитника.

- Кронбахова алфа: 0,55
- Бета 6: 0,68

Да ли неки од ајтема својим метријским карактеристикама смањује интерну конзистентност? Прегледом табеле (Табела 23) се види да два ајтема имају приметно мање степене корелације и мање засићење на главној компоненти и то су ајтеми Аут5 и 6. Пробно уклањање ових ставки није допринело томе да се коефицијенти интерне конзистентности поправе, чак су напротив ослабили.

Табела 23 Ајтемски преглед – Ауторитарност - Албанија

	Фиш z	R корелација	Гл. компонента
Аут1	0,28	0,3	0,68
Аут2	0,26	0,27	0,63
Аут3	0,33	0,35	0,77
Аут4	0,28	0,31	0,69
Аут5	0,16	0,18	0,39
Аут6	0,21	0,22	0,48
Просечна вредност за скалу	0,25	0,27	

Зашто до тога долази? Одговор вероватно лежи у томе што су индикатори интерне конзистенције теста зависе од два кључна фактора који се у овом случају потиру. Један фактор је матрица интеркорелације ајтема и овај фактор се поправља уклањањем лоших ставки. Други фактор је број ајтема у тесту и уклањањем ајтема се смањује конзистентност. Уклањањем ставки њихов број у упитнику спада на четири што је мали број и када се то упари са не нарочито добрим интеркорелацијама преосталих ставки, интерна конзистентност остаје ниска.

Прегледом главних компоненти (Табела 24) видимо да постоје два фактора са карактеристичним кореном већим од 1. Да ли се у Албанији ауторитарност манифестује као двофакторски феномен?

Табела 24 Главне компоненте – Ауторитарност - Албанија

Ламбда	%	Кумулативни %
2,31	38,47	38,47
1,11	18,49	56,96
0,8	13,39	70,35
0,72	11,94	82,28
0,62	10,38	92,66
0,44	7,34	100

Како би се то проверило направљена су два факторска модела у конфирмативној анализи, оба су имали исте показатеље фита:

- SRMS: 0,0285
- CFI: 0,953
- RMSEA: 0,052
- TLI: 0,912
- PNFI: 0,5

Иако су показатељи фита исти, ипак када са погледају модели виде се одређене разлике (Прилог 15). Прво, да у моделу два није било потребно додати корелацију грешака питања Аут5 и 6 и друго да су факторска засићења од фактора два ка његовим ајтемима тачно дупло боља што се вероватно може објаснити индексом корелације између два фактора који је тачно 0,5. Како су оба модела валидна одлучено је да се задржи једнофакторски модел ради боље упоредивости резултата са Србијом.

4.2. Дескриптивни преглед резултата – Србија

4.2.1. Популистички ставови - Србија

Прво ћемо приказати резултате упитника за мерење присуства популистичких ставова. У две одвојене табеле су приказани непондерисани и пондерисани подаци. Потребно је напоменути да питање Поп8 има такву формулацију да већи степен слагања указује на нижи степен популизма и у дескриптивној анализи је остављено у том оригиналном облику. За сво даље извођење варијабли и анализе користиће се рекодирана верзија тог питања.

Гледајући резултате упитника популистичких ставова може се видети да на већини питања испитаници показују у просеку виши степен слагања (Табела 25). Највећи степен слагања је на тврдњама Поп1 и Поп10 на којима испод 10% испитаника изражава директно неслагање. Обе тврдње у питању се тичу примарности воље народа.

Табела 25 Упитник популизма – непондерисани подаци (%) - Србија

N = 997	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
ПОП1. Политичарима у српском парламенту воља народа треба да буде на првом месту.	7,2	2	9,6	12,7	68,4	4,3
ПОП2. Народ, а не политичари, треба да доноси најбитније политичке одлуке.	9,1	4,8	25	17,3	43,8	3,8
ПОП3. Када су у питању политичке теме постоји већа слога у мишљењу унутар народа него између народа и елита.	9,5	4,6	33,9	17,1	34,9	3,6
ПОП4. Ја бих да ме радије представља просечан грађанин него политичар коме је то једина професија.	13,7	6	23,9	15,7	40,6	3,6
ПОП5. Изгласани представници народа превише причају а премало раде.	9	4,6	16,1	14,6	55,6	4
ПОП6. У политици пристати на компромис је у суштини ништа друго него издаја сопствених вредности и идеала.	17	11,8	35,1	14,1	22	3,1
ПОП7. Већина наших политичара има више сличности са политичарима из иностранства него са народом који треба да представљају.	16,9	9,8	29,6	15	28,7	3,3
ПОП8. Већина политичара има исте вредности као народ који представља.	38,9	18,3	19,8	9,3	13,7	2,4
ПОП9. Политичаре не интересује шта обични људи попут мене мисле.	11,2	8,1	17,8	17,2	45,7	3,8
ПОП10. За најбитнија питања, народ преко референдума треба да донесе коначну одлуку.	5,7	2,5	13,7	15,2	62,8	4,3

Поп1 говори о индиректној примарности, где парламент који је изабран мора прво и основно да представља вољу народа, док питање Поп10 говори о директној вољи народа, то јест о

томе да се најбитнија питања не могу решавати представничком демократијом већ да се мора народ директно питати на референдуму. Питање са трећим највећим скором је питање Поп5 које се односи на генералну неефикасност народних представника али према теорији креатора упитника, ово питање покрива манихејски приступ политици. Најмањи степен слагања је са тврдњама Поп6 и Поп7. Поп6 се такође односи на манихејски приступ политици и дакле можемо видети да црно-бела искључивост, иако је у одређеном степену присутна, ипак не преовладава у народу. Дакле тврдње и са највећим и најмањим скором су обе манихејске. Могуће је да се тврдња Поп5 заправо више повезује са негативним асоцијацијама са политичарима него што детектује искључивост у мишљењу. Поп7 нам указује са се нешто више људи слаже са идејом да су политичари из различитих држава сличнији међусобно него што су слични са народом који треба да представљају. Ово питање је једно од ново креираних за потребе ове студије. Из општих образаца одговара је интересантно приметити да је већина испитаника која се слаже са тврдњама прилично сигурна у своје ставове. Број максималних оцена је далеко већи од броја умеренијих четворки (јединица у случају Поп8). Ово води ка приметној закривљености дистрибуције одговора.

Генерално из резултата се може видети да популистички ставови јесу присутни у народу у релативно израженом степену. Како би популизам заиста био присутан потребно је да све његове кључне карактеристике буду присутне. Примарност воље народа као и корумпираност и незаинтересованост елита су оба присутни. Са друге стране индикатори манихејског приступа политици су више балансирани.

У прилогу (Прилог 16) су приказани пондерисани резултати упитника популистичких ставова. Из њих се може видети да пондерисање података не доводи до великих измена у дистрибуцији одговора као ни до приметних измена на аритметичким срединама. Промене на аритметичким срединама не прелазе вредност од 0,1, док у фреквенцијама највећа промена је 3,1 процентна поена, тако да можемо закључити да непондерисани подаци на овом упитнику имају висок степен репрезентативности.

4.2.2. Национализам – Србија

Подаци у табели (Табела 26) показују да генерално гледано популација у Србији има изражено националистичке ставове. Већина питања има аритметичку средину око четири или изнад четири док само једно питање за просек има и средњу вредност са скале, то јест три. Тврдња са којом се испитаници највише слажу је да Срби треба да буду поносни на свој народ и са том тврдњом се у потпуности слаже преко 2/3 испитаника. Следеће три најјаче тврдње су потреба за патриотским образовањем, јединственост српске историје и мирни иредентизам. Све три ове ставке имају просечну оцену око четири и са њима се максимално слаже нешто преко половине свих испитаника.

Табела 26 Дескриптивна статистика упитника национализма (%) – непондерисани подаци - Србија

N = 997	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
Нац1. Ниједан народ нема тако величанствену а истовремено и трагичну историју као Срби.	8	5,4	18,8	15,4	52,4	4
Нац2. Мало је народа који су толико допринели светској култури и науци као српски народ.	8,1	6	22,7	19,7	43,5	3,8
Нац3. Школе треба да обрађају више пажње на патриотско васпитање младих.	8,6	4,8	14,8	15,9	55,8	4,1
Нац4. Срби треба да су поносни на свој народ.	3,6	2,5	10,6	14,7	68,5	4,4
Нац5. Наша земља треба да тежи ка мирном уједињењу Србије са оним деловима суседних држава који су насељени Србима (нпр. Република Српска).	9,1	4,3	18,4	13,4	54,8	4
Нац6. Важније је да је политичар добар родољуб (патриота) него да је стручњак.	21	12,6	32,2	10,8	23,4	3

Нешто мање слагање је са идејом да су Срби посебно истакнути када је у питању допринос светској култури и науци. Тврдња која има најмању просечну оцену је идеја да је битније да је политичар пре патриота него стручњак што указује да добар део народа ипак ставља значај на одређени неопходни степен компетенције код политичара и народних представника али и да са друге стране сматрају да је потребно и да политичари буду лојални народу.

Када је национализам у питању треба имати у виду да су четири тврдње формулисане тако да се експлицитно говори о српском национализму. Према подацима са последњег пописа у Србији (без Косова и Метохије) Србима се изјашњава 80,6% становника (Републички завод за статистику, 2022) док у узорку који је прикупљен Срби чине 89,7% узорка. За ову разлику је вероватно делом одговоран висок проценат грађана који су се на попису изјашњавали разним шалјивим идентитетима као што су џедај, звездаш, ванземаљац и слично. Свакако у узорку имамо око 10% особа других националних припадности или непознате припадности те је потребно проверити ефекте етничке припадности на резултате на скали национализма.

У табели (Табела 27) се може видети приказ резултата за питања о национализму укрштених са националношћу испитаника. Под ознаком „Муслимани“ смо спојили оне који су се изјаснили као Муслимани и оне који су се изјаснили као Бошњаци. Појединачно их је било премало да би се одвојено приказали, а како је самоизјашњених Муслимана било више, онда је одлучено да се та ознака усвоји за спојену групу. Под ознаком „Остало“ су укључени сви остали, друге мањине којих је исувише мало за приказивање као и они који нису хтели да се изјасне. Први резултат који се можемо веома очигледно приметити је да на свим питањима Срби имају веће скорове од свих других група, што је за већину тврдњи у потпуности очекивано.

Интересантно је приметити да код Мађара постоји одређен степен слагања са националистичким тврдњама везаних за Србе као народ, док су Муслимани критичнији према њима.

Табела 27 Дескриптивна статистика упитника национализма – Подела према националној припадности (%) - Србија

Питање	Националност	Н	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
Нац 1	Срби	894	6,4	5	18	16,2	54,4	4,1
	Мађари	18	22,2	11,1	27,8	16,7	22,2	3,1
	Муслимани	12	33,3	16,7	16,7		33,3	2,8
	Остало	73	20,5	6,8	26	8,2	38,4	3,4
Нац 2	Срби	894	6,9	5,5	21,9	20	45,6	3,9
	Мађари	18	16,7	16,7	27,8	22,2	16,7	3,1
	Муслимани	12	25	8,3	16,7	25	25	3,2
	Остало	73	17,8	9,6	31,5	13,7	27,4	3,2
Нац 3	Срби	894	7	4,5	14,8	16	57,7	4,1
	Мађари	18	27,8	5,6	16,7	11,1	38,9	3,3
	Муслимани	12	33,3	8,3	8,3	8,3	41,7	3,2
	Остало	73	19,2	8,2	16,4	17,8	38,4	3,5
Нац 4	Срби	894	2,8	2,2	9,5	14,8	70,7	4,5
	Мађари	18		11,1	27,8	5,6	55,6	4,1
	Муслимани	12	41,7		25	16,7	16,7	2,7
	Остало	73	8,2	4,1	17,8	16,4	53,4	4
Нац 5	Срби	894	7,5	4,6	17,9	13,5	56,5	4,1
	Мађари	18	16,7		33,3	16,7	33,3	3,5
	Муслимани	12	66,7		8,3	8,3	16,7	2,1
	Остало	73	17,8	2,7	21,9	12,3	45,2	3,6
Нац 6	Срби	894	19,5	13,1	32,1	11,2	24,2	3,1
	Мађари	18	38,9	11,1	33,3	5,6	11,1	2,4
	Муслимани	12	66,7	8,3	25			2
	Остало	73	27,4	8,2	34,2	9,6	20,5	2,9

За обједињене резултате „осталих“ може се видети да имају већи степен слагања са националистичким тврдњама од издвојених мањина али и даље мање од Срба самих. Пошто у ову групу улазе различите мањине и особе о чијој етничкој припадности ништа не знамо, неће се улазити у дубљу анализу њихових резултата.

Како се може видети, постоје приметне разлике између већинске групе и националних мањина као и неизјашњених на овом упитнику. Да би се проверило да ли су ове разлике значајне узорак је подељен на самоидентификоване Србе и све остале. Ова анализа је урађена како би се знало да ли мора да се провери утицај етничке припадности на корелације национализма и популистичких индикатора у предстојећим анализама. Иако је из фреквенција прилично очигледно да подаци за национализам не прате нормалну дистрибуцију урађена је провера појединачних ајтема као и обједињеног скорa национализма.

Из табеле (Табела 28) се јасно види да између Срба и националних мањина и особа које се нису декларисале постоје значајне статистичке разлике и овај резултат ће се имати у виду приликом даљих анализа података везаних за варијаблу национализма.

Табела 28 Тестирање разлика између просечних вредности национализма између Срба и осталих чланова узорка (%) - Србија

	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Cohen's d
Нац1	6.24	995.00	0.001	0.82	0.13	0.65
Нац2	5.57	995.00	0.001	0.73	0.13	0.58
Нац3	5.43	995.00	0.001	0.72	0.13	0.57
Нац4	5.83	995.00	0.001	0.61	0.10	0.61
Нац5	4.67	995.00	0.001	0.63	0.14	0.49
Нац6	2.96	995.00	0.001	0.43	0.15	0.31
Нац укупно	6.70	995.00	0.001	3.94	0.59	0.70

4.2.3. Ауторитарност - Србија

Следећи тест који је примењиван је упитник ауторитарних ставова испитаника.

Гледајући табелу (Табела 29) може се одмах приметити неколико општих налаза. Прво, из прегледа аритметичких средина се види да у народу постоји генерално нешто виши ниво склоности ка ауторитарности. На два питања просечна оцена је скоро четири, два имају благо повишен скор од приближно 3,5 док је са друге стране скор на два питања скоро потпуно једнак неутралном ставу. Друга ствар која брзо упада у око је то да на одређеним питањима постоји искључивост у одговарању. Под тиме се мисли на то постоји одређен проценат испитаника који су неодређени, али они који су одређени у свим ставовима више теже потпуном слагању или потпуном неслагању.

Највећи број испитаника се слаже са идејом да би се друштвени проблеми решили кад би се уклонили проблематични појединци. Чак две трећине испитаника се слаже у неком степену са овом тврдњом, док се половина у потпуности слаже. Слична ситуација је кад је у питању идеја да млади треба да се оставе бунтовних идеја како одрастају где се скоро две трећине слаже и где се 45% слаже у потпуности. Нешто блажа ситуација је у случају питања о пожељности цензуре и послушности код деце где на оба питања слагање изражава око 55% испитаника.

Табела 29 Дескриптивна статистика упитника ауторитарности (%) - Србија

N = 997	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
Аут1. Било би боље за све када би власти цензурисале штампу, филмове и друге медије, тако да се смеће држи подаље од младих.	20,6	6,8	17,8	12,5	42,3	3,5
Аут2. Већина наших друштвених проблема би се решила кад бисмо се некако отарасили неморалних и дегенерисаних појединаца.	10,7	4,8	18,4	15,1	51	3,9
Аут3. Најважније врлине које деца треба да науче јесу послушност и поштовање ауторитета.	14,3	8,8	19,5	14,7	42,6	3,6
Аут4. Млади понекад имају бунтовничке идеје, али како одрастају треба да их превазиђу и да се смире.	7,6	5,1	22,2	19,7	45,4	3,9
Аут5. Људе је могуће поделити у две групе: на јаке и слабе.	26,8	8,8	32,2	10	22,2	2,9
Аут6. Стање неморала у нашем друштву је делом последица и тога што су и учитељи и родитељи заборавили да је физичко кажњавање ипак најбољи начин васпитавања	29	12,3	23,4	11,8	23,5	2,9

Цензуру у сврху заштите омладине у потпуности одбацује 1/5 испитаника. Када је у питању идеја да се људи могу поделити на слабе и јаке ситуација је веома балансирана између трећине која се слаже у неком степену, трећине која је неутрална и трећине која се не слаже (а која има благу предност у односу на друге две трећине). Веза између физичког кажњавања и неморала у друштву нешто више поларизује испитанике те је тако мало преко 40% испитаника против таквог мишљења, где се скоро једна трећина у потпуности не слаже. 35% испитаника се са друге стране у одређеном степену слаже са овом тврдњом, а неутралних је нешто мало испод четвртине.

4.2.4. Социјална идентификација - Србија

Када је у питању социјална идентификација коришћена су само два питања са четворостепеном скалом. Степен идентификације са етничком групом је благо виши од степена идентификације са општом грађанском припадношћу и та два резултата су генерално скоро идентична, са тиме да је највећи степен идентификације маргинално већи у случају етничке групе те се тако ствара та блага предност етничке идентификације (Табела 30). Са обе групе одређен степен везаности има скоро четири петине популације.

Табела 30 Дескриптивна статистика упитника социјалне идентификације (%) - Србија

N = 997	1 - Ни мало везан	2	3	4 - Веома везан	Арит. средина
Соц 1. Припаднике своје етничке групе.	8,2	11,8	33,9	46	3,2
Соц 4. Грађане Србије независно од етничке припадности	7,5	13	36,7	42,7	3,1

4.2.5. Гласање и подршка странкама – Србија

Када су у питању резултати питања за кога се гласало на претходним изборима, табела са тачним скоровима је доступна у прилогу (Прилог 17). Приликом провере овог резултата рађено је поређење добијених података са подацима објављеним од стране републичке изборне комисије (Републичка изборна комисија, 2022). Први налаз који се примећује је тај да се број декларисаних бирача у узорку веома добро поклапа са коначном излазношћу на изборима (59,9% у узорку наспрам 58,6% на изборима), што је још једна потврда квалитета прикупљеног узорка. Када се изведе прерачун само на особама које су гласале и ти резултати се упореде са резултатима на изборима примећује се значајно одступање у резултатима СНС-а. Највећи део ове разлике вероватно долази из потцењености СПС-а где се испитаници овог блока вероватно изјашњавају да су гласали за „власт“ јер су са СНС-ом направили владу. Алтернативно, пошто су били обједињени председнички и парламентарни избори, а СПС није учествовао на председничким изборима, могуће је да гласачи опција око Александра Вучића мешају за кога су гласали на председничким а за кога на парламентарним јер се сећају да су у том дану дали глас Вучићу. Разлике између резултата опозиционих странака на прикупљеном узорку и на изборима је приметно мања и може се приметити да се, на пример, резултати за коалицију Морамо поклапају у прву децималу.

Када је у питању планирање за кога би гласали (резултати доступни у прилогу 18) прво се може видети да је ниво људи који су изашли да гласају на прошлим изборима и који сада знају за кога би да гласају релативно стабилан (40,1% за изборе 2022. и 39,2 за хипотетичке изборе следеће недеље). Примећује се даље да је СНС и поред дешавања на Косову који су претходили прикупљању података и даље веома јак али да је проценат гласача опао у односу на прошле изборе за шест процентних поена. Треба имати у виду да је 58% гласова за СНС и даље вероватно прецењивање њихове реалне подршке. Прво, може се видети да је поново потцењен СПС који редовно на изборима има стабилну подршку од око мало преко 10%, те на овом узорку можемо претпоставити да је део гласача СПС-а завршио у табору СНС-а. Такође, вероватно је присутан и ефекат предизборних калкулација унутар опозиције, где грађани нису још сигурни коме би дали глас. Као што се може видети из резултата, ниједна опозициона опција самостално нема преко 5% подршке, што указује на потенцијалну исправност и практичност става стварања уједињеног опозиционог блока. Наравно, приликом тумачења ових резултата мора се имати у виду да ова студија није осмишљена као истраживање будућих гласачких преференција те се не треба узимати као предвиђање резултата предстојећих избора у децембру 2023. Истраживања тог типа имају посебан приступ креирању узорка као и пондерисању добијених резултата, што није коришћено у овој студији. На крају се ипак може закључити да је вероватно подршка СНС-у остала на доста високом нивоу.

Када је у питању подршка појединачним странкама, гледајући аритметичке средине, највећи степен подршке имају две странке које су тренутно на власти (СНС и СПС), док су опозиционе странке углавном лоше оцењене, скоровима који не пролазе оцену 2 (на скали од 1 до 5) (Табела 31). Најмања упознатост са странком је присутна код странке Заједно, где је скоро 15% испитаника изјавило да није довољно упознато са овом странком.

Табела 31 Степен подршке странкама у % - Србија

N = 997	1 - Уопште не подржавам	2	3	4	5 - У потпуности подржавам	Нисам упознат са странком	Арит. средина
Српска Напредна Странка - Александар Вучић	31,8	5,8	16,8	12,2	29	4,4	3
Социјалистичка Партија Србије - Ивица Дачић	35,4	9,5	25,6	13,6	10,3	5,5	2,5
Странка Слободе и Правде - Драган Ђилас	56,9	10,8	16,5	6,7	2,4	6,6	1,8
Зелено-лева странка Заједно - Небојша Зеленовић и Биљана Стојковић	45,5	8,9	20,2	7,2	3,9	14,2	2
Двери - Бошко Обрадовић	54,2	13,7	18,6	4,2	1,7	7,6	1,8
Српска странка Заветници - Милица Ђурђевић Стаменковић	50,6	11,6	19,7	5,5	2,8	9,8	1,9

Изражено негативно мишљење о странкама на власти има око трећине грађана док за опозиционе странке око пола становника даје најнижу оцену. Ако се погледа проценат становника који подржава водећу странку, СНС (41,2%) и онда погледају проценти максималног неподржавања опозиције може се видети да је степен неподржавања опозиционих странака већи приметно од подршке СНС-у. Ово је вероватно делом узроковано оштром поделом опозиције на „грађанску“ и „патриотску“ које тешко проналазе заједнички језик. Такође подршка СНС-у је приметно мања од пројектованих потенцијалних гласова, што говори о великом ефекту излазности на коначне резултате избора. Када су негласачи у питању упада у око то да се у овој секцији питања управо потенцијално дефинише одређени сегмент испитаника од око 20 до 30% (неутрални + неупознати) који је у суштини аполитичан и који вероватно чини срж негласачког тела.

4.2.6. Оцена борбе против корупције и институција - Србија

Како је од испитаника тражено да борбу против корупције и рад институција оцени, као у школи, на скали од 1 до 5, одлучено је да се ти подаци заједно прикажу. Како се може видети у табели (Табела 32), председник Србије је једини индикатор у овој групи који није у просеку негативно оцењен.

Табела 32 Оцена борбе против корупције и државних институција (%) - Србија

N = 997	1	2	3	4	5	Нисам упознат са институцијом	Арит. средина
Борба против корупције	38,5	14,4	25,9	10,2	10,9		2,4
Републичка влада	30,9	13,4	25,2	13,4	12,3	4,7	2,6
Републичка скупштина	36,3	17,2	23,6	10,9	7,1	4,9	2,3
Председник Србије	27,2	11	14,4	15,5	28,2	3,7	3,1
Судство	35,9	19,7	25,2	7,7	5	6,5	2,2

Борбом против корупције је незадовољно мало преко пола од свих испитаника док само 21% исказује неки ниво задовољства. Радам републичке владе је задовољно нешто више људи него што је задовољно радом скупштине (25,7% наспрам 18%). Налаз који је доста интересантан и донекле очекиван је то да је председник доста популарнији од владе којом он *de facto* управља и чега су сви свесни (43,7% оцена 4 и 5, наспрам 25,7% за владу). Дакле имамо очигледно веома јак ефекат култа доминантног вође и у резултатима се види јасна слика перцепције дела народа која би могла да се парафразира као „Вучић јесте добар и труди се али људи око њега су лоши“. Овај феномен није нов, нити је везан директно за демократију и појављивање масовних медија. Ову тенденцију да се деспотска личност опажа као добра али да је окружена лошим сарадницима и саветницима описује де ла Боеси средином шеснаестог века (*De la Boetie, 1975*). Судство има најнижу просечну оцену и чак 55,6% испитаника му даје оцену један или два што указује на веома низак степен поверења у ову институцију.

4.2.7. Политички спектар испитаника – Србија

Од испитаника је тражено да се самоидентификују на политичкој скали спектра од крајње леве до крајње деснице при чему им је и прочитана (у случају телефонске анкете) или написана дефиниција шта оба краја представљају.

Из табеле 33 се може јасно видети да већина грађана себе види у политичком центру и мало преко половине себе ставља тачно у центар скале. Ипак из фреквенција и аритметичке средине се види да популација благо тежи ка политичкој десници. Тако на пример 15,9% испитаника себе ставља у сферу леве, то јест лево од тачног центра, док са друге стране дупло више себе сврстава у десну страну политичког спектра. Кад се погледају и екстремни резултати, изражених левичара (0 и 1) има 7,2% док изражених десничара (9 и 10) има скоро дупло више, 13,5%.

Табела 33 Самоидентификација на политичком спектру - Србија

Н - 997	%
0 - Левица	5,3
1	1,9
2	2,1
3	2,9
4	3,7
5	52,4
6	6,1
7	6,7
8	5,4
9	1,4
10 - Десница	12,1
Аритметичка средина	5,5

4.2.8. Резултати процене експерата – Србија

У Србији прикупљена су мишљења петоро експерата о шест изабраних политичких странака – две странке са власти, две опозиционе „грађанско/леве“ странке и две „националистичко-десне“ странке. Свака странка је на скали од 0 до 10 оцењена на пет различитих индикатора популизма и то су: Манихејство, Хомогеност народа као целине, Јединство интереса народа, Сувереност обичног народа и Антиелитизам.

Из табеле (Табела 34) прва ствар која се јасно види је то да постоји веома изражено неслагање експерата на три индикатора – манихејство, сувереност и антиелитизам.

Табела 34 Експертска процена странке - СНС

Српска Напредна Странка			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	6,8	0	10
Хомогеност	8,2	6	10
Јединство интереса	8,4	7	10
Сувереност	6	0	10
Антиелитизам	5	0	10

Како долази до овога? Могуће је да различити експерти имају различите перцепције шта одређени појмови подразумевају. Тако на пример ако се погледају одговори о антиелитизму и упореде се са одговорима о личној политичкој идентификацији види се да су оба лево оријентисана експерта СНС-у дали оцену 10 на антиелитизму, док је од експерата који се виде на политичком центру њих двоје од троје дало на том истом питању СНС-у нулу. Можда је случај да лева политичка оријентација доводи до тога да се елита примарно перципира као интелектуална и образовна, док са друге стране можда центристи елитом примарно сматрају политичке елите. Такође још један могућ проблем је питање да ли су експерти своју процену правили у односу на то како се странка приказује и које поруке шаље или на основу тога како се понаша у пракси. Генерално из ових резултата се може закључити да по процени експерата Српска Напредна Странка има благо повишен ниво популизма.

И код СПС-а (Табела 35) се виде иста неслагања која поново делом потичу од идеолошких разлика између експерата. Тако на пример поново на антиелитизму лево оријентисани дају високе оцене док је центар окренут супротно. Општи резултат указује да је СПС по питању популизма углавном неутралан (просек аритметичких средина је 5.2).

Табела 35 Експертска процена странке - СПС

Социјалистичка Партија Србије			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	3	0	7
Хомогеност	7	5	10
Јединство интереса	7,4	5	10
Сувереност	4,8	0	9
Антиелитизам	3,8	0	8

Када је у питању ССП резултати указују на странку са нижим степеном популизма (Табела 36).

Табела 36 Експертска процена странке - ССП

Странка Слободе и Правде			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	4	2	5
Хомогеност	5,4	2	10
Јединство интереса	4	1	6
Сувереност	2,6	0	7
Антиелитизам	3,2	0	7

Заједно је мање делила експерте али разлике у мишљењима свакако постоје (Табела 37). Просечно гледајући ова странка има низак степен популизма.

Табела 37 Експертска процена странке - Заједно

Зелено-лева странка Заједно			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	3,4	0	7
Хомогеност	4,2	1	10
Јединство интереса	2,2	0	6
Сувереност	2,6	0	5
Антиелитизам	1,6	0	5

Двери се процењују као популистичка странка на већини индикатора. Као што се може видети у табели (Табела 38), она поседује одређен степен црно-белог погледа на свет, доживљава народ и његове интересе уједнињеним и хомогеним и у одређеној мери се фокусира на њихово манифестовање на политичкој сцени. Са друге стране елемент који недостаје је антиелитизам – што је можда индикација да се не перципирају довољно као права опозиција тренутној власти.

Табела 38 Експертска процена странке - Двери

Двери			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	6,6	1	10
Хомогеност	8,4	5	10
Јединство интереса	8	5	10
Сувереност	6,2	0	10
Антиелитизам	3,4	0	7

Процене експерата странке Заветници се скоро у потпуности поклапа са проценом Двери тако да важе исти закључци као за ту странку (Табела 39).

Табела 39 Експертска процена странке - Заветници

Српска странка Заветници			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	6,8	0	10
Хомогеност	8,6	5	10
Јединство интереса	8,4	5	10
Сувереност	6,4	0	9
Антиелитизам	3,4	0	7

4.3. Дескриптивни преглед резултата – Албанија

4.3.1. Популистички ставови – Албанија

Резултати у Албанији су приказани истим распоредом и истим приступом као у Србији те ће се кренути од популистичких ставова. Поново се напомиње да је ставка Поп 8 имала супротну формулацију у поређењу са другим ставкама и да ће фреквенције бити приказане у оригиналу али да ће се за даље анализе користити рекодирана верзија.

У табели (Табела 40) се може видети да Албанци имају веома висок степен слагања са популистичким тврдњама и да су популистички ставови приметно израженији него у Србији. Тако на пример чак две ставке имају просечну вредност већу од 4,5 и то су Поп 1 и Поп 10. Из ових ставки видимо јаку увереност у примат воље народа где преко 90% испитаника сматра да воља народа мора бити прва брига представницима у парламенту али и да за најбитнија питања треба да се заобиђе представничка демократија и да се одлука препусти директно народу.

Табела 40 Упитник популизма – непондерисани подаци (%)- Албанија

N = 995	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
ПОП1. Политичарима у албанском парламенту воља народа треба да буде на првом месту.	3	1,1	1,8	7,1	86,9	4,7
ПОП2. Народ, а не политичари, треба да доноси најбитније политичке одлуке.	11,2	3,8	11,4	13,3	60,4	4,1
ПОП3. Када су у питању политичке теме постоји већа слога у мишљењу унутар народа него између народа и елита.	11,7	6,2	30,6	14,5	37,1	3,6
ПОП4. Ја бих да ме радије представља просечан грађанин него политичар коме је то једина професија.	16,2	5,7	9,5	11,5	57,1	3,9
ПОП5. Изгласани представници народа превише причају а премало раде.	6,1	3	7,4	9,4	74	4,4
ПОП6. У политици пристати на компромис је у суштини ништа друго него издаја сопствених вредности и идеала.	15,6	7	26,8	12,6	38	3,5
ПОП7. Већина наших политичара има више сличности са политичарима из иностранства него са народом који треба да представљају.	20,4	6,3	16,8	14,1	42,4	3,5
ПОП8. Већина политичара има исте вредности као народ који представља.	52,4	10,9	9,1	10,3	17,4	2,3
ПОП9. Политичаре не интересује шта обични људи попут мене мисле.	11,1	4,1	6,1	12,4	66,3	4,2
ПОП10. За најбитнија питања, народ преко референдума треба да донесе коначну одлуку.	3,8	1,8	4,3	10,6	79,5	4,6

Увереност у корупцију политичких елита је такође изражена и тако 78,7% испитаника сматра да политичаре не интересује мишљење народа и да политичари нису склони деловању већ да све држе на речима. Перцепција отуђености елита од народа је такође приметна и тако скоро две трећине испитаника сматра да елите немају исте вредности као народ и 56% испитаника верује да су политичари сличнији својим панданима из других држава него што су блиски грађанима Албаније. Такође око половине испитаника сматра да постоји приметно већа усклађеност политичких мишљења унутар народа него између народа и елита, а скоро једна трећина је неутрална на ту тему. Та отуђеност од елита ствара дистанцу између гласача и политичара и тако се долази до ситуације да би чак 68,6% народа пре волело да их представља неки обичан грађанин неко професионални политичар. Ако знамо да је чак један од експерата (кога смо одлучили да уклонимо из тог узорка) изјавио да су сви политичари на албанској сцени исти и да су све разлике шарена лажа, долазимо до потенцијалног закључка

да је у Албанији можда тиња и веће политичко незадовољство него што је то случај у Србији.

У прилогу (Прилог 19) је приложен преглед ових података са пондером укљученим у анализу. Из табеле се може видети да су пондерисани резултати веома слични непондерисаним, те се тако може закључити да умерено одступање прикупљеног узорка од дистрибуција у популацији не утиче значајно на резултате и да не утиче на репрезентативност непондерисаних података. Разлике на аритметичким срединама између пондерисаних и непондерисаних података не прелазе 0,1, а гледајући појединачне фреквенције већина нема разлику већу од једног процентног поена, а највећа појединачна разлика је 3,9 процентна поена.

4.3.2. Национализам - Албанија

Национализам је доста изражен код Албанаца и како се може видети у табели (Табела 41), чак четири од шест тврдњи имају просечну оцену већу од четири. Са идејом да Албанци треба да буду поносни на свој народ се генерално слаже 92,4% испитаника, а потпуно се слаже 84,3%. Тежњу ка уједињењу са Албанцима ван матице подржава у потпуности скоро три четвртине Албанаца и сличан број у потпуности подржава патриотско образовање у школама. Изражено је и мишљење да Албанци имају јединствену величанствену и страдалничку историју и са том тврдњом се слаже око три четвртине испитаника, док се 60,3% у потпуности слаже са њом. Интересантан је и доста умеренији став према идеји да су Албанци посебно истакнути у доприносу светској култури и науци. И ако су изражено поносни на своју нацију, ипак приметан број Албанаца је свестан тога да су Албанци, на глобалном нивоу, мали народ те се тако мало преко једне четвртине уопште није сложило са идејом да су Албанци имали јединствен допринос глобалној науци и култури. Са друге стране скоро једна трећина се у потпуности слаже са том тврдњом. Када је у питању примат патриотизма у односу на компетентност 63,1% испитаника даје предност патриотизму, а мало преко половине у потпуности то чини.

Табела 41 Дескриптивна статистика упитника национализма - Албанија

N = 995	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
Нац1. Ниједан народ нема тако величанствену а истовремено и трагичну историју као Албанци.	12,2	4,6	8,9	14	60,3	4,1
Нац2. Мало је народа који су толико допринели светској култури и науци као албански народ.	26,5	10,8	15,9	15,1	31,8	3,1
Нац3. Школе треба да обрађају више пажње на патриотско васпитање младих.	5	3,9	7	10,9	73,2	4,4
Нац4. Албанци треба да су поносни на свој народ.	3,3	1	3,2	8,1	84,3	4,7
Нац5. Наша земља треба да тежи ка мирном уједињењу Албаније са оним деловима суседних држава који су насељени Албанцима (нпр. Косово).	8,1	2,9	6,6	7,5	74,8	4,4
Нац6. Важније је да је политичар добар родољуб (патриота) него да је стручњак.	18,8	5,4	12,8	10,7	52,4	3,7

Питање националних мањина у Албанији је проблем обавијен одређеним велом тајне. Од особа које су се на цenzусу 2011. године изјаснили о етничкој припадности скоро 98% су Албанци, али кад се погледа изјашњавање у целисти види се да постоји 15,6% држављана којима није уписана етничка припадност. Приликом извођења цenzуса процедура је била таква да се није дозвољавало слободно и отворено изјашњавање овличном идентитету већ су се сви одговори који се нису поклапали са јавним регистрима означавали као невалидни (Advisory committee on Albania, 2012). Зашто је ово тачно случај није познато али постоје одређене сумње да тиме власт у Албанији покушава да ограничи број и утицај мањина у земљи, посебно грчке и македонске (Advisory committee on Albania, 2012). Како је та тема осетљива и нејасна у упитник није укључено питање о етничкој припадности и самим тим ставови о национализму нису укрштани са етничком групом.

4.3.3. Ауторитарност – Албанија

Одговори са скале ауторитарности у Албанији показују веома интересантну слику (Табела 42).

Табела 42 Дескриптивна статистика упитника ауторитарности (%) - Албанија

N = 995	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
Аут1. Било би боље за све када би власти цензурисале штампу, филмове и друге медије, тако да се смеће држи подаље од младих.	18,8	4,2	9,9	10,5	56,6	3,8
Аут2. Већина наших друштвених проблема би се решила кад бисмо се некако отарасили неморалних и дегенерисаних појединаца.	5,9	4,5	12,6	11,4	65,6	4,3
Аут3. Најважније врлине које деца треба да науче јесу послушност и поштовање ауторитета.	8,2	4,5	6,7	11,5	69	4,3
Аут4. Млади понекад имају бунтовничке идеје, али како одрастају треба да их превазиђу и да се смире.	4,1	4,8	12,9	12,6	65,6	4,3
Аут5. Људе је могуће поделити у две групе: на јаке и слабе.	55,1	5,9	7,7	8,5	22,7	2,4
Аут6. Стање неморала у нашем друштву је делом последица и тога што су и учитељи и родитељи заборавили да је физичко кажњавање ипак најбољи начин васпитавања.	58,5	4,7	6,2	6,7	23,8	2,3

Ако се погледају одговори у Албанији и упореде се са већ приказаним подацима из Србије (Табела 29) види се сличан образац одговара али само израженији. Као и у Србији, Албанци показују велики степен слагања са прве четири тврдње и степен је слагања већи него у Србији. Са друге стране, као у Србији, ставке пет и шест имају ниже оцене али интересантно је то да су оне и ниже него у Србији.

Албанци се дакле изразито слажу да деца треба да се уче поштовању ауторитета (69% потпуног слагања), да треба да се заштите од лоших утицаја медија кроз цензуру (56% потпуног слагања) и да омладина треба да се остави бунтовних идеја (65,6% потпуног

слагања) али при томе се стање неморала не окривљује на мањак физичког кажњавања деце. Такође интересантно је то да се 77% испитаника слаже са тиме да би уклањање „дегенеричних и неморалних појединаца“ допринело побољшању друштва али у исто време постоји отпор идеји да се људи могу поделити на јаке и слабе (55% одбацује у потпуности ту идеју). Код последња два питања је потребно приметити постојање бимодалне дистрибуције која је израз одређене искључивости, или се људи у потпуности слажу са том тврдњом или не.

4.3.4. Социјална идентификација - Албанија

Упитник социјалне идентификације у Албанији се разликовао у односу на Србију у томе што је имао две додатне тврдње које су у Србији морале да буду уклоњене из практичних разлога везаних за дужину упитника. Упитници деле тврдње 1 и 4, док Албанија има додатне тврдње 2 и 3. Такође у Албанији су испитаници имали опцију да се изјасне да нису сигурни по овом питању. Резултати су приказани у табели (Табела 43).

Табела 43 Дескриптивна статистика упитника социјалне идентификације (%) - Албанија

N = 995	1 - Ни мало везан	2	3	4 - Веома везан	Не знам	Арит. Средина само валидних
Соц 1. Припаднике своје етничке групе.	19	9,8	20,1	46,1	4,9	3
Соц 2. Своје вере	27,9	12,1	17,3	38,1	4,6	2,7
Соц 3. Људе који деле иста политичка уверења	28,1	17,5	17,8	29	7,5	2,5
Соц 4. Грађане Албаније независно од етничке припадности	6,3	7,3	13,1	67,8	5,4	3,5

Интересантно је приметити да је убедљиво најјача идентификација у Албанији са грађанским идентитетом и преко две трећине је веома везана за све грађане Албаније. Други најјачи идентитет је етнички идентитет са ким је у јакој вези 46,1% становника. Следи вера са којом се слабо или уопште не идентификује 40% становништва. Најслабија веза је са људима који деле иста политичка уверења.

Израженост идентификације са свим грађанима Албаније је можда у складу са раније спомињаном политиком власти приликом извођења пописа. Да ли је у Албанији распрострањена тежња стварања кровног албанског идентитета који би превазилазио етничке границе?

4.3.5. Гласање и подршка странкама - Албанија

Испитаници су питани за коју партију или изборну листу су гласали на последњим парламентарним изборима у Албанији који су одржани 2021. године. Резултати су приказани на исти начин као у Србији и доступни су у прилогу (Прилог 20) са тиме што су имена странака прво наведена у оригиналу који прати превод на српски.

Како су за потребе ове студије контактирани експерти за албанску политичку сцену, од њих је накнадно је добијено пар информација које су од значаја за овај сегмент али и за тумачење резултата у целости. Тако на пример трећепласирана странка на изборима, Социјалистички покрет за интеграцију, након избора је прошао кроз одређене промене и на крају му је и промењено име у Partia e Lirise (Партија слободе). Такође, чак три од наведених

партија/покрета (Демократско уверење, Покрет за промене и Партија албанског демократског покрета) су означене као партије које су практично постале неактивне након слабих изборних резултата.

Из резултата се види да се о томе за кога су гласали изјаснило 53,7% испитаника што је нешто више од реалне излазности на изборима која је била 46,3%. Као у случају Србије, проценат гласова који је додељен првопласираној странци је приметно већи него што је то био резултат на реалним изборима. Са друге стране другопласирана странка је потцењена у резултатима. Приметна је и дискрепанца између постигнућа Социјалистичког покрета за интеграцију/Партије слободе на анкети и на изборима. Ова разлика је вероватно настала делом због ребрендирања странке и губитка конекције са странком. Други разлог је вероватно то да је део гласача ове странке због промена имена завршио у категорији „Других“.

Резултати планираног будућег гласања (Прилог 21) упућују на то да се може очекивати благо слабљење две водеће странке, а да ће од њиховог пада профитирати Покрет #. Примећује се и то да је категорија „Других“ значајно порасла за шта је вероватно, макар делом, одговорно преименовање Социјалистичког покрета за интеграцију.

Један пропуст који је направљен у току извођења студије у Албанији је то што на питањима за упознатост са странкама није била укључена опција да се испитаници изјасне да нису упознати са странком. Албанска политичка сцена, као што смо видели из коментара експерата, јесте динамична али је доста скромнија што се тиче самог броја странака. Самим тим је већа шанса да народ има прилике да се у некој мери буде упознат са свим издвојеним актерима. Са методолошке стране може се рећи да је валидно уколико се особа која није упозната са странком класификује као особа која је не подржава, јер је и непознавање јасан показатељ мањка активне подршке.

Када се погледа општа подршка странкама (Табела 44), само првопласирана Социјалистичка партија Албаније има донекле добре резултате са просечном оценом приближном средини скале. Мале странке се боре са недостатком бирачке масе која би их подржала.

Табела 44 Степен подршке странкама (%) - Албанија

N = 997	1 - Уопште не подржавам	2	3	4	5 - У потпуности подржавам	Арит. средина
Partia Socialiste e Shqipërisë Социјалистичка партија Албаније	36	7,3	18	9,7	28,9	2,9
Partia Demokratike Демократска странка	64,8	9,2	10,4	3,5	12,1	1,9
Lëvizja Socialiste për Integrim Социјалистички покрет за интеграцију	85	5,9	5,1	1,5	2,4	1,3
Partia Socialdemokrate Социјалдемократска странка Албаније	76,9	8,4	7,9	2,2	4,5	1,5
Nisma Thurrje Покрет #	72,8	6,9	9,7	5,4	5,1	1,6
Bindja Demokratike Демократско уверење	84,5	5,9	5,3	1,5	2,7	1,3
Lëvizja për Ndryshim Покрет за промене	82,6	4,6	6,2	2,9	3,6	1,4
Partia Lëvizja Demokratike Shqiptare Партија албанског демократског покрета	86,3	5,4	4,8	1,6	1,8	1,3
Partia Lëvizja e Re Партија Нови покрет	88	4,9	3,8	1,3	1,9	1,2
Partia Aleanca Demokratice e Re Партија албанског националног фронта	89,2	4,3	3,6	1,3	1,5	1,2

4.3.6. Оцена борбе против корупције и институција - Албанија

Приликом испитивања односа према институцијама, између Србије и Албаније је постојала разлика у томе што у Албанији судство није било укључено као институција. Као што се може видети у табели (Табела 45) најбоље је оцењен председник Албаније коме највишу оцену даје преко петине испитаника.

Табела 45 Оцена борбе против корупције и државних институција (%) - Албанија

N = 995	1	2	3	4	5	Нисам упознат са институцијом	Арит. средина
Борба против корупције	39	16,4	22,8	11,7	10,2		2,4
Републичка влада	27,8	14	25,1	16,2	14,3	2,6	2,7
Републичка скупштина	43,1	18,9	19,5	8,3	6,8	3,3	2,1
Председник Албаније	29,9	11	14,1	13,9	22,4	8,7	2,9

Као и у случају Србије, задовољство радом републичке владе је веће него задовољство скупштином. Могуће је да људи имају негативнију перцепцију скупштине јер ту виђају и представнике политичких покрета које не подржавају. Такође то је место које можда у

перцепцији народа највише манифестује тврдњу да политичари превише причају а премало раде. Влада има своја министарства и народ има неке конкретне додирне тачке са њиховим резултатима или представницима министарстава кроз коришћење јавних установа и добара. Са друге стране скупштина доноси законе који су често апстрактни и који се имплементирају накнадно након расправе и гласања те се код народа не формира перцепција да парламент заправо нешто конкретно ради. Поверење у сектор цивилног друштва има ниску оцену али такође су уједно људи најмање упознати са овим институцијама где чак 16% испитаника не зна довољно да може да формира мишљење.

Пондерисање података не прави велику разлику на овим индикаторима. Већина измена у фреквенцијама је у оквиру од два процентна поена. Изузетак су медији најбоља оцена расте за шест процентних поена што оцену са просека помера благо у правцу позитивне процене. Генерално и у овом случају може се потврдити да пондерисање података не прави значајну разлику те да је оправдано користити оригиналне, непондерисане, податке у даљим анализама.

4.3.7. Политички спектар испитаника – Албанија

Испитаници из Албаније су такође имали прилику да се самоидентификују на политичком спектру и резултати су приказани у табели (Табела 46).

Табела 46 Самоидентификација на политичком спектру - Албанија

N = 997	%
0 - Левица	29,9
2	4,8
3	4,5
4	36,5
5	3,3
6	3,2
10 - Десница	17,7
Аритметичка средина	3,6

Први резултат који се примећује јесте то да генерално Албанија тежи левом делу политичког спектра. Чак и већина испитаника који су се изјаснили да припадају политичком центру су ипак себи давали оцену четири што је центар али благо ка левици. Наравно постоји могућност и да је такав резултат грешка при уношењу резултата од стране анкетара који су можда одговор „центар“ означавали са 4 уместо са 5, али имајући у виду да је у испитивању учествовао већи број анкетара вероватноћа је веома мала да су сви независно правили исту грешку. Такође види се да се скоро трећина испитаника изјаснила као потпуно лево оријентисани.

Друго што упада у очи је да и потпуно десну идентификацију такође има прилично велики број људи (17,7%). Овакав налаз упућује на то да је Албанија земља политичких екстрема. Заједнички удео максимално лево оријентисаних и максимално десно оријентисаних испитаника је веома великих 47,6%, то јест скоро половина свих испитаника себе види на политичком екстрему. У том светлу интересантно је приметити и да четири степена на скали нису имали ни један одговор (1, 7, 8 и 9). Из тога видимо да су десничари изричитости у својим ставовима то јест да како се неко помери од центра завршава одмах на крају скале, док левице постоји слична тенденција али коју ипак прати одређен број испитаника са блажим ставовима.

4.3.8. Резултати истраживања на експертима - Албанија

Експерти у Албанији су процењивали 12 странака и покрета који су учествовали на парламентарним изборима 2021. године. Како се могло видети у резултатима гласања велики број странака је имао заиста мали број гласова, те је ради прегледности овог рада одлучено да се овде прикажу експертске процене само странака које су на изборима имале више од 1% гласова, то јест четири најуспешније странке. Преглед процена експерата за преостале странке у Албанији је доступан у прилогу (Прилог 22).

Може се приметити да, као у Србији, између експерата постоји одређен степен неслагања. У просеку гледано водећа странка странка у Албанији је више непопулистичка него што је популистичка (Табела 47).

Табела 47 Експертска процена странке - Partia Socialiste E Shqipërisë

Partia Socialiste E Shqipërisë / Социјалистичка партија Албаније			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	6,0	3	8
Хомогеност	4,3	2	7
Јединство интереса	4,7	0	7
Сувереност	2,7	0	8
Антиелитизам	2,7	0	8

Када је у питању другопласирана Демократска странка, просечна оцена такође нагиње ка мањем степену популизма (Табела 48).

Табела 48 Експертска процена странке - Partia Demokratike

Partia Demokratike/ Демократска странка			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	6,0	3	8
Хомогеност	5,3	4	7
Јединство интереса	4,7	1	7
Сувереност	3,0	0	7
Антиелитизам	2,0	0	5

Социјалистичка партија интеграције (Партија слободе) има још мањи степен процењеног популизма од водеће две странке и два од три експерта јој дају веома ниске оцене док један није толико благонаклон. Изузетак је Манихејство где је просек нешто већи али је и даље испод центра скале (Табела 49).

Табела 49 Експертска процена странке - Lëvizja Socialiste Për Integrim

Lëvizja Socialiste Për Integrim / Социјалистичка партија интеграције			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	4,0	0	7
Хомогеност	3,0	0	5
Јединство интереса	1,7	0	5
Сувереност	2,0	0	5
Антиелитизам	2,0	0	6

На крају се види да све приказане, то јест најуспешније, странке у Албанији имају нижу процену популизма и да се та процена само смањује како се смањује успех странке. Ово можда имплицира да постоји веза између перцепције популизма странке и њеног успеха или, алтернативно, да су успешније заиста странке склоније популизму.

Табела 50 Експертска процена странке - **Partia Socialdemokrate**

Partia Socialdemokrate / Социјалдемократска странка			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	3,0	0	6
Хомогеност	2,7	0	5
Јединство интереса	1,3	0	3
Сувереност	1,0	0	3
Антиелитизам	4,0	0	9

4.4. Тестирање хипотеза

4.4.1. Хипотеза 1 – Веза популистичких ставова и преосталих чинилаца популистичке оријентације - Србија

Популистички ставови су изражени преко укупног скорa на скали популистичких ставова.

Индекс популизма појединачних странака је изведен преко просека сума процене индикатора популизма које су експерти извели за одабраних шест странака. Испитаници су одговарали за коју странку планирају да гласају и за коју су гласали и онда су се креирале нове варијабле у којима се уместо странке уписивао индекс популизма додељен тој странци од стране експерата. Како су експерти оцењивали шест странака то подразумева да су се индекси могли доделити само испитаницима који су рекли да ће и да су гласали за неку од тих странака. Такође треба имати у виду да су експерти оцењивали странку Заједно али да она није самостално наступала на изборима већ је била део коалиције Морамо. Индекс странке Заједно је додељиван гласачима те коалиције.

Како су експерти давали оцене од 0 до 10 на пет различитих популистичких тврдњи везаних за странке, могућ распон скорова на индексу популизма се креће од 0 до 50.

Скорови популизма за појединачне странке, од оне са највећом оценом популизма ка оној са најмањом, су били следећи:

- СНС: 34,4
- Заветници: 33,6
- Двери: 32,6
- СПС: 26
- ССП: 19,2
- Заједно: 14

Када је у питању степен подршке популистичким странкама, анализа се показала доста изазовном. Ни у једној од земаља ни једна странка се није издвојила као јасно и доминантно популистичка. Са друге стране експерти су у Србији оцењивали популизам само шест одабраних странака те није могуће направити процену оквира популистичких скорова популације странака. Како би се решио овај проблем, коришћена су два приступа. Прво, позната је ординална хијерархија странака по популистичком индексу те се може очекивати да ће, уколико постоји веза између варијабле коју испитујемо и степена подршке странци,

корелације бити најснажније код странака са највишим популистичким индексом и да ће снага корелације да слаби са опадањем скорa и да ће потенцијално доћи и до промене предзнака. Друго, изведена је нова варијабла која за циљ има да обухвати везу степена подршке и индекса популизма странке. Прво је израчунат просечан индекс популизма странака и онда је он одузет од појединачних индекса популизма свих странака и та нова вредност је коришћена за пондерисање степена подршке странкама. На крају су ти нови скорови сумирани у један индикатор. Тиме висок степен подршке ниже популистичким странкама смањује скор на овој варијабли, док висок степен подршке више популистичким странкама тај скор повећава. Главни проблем са овом новоизведеном варијаблом је то што је аритметичка средина индекса популизма изведена на ограниченом броју странака те је избор критичне вредности донекле произвољан. Са друге стране обећавајуће је то што је добијени просек индекса популизма у случају Србије био 26,6 што је веома близу центру распона скале која се креће у оквиру 0 – 50.

Како се све три подхипотезе које чине прву хипотезу базирају на провери односа са популистичким ставовима, резултати се могу обједињено приказати. За испитивање постојања везе коришћена је Спирманова корелација пошто је укупни скор популистичких ставова корелиран са појединачним питањима која немају нормалну расподелу.

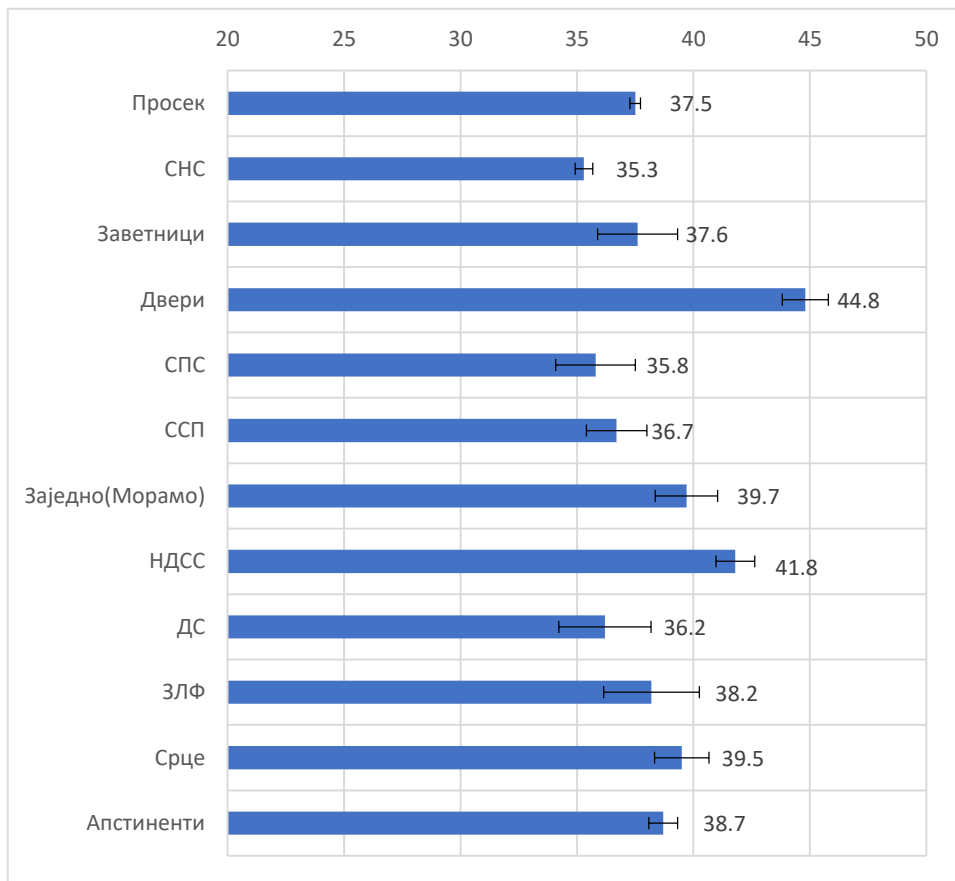
Иницијални резултати који се могу видети у табели (Табела 51) указују на то да прикупљени подаци углавном не подржавају хипотезе. У табели редом се прво приказује веза са популистичким индексом странке за коју ће се гласати, па онда веза са подршком појединачним странкама од оне са највишим индексом популизма ка најмањем. Затим следи новоизведени индикатор који обједињује ефекте свих странака и на крају је веза са популистичким индексом странке за коју се гласало на последњим изборима.

Табела 51 Корелација укупног скорa популистичких ставова са гласачким понашањем и подршком странкама - Србија

	Укупни скор популистичких ставова	
Популистички скор странке за коју ће се гласати	Корелација	-0,176*
	Значајност	0,001
	N	451
Подршка - СНС	Корелација	-0,283**
	Значајност	0,001
	N	953
Подршка - Заветници	Корелација	0,067*
	Значајност	0,046
	N	899
Подршка - Двери	Корелација	0,114**
	Значајност	0,001
	N	921
Подршка - СПС	Корелација	-0,247**
	Значајност	0,001
	N	942
Подршка - ССП	Корелација	-0,024
	Значајност	0,460
	N	931
Подршка - Заједно	Корелација	0,046
	Значајност	0,183
	N	855
Ефекат свих странака	Корелација	-0,134**
	Значајност	0,001
	N	957
Популистички скор странке за коју је гласао	Корелација	-0,177*
	Значајност	0,001
	N	537

Хипотеза 1а претпоставља да постоји позитивна веза између популистичких ставова и популистичког скорa странке за коју планира да се гласа. Ова хипотеза није нашла подршку у резултатима ($r_{ho} = -0,176$ $p = 0,001$ $N = 451$), веза постоји али је она заправо супротна, скор на популистичким ставовима је у негативној вези са популистичким скором странке за коју испитаник планира да гласа.

На графику (График 1) се може видети приказ аритметичких средина укупних скорова (са проценом грешке) на популистичким ставовима према странци за коју испитаник планира да гласа. Приказане су само оне политичке опције које су имале макар 10 гласача у узорку. Ради прегледности изборне листе су именоване користећи име највеће странке у коалицији.

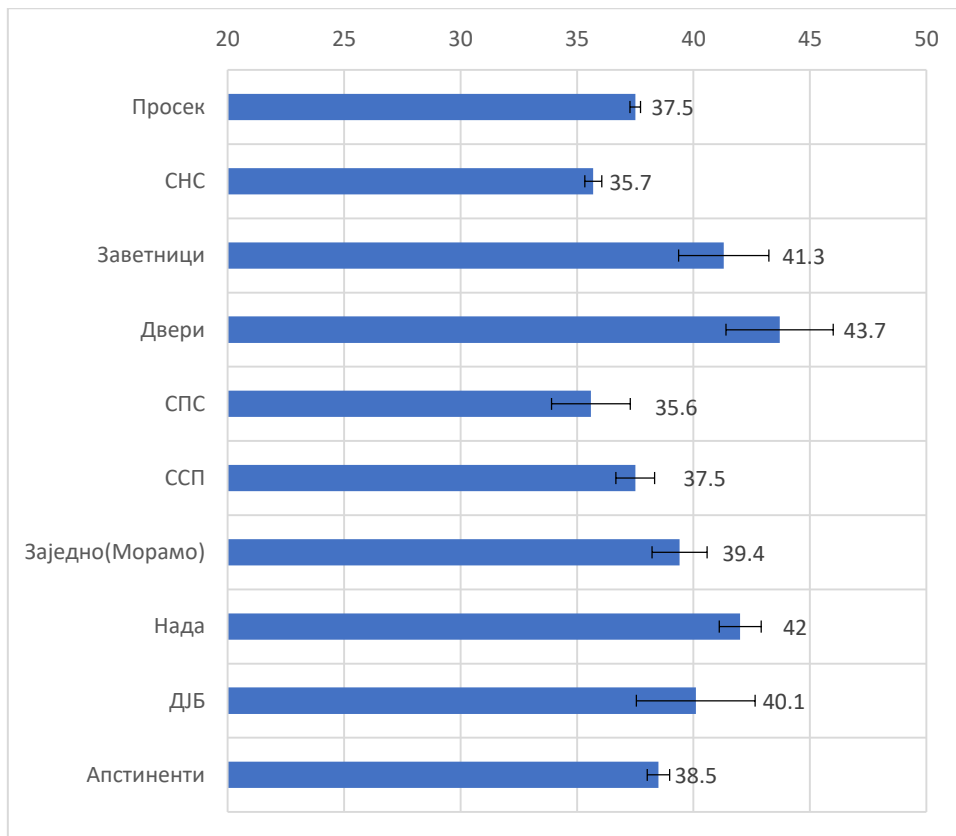

График 1 Популистички ставови према странци за коју намерава да се гласа - Србија

У графикону је прво приказан просек свих испитаника те су онда излистане странке које су експерти процењивали и то према висини добијеног популистичког индекса. Након њих су излистани резултати и за остале странке и апстиненте. Резултати показују да највеће скорове на популистичким ставовима имају гласачи странака странака десне опозиције (Двери и НДСС). Из ових резултата видимо да се гласачке тенденције испитаника са вишим скоровима популистичких ставова не поклапају са експертским проценама и где се види да је СНС једна од странака чији гласачи имају најмање скорове на популистичким странкама, што је дијаметрално супротно од експертске процене. У овом јазу експерата и народа се види манифестација проблема интеракције популизма као феномена и процене странака на власти.

Када је у питању Хипотеза 1в резултати су скоро идентични као у случају 1а. Корелација између популистичког индекса странке за коју се гласало и популистичких ставова је значајна али негативна ($\rho = -0,177$ $p = 0,001$ $N = 537$) што је супротно очекивањима.

Из графика (График 2) се види да испитаници који су гласали за странке на власти имају ниже скорове популистичких ставова. Такође види се да поново највише скорове има десна опозиција, док су гласачи прозападне опозиције по популистичким ставовима у средини.

График 2 Популистички ставови према странци за коју се гласало на изборима 2022 – Србија

Дубљи увид у тематику пружају резултати тестирања хипотезе 1б. Из резултата експерата се видело да су странке са највишим индексом популизма СНС, Заветници и Двери, док СПС има умерен скор, а „грађанске“ странке имају ниске скорове.

Популистички ставови су у негативној корелацији са подршком најпопулистичкији настројеном странком, а то је СНС ($\rho = -0,283$ $p < 0,001$ $N = 953$). Али одмах се може приметити и то да је корелација негативна и са подршком СПС-у ($\rho = -0,247$ $p < 0,001$ $N = 942$) који је по питању популизма на средини скале. Оно што се даље примећује је да су популистички ставови ипак у слабој корелацији са подршком друге две популистичке странке, Заветницима ($\rho = 0,067$ $p = 0,046$ $N = 899$) и Дверима ($\rho = 0,114$ $p < 0,001$ $N = 921$) при чему треба имати у виду да је корелација са подршком Заветницима изузетно слаба и варијанса коју таква корелација објашњава је испод 1% тако да иако је статистички значајна, аналитички није.

Када се погледа и обједињени ефекат свих странака, видимо да је корелација између ставова и подршке популистичким странкама негативна ($\rho = -0,134$ $p = 0,001$ $N = 957$). Овај резултат и чињеница да корелације ставова и подршке појединачних странака не прате хијерархијски однос који је очекиван, говоре у прилог томе да се хипотеза 2б може одбацити.

Дакле, ставови су повезани са подршком одређеним популистичким странка, а нису са другим. Очигледна спољна варијабла која утиче на резултате је то да ли је странка на власти или није. Испитаници који гласају за странке на власти су мање склони популистичким ставовима што је у складу са претходним резултатима Тодосијевића и сарадника (Todosijević, Pavlović & Komar, 2022).

Како би се разумевање овог односа и даље продубило проверила се корелација појединачних ајтема са скале популизма са две варијабле везане за гласање као и са степеном подршке

странкама и ови резултати су приказани у табели (Табела 52). Које су то ставке које одређују негативну везу између популистичких ставова и подршке странака на власти? Како код народа расте осећај да политичари не деле вредности са народом, да нису посвећени послу и да их не интересује мишљење народа, тако пада подршка странкама на власти, независно од њиховог популистичког скорa. Подршка „грађанским“ опозиционим партијама је у највећој негативној вези са идејом да референдум треба да одлучује о главним државним питањима и у позитивној вези са тим да политичари немају исте вредности као народ и да их не интересује њихово мишљење (корелација се у случају ССП значајна статистички али је њен ефекат веома скроман). Двери се издвајају по вези са идејом да политичаре не интересује шта народ мисли. У случају Заветника све корелације које су статистички значајне су веома скромне тако да се неће ни посебно истицати.

Које ставке највише доприносе негативној вези популистичког индекса странке за коју планира да се гласа или се већ гласало и популистичких ставова? То су ставке Поп5, 8 и 9. Дакле, са растом перцепције да политичари превише причају а премало раде и да су њихове вредности другачије од вредности народа и да их не интересује мишљење народа, долази до умереног пада популистичког индекса странака за које планира да се гласа.

Табела 52 Корелација појединачних ајтема скале популистичких ставова са гласањем и подршком странкама - Србија

		Поп 1	Поп2	Поп 3	Поп4	Поп5	Поп6	Поп7	Поп8	Поп9	Поп10
Популистички скор странке за коју ће се гласати	Корелација	0,009	-0,027	0,004	-0,107*	-0,172**	0,057	0,001	-0,207**	-0,121*	0,087
	Значајност	0,847	0,572	0,927	0,022	0,000	0,227	0,996	0,000	0,010	0,065
	N	451	451	451	451	451	451	451	451	451	451
Подршка - СНС	Корелација	-0,009	0,087**	0,008	-0,164**	-0,301**	-0,070*	-0,093**	-0,380**	-0,277**	0,046
	Значајност	0,772	0,007	0,805	0,000	0,000	0,031	0,004	0,000	0,000	0,153
	N	953	953	953	953	953	953	953	953	953	953
Подршка - СПС	Корелација	-0,006	-0,070*	0,004	-0,146**	-0,223**	-0,053	-0,081*	-0,333**	-0,215**	0,024
	Значајност	0,861	0,032	0,906	0,000	0,000	0,106	0,013	0,000	0,000	0,470
	N	942	942	942	942	942	942	942	942	942	942
Подршка - ССП	Корелација	-0,063	-0,026	-0,047	-0,011	,077*	-0,084*	-0,012	,098**	,095**	-0,163**
	Значајност	0,056	0,428	0,150	0,735	0,019	0,010	0,716	0,003	0,004	0,000
	N	931	931	931	931	931	931	931	931	931	931
Подршка - Заједно	Корелација	-0,060	0,046	-0,078*	0,069*	0,125**	-0,017	-0,015	0,133**	0,131**	-0,066
	Значајност	0,078	0,181	0,023	0,042	0,000	0,610	0,662	0,000	0,000	0,053
	N	855	855	855	855	855	855	855	855	855	855
Подршка - Двери	Корелација	-0,067*	0,037	,075*	,075*	,084*	,081*	,106**	0,052	,131**	-0,017
	Значајност	0,041	0,265	0,023	0,023	0,010	0,014	0,001	0,117	0,000	0,596
	N	921	921	921	921	921	921	921	921	921	921
Подршка - Заветници	Корелација	-0,083*	0,019	0,032	0,041	0,033	,095**	,108**	0,028	,080*	-0,012
	Значајност	0,012	0,566	0,333	0,220	0,323	0,004	0,001	0,400	0,017	0,726
	N	899	899	899	899	899	899	899	899	899	899
Популистички скор странке за коју је гласао	Корелација	-0,005	-0,021	0,043	-0,084	-0,201**	0,050	0,035	-0,246**	-0,193**	0,077
	Значајност	0,916	0,626	0,321	0,053	0,000	0,247	0,413	0,000	0,000	0,076
	N	537	537	537	537	537	537	537	537	537	537

Приказана је интеракција степена популистичких ставова и степена популизма партија израженог кроз експертски скор. Питање које се може поставити је то да ли је заправо експертска процена степена популизма добра? Из графика 1 и 2 (раније приказани), као и корелација популистичких ставова и подршке странкама, се види да људи са израженим популистичким ставовима имају преференције у гласању које се не поклапају са експертском проценом.

4.4.2. Хипотеза 1 – Веза популистичких ставова и преосталих чинилаца популистичке оријентације - Албанија

Када је у питању тестирање повезаности популистичких ставова са подршком странкама и са гласачким понашањем, у Албанији је ситуација нешто компликованија. Зашто је то случај? Албанија, према резултатима избора, има две веома доминантне странке и њихова доминација у анкети је још израженија. Лоши резултати мањих странака као и ребрендирање треће највеће странке је довело до формирања скоро двостраначког модела у подацима који су прикупљени. Да се ствари додатно закомпликују, процена експерата за индекс популизма за две кључне странке је скоро идентична. Са друге стране, корелација као статистичка техника тестира колико подаци заједно варирају тако да све док разлика постоји могуће је урадити ову анализу. Свесни ситуације и специфичности података раде се даље анализе.

Када су у питању популистички индекси појединачних странака додељени од стране експерата ситуација је следећа:

- Покрет #: 28
- Партија Нови покрет: 25
- Покрет за промене: 23,3
- Странка нове демократске алијансе: 22,3
- Демократско уверење: 21,6
- Партија албанског демократског покрета: 21,6
- Демократска странка: 21
- Социјалистичка партија Албаније: 20,3
- Алијанса народне уније: 19,6
- Партија албанског националног фронта: 19
- Социјалистички покрет за интеграцију: 12,6
- Социјалдемократска странка Албаније: 12

Прво, подсетимо да је оквир могућих скорова 0-50.

Може се видети да су као највише популистичке оцењене странке Покрет # и Нови покрет и то су једине две странке које имају индекс популизма који није испод средине скале. Већина осталих странака има веома сличан просечан популистички скор, док на самом крају као најмање популистичке се издвајају Социјалистички покрет за интеграцију (Покрет слободе) и Социјалдемократска странка. Прегледом ових резултата се мора констатовати да се види одређена доза оправданости коментара експерта из Албаније који је искључен из студије јер 8 од 12 странака имају скорове који се крећу у растојању од само 4,5 бодова једни од других.

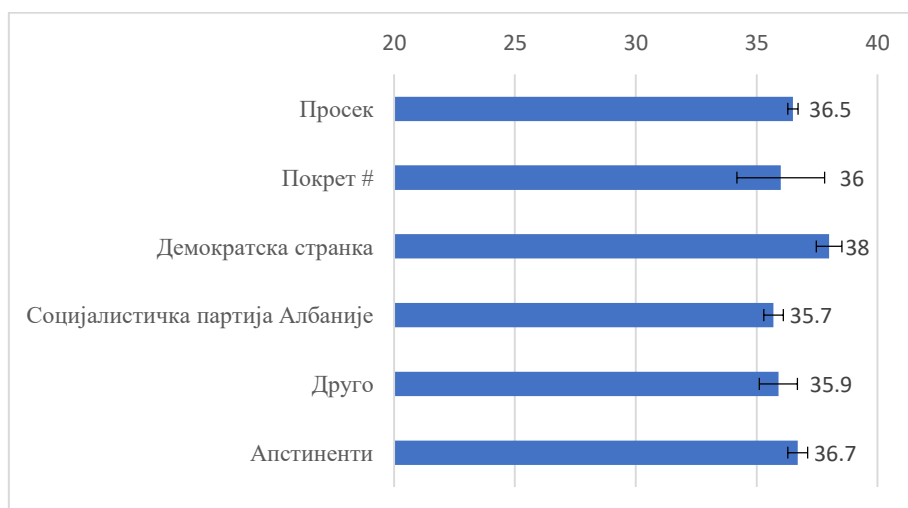
Ситуација у Албанији је таква да постоје две странке које имају већину гласова, док су остале веома мале. Додатно се сад видело да су разлике међу скоровима популизма код већине странака јако ниске. Самим тим донета је одлука да у анализама у Албанији за скор подршке појединачним странкама буде приказано шест странака као у Србији. Приказани ће бити резултати две странке са највећим степеном популизма, две странке са најмањим степеном популизма и две странке са највећим бројем гласова, које су уједно репрезентативне за странке са средњим нивоом популизма. За калкулацију ефекта свих

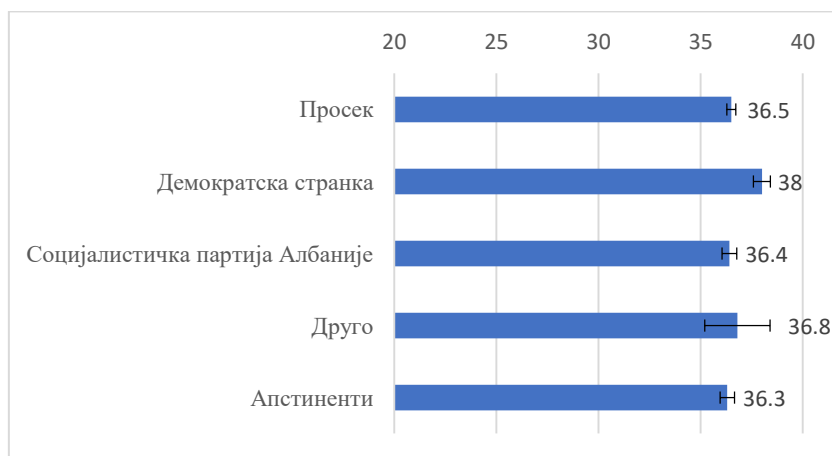
странака, користиће се степен подршке и популистички индекс свих странака. Када је у питању калкулација ефекта свих странака у Албанији, ситуација је нешто боља него у Србији зато што су и експерти и испитаници оцењивали скоро све странке које су учествовале на парламентарним изборима 2021. године (обухват је 99,73% гласачког тела). Тако да се може слободно рећи да је процена просечног популистичког индекса рачуната на популацији странака у Албанији. Просечан скор је 20,5 што је ниже него у Србији и налази се испод средине распона скале.

Из резултата у табели 53 се види да не постоји значајна веза између популистичких ставова и претходног гласања ($\rho=0,038$ $p=0.069$ $N=516$) али да ипак постоји веза са планираним будућим гласањем ($\rho=0,141$ $p=0.003$ $N=432$). Другим речима, странке за које су гласали грађани са израженијим популистичким ставовима нису, по свом индексу популизма, израженије популистичке од странака за које су гласали грађани са мање израженим популистичким ставовима. С друге стране, грађани са израженијим популистичким ставовима намеравају да гласају за странке са израженијим популизмом. Први резултат одбацује хипотезу 1в, док други потврђује хипотезу 1а.

Из графика (График 3 и График 4) се види да се скорови популистичких ставова гласача не поклапају са експертским проценама популистичког индекса странака. Треба имати у виду и то да већина странака осим водеће две странке имају јако мали узорак (испод 10 испитаника по странци). Једини изузетак је Покрет# који има 18 испитаника у планираном гласању.

График 3 Популистички ставови према странци за коју планира да се гласа на следећим изборима - Албанија

График 4 Популистички ставови према странци за коју се гласало на изборима 2021 - Албанија

Када је у питању корелација популистичких ставова и подршке појединачним политичким странкама види се да корелације не опадају са смањењем популистичког индекса странке. Али са друге стране корелација са сумарним ефектом свих странака је значајна ($\rho=0,156$ $p=0,019$ $N=995$) што говори у прилог потврде хипотезе 1б (Табела 53). Дакле један резултат одбацује док други потврђује хипотезу. Како одлучити? Када се даље погледају корелације у табели (Табела 53) види се да су популистички ставови у благој негативној вези са подршком Социјалистичкој партији и да су у исто толико благо позитивној вези са подршком Демократској Странци. Како су ове две странке скоро идентичне на популистичком индексу (где демократска има мало већи скор) може се изнети разумна претпоставка да су односи између популистичких ставова и гласачког понашања више одређени тиме да ли је неко у опозицији или није. Дакле позитивна корелација ($\rho=0,156$ $p=0,019$ $N=995$) се јавља из односа скорова СПА и ДС те се хипотеза 1б ипак може одбацити.

Табела 53 Корелација укупног скорa популистичких ставова са гласачким понашањем и подршком странкама - Албанија

		Популистички ставови
Популистички скор планираног гласања	Корелација	0,141**
	Значајност	0,003
	N	432
Покрет #	Корелација	-0,045
	Значајност	0,16
	N	995
Партија Нови покрет	Корелација	0,013
	Значајност	0,69
	N	995
Демократска странка	Корелација	0,082**
	Значајност	0,01
	N	995
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	-0,082**
	Значајност	0,01
	N	995
Социјалистички покрет за интеграцију	Корелација	-0,002
	Значајност	0,948
	N	995
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	-0,04
	Значајност	0,206
	N	995
Ефекат свих странака	Корелација	0,156*
	Значајност	0,019
	N	995
Популистички скор претходног гласања	Корелација	0,038
	Значајност	0,232
	N	516

Када се погледа веза појединачних ајтема популизма са гласачким преференцијама и тенденцијама види се пар интересантних веза (Табела 54). Популистички скор претходног гласања је у позитивној корелацији са идејом да политичаре не интересује мишљење обичног народа ($\rho=0,159$ $p<0,01$ $N=516$). Популистички скор планираног гласања има слабу

позивитивну корелацију са неколико ајтема а најјаче везе су са идејом да политичаре не интересује мишљење обичног народа ($\rho=0,201$ $p<0,001$ $N=432$) и да је боље да обични грађани представљају народ него професионални политичари ($\rho=0,141$ $p=0,003$ $N=432$). Ако се погледа степен подршке странкама који су добили највише популистичке скорове и њихову колерацију са појединачним популистичким ставовима не види се ни једна аналитички значајна корелација (све објашњавају испод 1% варијансе). Са друге стране, странке подршка странкама које су на власти имају негативну корелацију са тврдњама Поп5 – превише приче а премало рада (СПА $\rho=-0,124$ $p<0,001$ $N=995$; СДСА $\rho=-0,101$ $p=0,001$ $N=995$) и Поп9 – политичаре не интересује мишљење обичног народа (СПА $\rho=-0,205$ $p<0,001$ $N=995$; СДСА $\rho=-0,133$ $p<0,001$ $N=995$).

Табела 54 Корелација појединачних ајтема скале популистичких ставова са гласањем и подршком странкама - Албанија

		Поп 1	Поп 2	Поп 3	Поп 4	Поп 5	Поп 6	Поп 7	Поп 9	Поп 10
Популистички скор планираног гласања	Корелација	0,028	0,069	-0,062	0,141**	0,137**	0,128**	0,02	0,201**	0,095*
	Значајност	0,567	0,155	0,195	0,003	0,004	0,008	0,676	0	0,048
	N	432	432	432	432	432	432	432	432	432
Покрет #	Корелација	-,062*	-0,042	-0,003	-0,048	-0,039	-0,018	-0,027	-0,087**	-,069*
	Значајност	0,049	0,183	0,937	0,127	0,219	0,563	0,391	0,006	0,03
	N	995	995	995	995	995	995	995	995	995
Партија Нови покрет	Корелација	-0,061	-0,031	0,068*	0,003	-0,058	0,037	0,036	-0,066*	-0,065*
	Значајност	0,055	0,33	0,033	0,917	0,066	0,239	0,252	0,037	0,039
	N	995	995	995	995	995	995	995	995	995
Демократска странка	Корелација	0,028	0,053	0,003	0,043	0,035	0,082**	0,016	0,025	0,038
	Значајност	0,377	0,097	0,93	0,179	0,266	0,009	0,612	0,44	0,23
	N	995	995	995	995	995	995	995	995	995
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	-0,025	-0,032	0,073*	-0,080*	-0,124**	-0,054	0,023	-0,205**	-0,038
	Значајност	0,435	0,32	0,022	0,011	0,001	0,091	0,468	0,001	0,235
	N	995	995	995	995	995	995	995	995	995
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	-0,066*	-0,04	0,027	-0,034	-0,101**	0,028	0,067*	-0,133**	-0,051
	Значајност	0,037	0,202	0,389	0,281	0,001	0,37	0,035	0	0,107
	N	995	995	995	995	995	995	995	995	995
Популистички скор претходног гласања	Корелација	0,042	0,063	-0,036	0,053	0,073	0,07	-0,03	,159**	0,059
	Значајност	0,341	0,151	0,417	0,228	0,098	0,113	0,493	0	0,178
	N	516	516	516	516	516	516	516	516	516

4.4.3. Хипотеза 2 – Веза популистичке оријентације и национализма - Србија

Како би тестирали постављене хипотезе изведене су Спирманова и Пирсонова корелација између укупног степена националистичких ставова и свих чинилаца популистичке оријентације (Табела 55). Пирсонова корелација је коришћена за испитивање везе укупног скорa национализма и популистичких ставова јер је примеренија за ове сумарне скорове од ординалне алтернативе.

Из приложених корелација се види да постоји позитивна корелација између национализма и популистичких ставова што потврђује хипотезу 2а ($r=0,317$ $p<0,001$ $N=997$).

Такође види се да постоји веома задовољавајућа корелација између национализма и популистичког индекса странака за које се гласало ($\rho=0,443$ $p<0,001$ $N=537$) и за које планира да се гласа ($\rho=0,407$ $p<0,001$ $N=451$) чиме се потврђују хипотезе 2б и 2г.

Када је у питању подршка странкама ту се открива да други фактори играју главну улогу. Очекивани резултат је да је национализам у негативној вези са подршком странкама које су ниско оцењене на популизму али ако се погледају странке које имају висок скор популизма слика се компликује. И рецимо подршка СПС-у који је умерено популистички је повезанија са национализмом ($\rho=0,308$ $p<0,001$ $N=942$) него што је то случај са подршком Дверима и Заветницима (Двери $\rho=-0,070$ $p=0,035$ $N=921$; Заветници $\rho=0,061$ $p=0,066$ $N=899$). Дакле националисти теже популистичким ставовима али још јаче теже подршци тренутној власти. Слаба повезаност подршке десничарским странкама и национализма вероватно настаје као последица лоших оцена од стране националиста који гласају за странке на власти. Ако се погледа корелација између национализма и сумираног ефекта свих странака моделованих популистичким индексом, види се да је она позитивна и значајна ($\rho=0,428$ $p<0,001$ $N=997$). Дакле са порастом популистичког скорa странке и степеном подршке тим странкама расте и скор национализма. Из тога следи да постоји потврда хипотезе 2в али се мора имати у виду да је фактор који примарно одређује ову везу заправо значајна негативна корелација национализма са ниско популистичким „грађанским“ опозиционим странкама и висока корелација са подршком странкама на власти које имају веће скорове популизма од њих.

Табела 55 Коефицијенти корелације национализма и популистичке оријентације

		Национализам
Популистички ставови	Корелација	0,317**
	Значајност	0
	N	997
Популистички скор странке за коју ће се гласати	Корелација	0,407**
	Значајност	0
	N	451
Подршка - СНС	Корелација	0,396**
	Значајност	0
	N	953
Подршка - Заветници	Корелација	0,061
	Значајност	0,066
	N	899
Подршка - Двери	Корелација	-0,070*
	Значајност	0,035
	N	921
Подршка - СПС	Корелација	0,308**
	Значајност	0
	N	942
Подршка - ССП	Корелација	-0,345**
	Значајност	0
	N	931
Подршка - Заједно	Корелација	-0,335**
	Значајност	0
	N	855
Ефекат свих странака	Корелација	0,428**
	Значајност	0,001
	N	997
Популистички скор странке за коју је гласао	Корелација	0,443**
	Значајност	0
	N	537

Битно је напоменути да се приликом ове анализе проверило да ли одговори националних мањина утичу на добијене резултате тако што је анализа поновљена само на испитаницима који се идентификују као Срби. Сви резултати су остали веома слични и разлике су постајале углавном на другој децимали те је одлучено да се даље са анализама настави без обзирања на етничку припадност испитаника.

4.4.4. Хипотеза 2 – Веза популистичке оријентације и национализма - Албанија

Када је у питању хипотеза 2 и њене пратеће подхипотезе, у Албанији је слика нешто другачија. Гледајући укупан узорак (табела 56) може се видети да се и у овом случају хипотеза 2а потврђује и да постоји значајна корелација између популистичких ставова и национализма као што је и претпостављено ($r=0,390$ $p<0,001$ $N=995$). Са друге стране, хипотезе 2б и 2г не налазе потврду јер је корелација између национализма и популистичког скорa планираног ($\rho = -0,052$ $p=0,276$ $N=995$) и прошлог гласања ($\rho=-0,06$ $p=0,17$ $N=995$) ниска и није значајна. Резултати повезаности национализма са скором подршке појединачним странкама су заправо и супротни од очекиваног.

Табела 56 Коefицијенти корелације национализма и популистичке оријентације - Албанија

		Национализам
Популистички ставови	Корелација	0,390**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор планираног гласања	Корелација	-0,052
	Значајност	0,276
	N	432
Покрет #	Корелација	-0,137**
	Значајност	0,001
	N	995
Партија Нови покрет	Корелација	0,027
	Значајност	0,399
	N	995
Демократска странка	Корелација	0,051
	Значајност	0,106
	N	995
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	0,144**
	Значајност	0,001
	N	995
Социјалистички покрет за интеграцију	Корелација	0,019
	Значајност	0,559
	N	995
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	0,055
	Значајност	0,084
	N	995
Ефекат свих странака	Корелација	-0,117**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор претходног гласања	Корелација	-0,06
	Значајност	0,17
	N	516

Покрет # који има највећи скор популизма заправо има значајну негативну корелацију са национализмом ($\rho=-0,137$ $p=0,001$ $N=995$) док владајућа СПА ($\rho=0,144$ $p=0,001$ $N=995$)

која је оцењена као умерено популистичка има значајну позитивну. Када се погледа и корелација са подршком свих странака пондерисаном популистичким индексом види се да је она негативна ($\rho=-0,117$ $p=0,001$ $N=995$) што је супротно очекивању те се хипотеза 2в може одбацити.

4.4.5. Хипотеза 3 – Веза популистичке оријентације и ауторитарности - Србија

Трећа хипотеза претпоставља постојање позитивне везе између популистичке оријентације и свих њених аспеката и ауторитарности.

Као што се може видети из табеле (Табела 57) хипотезе 3а, 3б и 3г налазе потврду у резултатима и може се иницијално закључити да заиста постоји веза између ауторитарности са једне стране и популистичких ставова ($r=0,256$ $p<0,001$ $N=997$), тенденције да се гласа за популистичке покрете ($\rho=0,264$ $p<0,001$ $N=451$) и ранијег популистичког гласања ($\rho=0,355$ $p<0,001$ $N=537$).

Али шта се види када се испита хипотеза 3в, повезаност са подршком појединачним партијама? Ауторитарност јесте у негативној корелацији са подршком ниско популистичким странкама (ССП: $\rho=-0,288$ $p<0,001$ $N=931$; Заједно: $\rho=-0,278$ $p<0,001$ $N=885$) али такође је у ниској корелацији и негативној корелацији са подршком Дверима и скоро нултој са подршком Заветницима (Заветници: $\rho=0,034$ $p<0,31$ $N=899$; Двери: $\rho=-0,088$ $p=0,007$ $N=921$). Такође види се да је ауторитарност у значајној позитивној корелацији за подршком странкама на власти – нешто већој са више популистичким СНС-ом него са СПС-ом (СНС: $\rho=0,316$ $p<0,001$ $N=953$; СПС: $\rho=0,244$ $p<0,001$ $N=942$). Када се погледа корелација са обједињеним скором свих странака види се да је корелација значајна и позитивна ($\rho=0,339$ $p<0,001$ $N=997$) што говори у прилог потврде хипотезе 3в. И поред резултата који указују на заснованост хипотезе вероватно поново постоји интервенишући утицај тога да ли испитаник подржава странке на власти или не.

Табела 57 Коефицијенти корелације ауторитарности и популистичке оријентације – Србија

		Ауторитарност
Популистички ставови	Корелација	0,256**
	Значајност	0,001
	N	997
Популистички индекс странке за коју ће се гласати	Корелација	0,264**
	Значајност	0,001
	N	451
Подршка - СНС	Корелација	0,316**
	Значајност	0,001
	N	953
Подршка - Заветници	Корелација	0,034
	Значајност	0,31
	N	899
Подршка - Двери	Корелација	-0,088**
	Значајност	0,007
	N	921
Подршка - СПС	Корелација	0,244**
	Значајност	0,001
	N	942
Подршка - ССП	Корелација	-0,288**
	Значајност	0,001
	N	931
Подршка - Заједно	Корелација	-0,278**
	Значајност	0
	N	855
Ефекат свих странака	Корелација	0,339**
	Значајност	0,001
	N	997
Популистички индекс странке за коју је гласао	Корелација	0,355**
	Значајност	0
	N	537

4.4.6. Хипотеза 3 – Веза популистичке оријентације и ауторитарности - Албанија

Резултати у Албанији (Табела 58) такође потврђују везу између ауторитарности и популистичких ставова ($r=0,340$ $p<0,001$ $N=995$). Корелација је значајна и позитивна те потврђује хипотезу 3а. Када је у питању гласачко понашање, корелација са популистичким скором странке за коју се планира гласати и ауторитарности је благо негативна ($\rho=-0,095$ $p=0,048$ $N=432$), док са претходних гласањем веза уопште није значајна ($\rho=-0,065$ $p=0,139$ $N=516$). Тиме се одбацују хипотезе 3б и 3г.

Табела 58 Коефицијенти корелације ауторитарности и популистичке оријентације – Албанија

		Ауторитаризам - гласачи власти
Популистички ставови	Корелација	0,340**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор планираног гласања	Корелација	-,095*
	Значајност	0,048
	N	432
Покрет #	Корелација	-0,147**
	Значајност	0,001
	N	995
Партија Нови покрет	Корелација	0,007
	Значајност	0,829
	N	995
Демократска странка	Корелација	0,032
	Значајност	0,319
	N	995
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	0,105**
	Значајност	0,001
	N	995
Социјалистички покрет за интеграцију	Корелација	0,008
	Значајност	0,79
	N	995
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	0,005
	Значајност	0,864
	N	995
Ефекат свих странака	Корелација	-0,104**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор претходног гласања	Корелација	-0,065
	Значајност	0,139
	N	516

Када је у питању подршка појединачним странкама, ауторитарност је у позитивној вези са подршком владајућем СПА и у негативној вези са подршком Покрету #, што је супротно очекивањима и видимо да израженост корелација не прате очекивану хијерархију популистичких индекса. Такође, корелација ауторитарности са комбинованим скором свих странака је негативна ($\rho = -0,104$ $p < 0,001$ $N = 995$) што потврђује додатно да се хипотеза 3в у Албанији може одбацивати.

4.4.7. Хипотеза 4 – Популистичка оријентација и демографија - Србија

Хипотеза 4 обухвата 12 појединачних хипотеза, од којих су четири везане за пол, четири за узраст испитаника и четири за социо-економски статус и за њихову повезаност са показатељима популистичке оријентације.

Како је пол номинална варијабла, анализе ће се прилагодити овом типу података и биће рађене појединачно.

За тестирање хипотезе 4а употребљен је Т-тест за независне узорке.

Резултати анализе, приказани у табелама 59 и 60 указују на то да између полова не постоје значајне разлике када су у питању популистички ставови, што потврђује хипотезу 4а ($t = 0,320$ $p = 0,749$ $df=985$).

Хипотезе 4б и 4г претпостављају да су мушкарци склонији ранијем популистичком гласању као и планираном популистичком гласању. Резултати (Табела 59 и Табела 60) показују да то није случај и да код прошлог гласања постоји разлика али таква да је заправо код жена већи популистички индекс странке коју се гласало ($t=-3,253$ $p=0,001$ $df=449$). Код планираног гласања, скор је такође виши код жена али разлика није значајна ($t=-1,739$ $p<0,083$ $df=535$).

Табела 59 Аритметичке средине популистичких ставова и популистичког гласања према полу- Србија

		N	Аритметичка средина	Стандардна девијација
Популистички ставови	Мушки	485	37,58	7,44
	Женски	512	37,43	7,10
	Укупно	997		
Планирано гласање	Мушки	262	30,18	6,88
	Женски	275	31,19	6,52
	Укупно	537		
Прошло гласање	Мушки	224	31,34	6,02
	Женски	227	32,97	4,51
	Укупно	451		

Табела 60 Поређење аритметичких средина популистичких ставова и популистичког гласања према полу- Србија

	t	df	Значајност	Разлика просека	Разлика стандардних грешака	Cohen's d
Популистички ставови	0,320	985	0,749	0,14763	0,46131	
Планирано гласање	-1,739	535	0,083	-1,00603	0,57859	
Прошло гласање	-3,253	449	0,001	-1,62903	0,50079	-0,306

Хипотеза 4в претпоставља да су мушкарци склонији давању веће подршке популистичким странкама од жена. Из табеле 61 и 62 се може видети да подаци не подржавају ову хипотезу. Жене су склоније подршци најпопулистичкијој странци СНС-у ($t=-2,99$ $p=0,001$ $df=950,62$) док на комбинованом ефекту свих странака не постоје значајне разлике ($t=-1,03$ $p=0,30$ $df=950,31$).

Табела 61 Аритметичке средине подршке странкама према полу - Србија

		Н	Аритметичка средина	Стандардна девијација
СНС	Мушки	471	2,85	1,64
	Женски	482	3,17	1,65
	Укупно	953		
Заветници	Мушки	457	2,35	1,35
	Женски	442	2,68	1,42
	Укупно	899		
Двери	Мушки	467	1,85	1,13
	Женски	454	1,72	1,11
	Укупно	921		
СПС	Мушки	470	1,97	1,19
	Женски	472	2,05	1,28
	Укупно	942		
ССП	Мушки	466	1,83	1,09
	Женски	465	1,69	0,99
	Укупно	931		
Заједно	Мушки	437	1,90	1,15
	Женски	418	1,85	1,12
	Укупно	855		
Укупни ефекат странака	Мушки	473	7,92	28,64
	Женски	484	9,79	27,32
	Укупно	957		

Табела 62 Поређење аритметичких средина подршке странкама - Србија

	t	df	Значајност	Разлика просека	Разлика стандардних грешака	Cohen's d
СНС	-2,99	950,62	0,001	-0,32	0,11	-0,19
СПС	-3,62	938,46	0,001	-0,33	0,09	-0,24
ССП	1,76	928,88	0,08	0,13	0,07	0,12
Заједно	-0,89	853,00	0,37	-0,08	0,08	-0,06
Двери	2,14	914,71	0,03	0,15	0,07	0,14
Заветници	0,64	897,00	0,52	0,05	0,08	0,04
Укупни ефекат странака	-1,03	950,31	0,30	-1,87	1,81	-0,07

Следеће четири подхипотезе тичу се везе између популистичке оријентације и узраста испитаника где се очекује да млађи испитаници буду склонији свим индикаторима популистичке оријентације.

Из табеле (Табела 63) се види да на укупној популацији не постоји веза између популистичких ставова и узраста испитаника ($r=-0,029$ $p=0,105$ $N=997$). Овим резултатом се одбацује хипотеза 4д.

Када се погледа веза скор индекса популизма странке за коју се гласало ($\rho=0,160$ $p<0,001$ $N=537$) и за коју планира да се гласа ($\rho=0,201$ $p<0,001$ $N=451$) и узраста примећује се да позитивна веза постоји у оба случаја. Ови резултати негирају хипотезе 4ђ и 4ж.

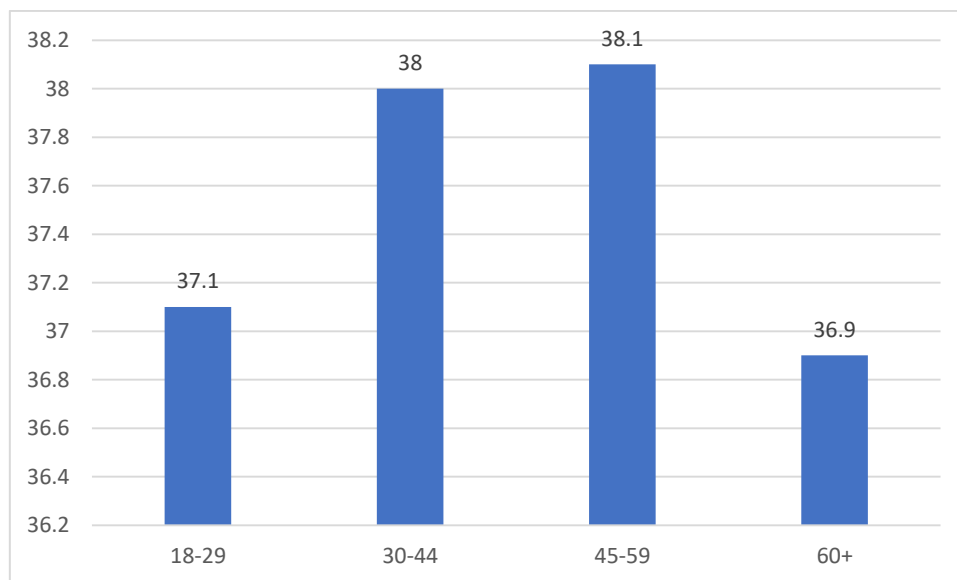
Када је у питању подршка појединачним странкама, ако се у табели (Табела 63) погледа скор обједињеног ефекта странака ($\rho=0,191$ $p<0,001$ $N=957$) долази се до закључка да и хипотеза 4е не проналази потпору у подацима. Такође примећује се и да је подршка популистичким покретима „растрзана“ где се део високо популистичких странака подржава а део не. Очигледно је да друга варијабла има примарни ефекат – са већим годинама долази и већа подршка странкама на власти, а мања опозицији, независно од популизма.

Табела 63 Корелација узраста испитаника и показатеља популистичке оријентације - Србија

		Узраст испитаника
Популистички ставови	Корелација	-0,029
	Значајност	0,361
	N	997
Популистички скор странке за коју ће се гласати	Корелација	0,201**
	Значајност	0,001
	N	451
Подршка - СНС	Корелација	0,274**
	Значајност	0,001
	N	953
Подршка - Заветници	Корелација	-0,197**
	Значајност	0,001
	N	899
Подршка - Двери	Корелација	-0,238**
	Значајност	0,001
	N	921
Подршка - СПС	Корелација	0,222**
	Значајност	0,001
	N	942
Подршка - ССП	Корелација	-0,177**
	Значајност	0,001
	N	931
Подршка - Заједно	Корелација	-0,198**
	Значајност	0,001
	N	855
Ефекат свих странака	Корелација	0,191**
	Значајност	0,001
	N	957
Популистички скор странке за коју је гласао	Корелација	0,160**
	Значајност	0,001
	N	537

Раније је констатовано да постоје одређени налази који указују на то да је однос између узраста и популизма курвilinearан и да је популизам највиши код млађих испитаника, да опада са годинама али да код најстаријих поново расте. Да ли слични трендови постоје у Србији? Како би се ово испитало узорак је подељен у четири старосне групе (18-30, 31-45, 45-60 и 60+ година) и упоређени су њихови просечни рангови и аритметичке средине у

завиности од варијабле (Прилог 23). Када се погледају аритметичке средине на популистичким ставовима види се да одређени степен курвilinearности постоји али он је у потпуности супротан са претходним налазима јер код најмлађих и најстаријих овај скор најнижи, док је код средовечних највиши. Ово ипак није случај код планираног и већ оствареног гласања где популистички скор линеарно расте са годинама. Подршка опозиционим странкама генерално опада линеарно са годинама док подршка власти са годинама расте. У графикону (График 5) су приказане аритметичке средине популистичких ставова према узрасној групи. Из њега се прво може видети да су разлике између група скромне али и да је курвilinearност супротна очекиваним.

График 5 Просечни скорови популистичких ставова према узрасној групи - Србија

Трећа група подхипотеза покрива везу између популистичке оријентације и социо-економског статуса где се са растом статуса очекује пад у вези са индикаторима популистичке оријентације.

Први и главни налаз (табела 64) је да популизам није у вези са популистичким ставовима чиме се оповргава хипотеза 4з ($\rho=0,022$ $p=0,524$ $N=847$).

Са друге стране, особе са вишим статусом су мање склоне гласању за популистичке странке, како на прошлим ($\rho=-0,220$ $p<0,001$ $N=491$), тако и на будућим изборима ($\rho=-0,173$ $p<0,001$ $N=413$). Овим налазима се потврђују 4и и 4к.

Гледајући корелацију социо-економског статуса са комбинованим ефектом подршке странкама и њиховог популистичког индекса ($\rho=-0,224$ $p<0,001$ $N=823$) види се да је она значајна и негативна, што потврђује хипотезу 4ј. Са друге стране, када се погледа корелација са подршком појединачним странкама види се да је статус примарно у негативној вези са подршком странкама на власти. Највећа негативна корелација је са подршком популистичком СНС-у ($\rho=-0,271$ $p<0,001$ $N=820$), али веза је негативна и са подршком умереније популистичким СПС-ом ($\rho=-0,214$ $p<0,001$ $N=813$). Када су у питању опозиционе странке подршка „грађанским“ странкама је највише повезана са статусом испитаника (ССП: $\rho=0,185$ $p<0,001$ $N=802$; Заједно $\rho=0,187$ $p<0,001$ $N=734$) што је и очекивано али такође постоји и нешто блажа позитивна веза са подршком Дверима ($\rho=0,135$ $p<0,001$ $N=792$).

Табела 64 Корелација социо-економског статуса и показатеља популистичке оријентације према типу гласача - Србија

		Социо-економски статус
Популистички ставови	Корелација	0,022
	Значајност	0,524
	N	847
Популистички скор странке за коју ће се гласати	Корелација	-0,173**
	Значајност	0,001
	N	413
Подршка - СНС	Корелација	-0,271**
	Значајност	0,001
	N	820
Подршка - Заветници	Корелација	0,052
	Значајност	0,146
	N	775
Подршка - Двери	Корелација	0,135**
	Значајност	0,001
	N	792
Подршка - СПС	Корелација	-0,214**
	Значајност	0,001
	N	813
Подршка - ССП	Корелација	0,185**
	Значајност	0,001
	N	802
Подршка - Заједно	Корелација	0,187**
	Значајност	0,001
	N	734
Ефекат свих странака	Корелација	-0,224**
	Значајност	0,001
	N	823
Популистички скор странке за коју је гласао	Корелација	-0,220**
	Значајност	0,001
	N	491

4.4.8. Хипотеза 4 – Популистичка оријентација и демографија – Албанија

У Албанији, као што се може видети у табелама (табела 65 и табела 66) не постоје значајне разлике између мушкараца и жена у популистичким ставовима ($t = -0,99$ $p = 0,32$ $df = 993$) те се хипотеза 4а потврђује.

Супротно очекивањима, тај мањак дистинкције у резултатима међу половима се задржава и у гласачком понашању (Претходно гласање: $t = 0,48$ $p = 0,63$ $df = 425,87$; Планирано гласање: $t = -1,11$ $p = 0,27$ $df = 401,95$). Ови резултати побијају хипотезе 4б и 4г.

Табела 65. Аритметичке средине популистичких ставова и популистичког гласања - Албанија

		N	Аритметичка средина	Стандардна девијација
Популистички ставови	Мушки	595	36,35	6,65
	Женски	400	36,76	5,95
	Укупно	995		
Прошло гласање	Мушки	267	20,46	1,26
	Женски	165	20,60	1,33
	Укупно	432		
Планирано гласање	Мушки	317	20,80	2,18
	Женски	199	20,72	1,48
	Укупно	516		

Табела 66. Поређење аритметичких средина популистичких ставова и популистичког гласања - Албанија

	T	df	Значајност	Разлика просека	Разлика стандардних грешака
Популистички ставови	-0,99	993,00	0,32	-0,41	0,41
Планирано гласање	-1,11	401,95	0,27	-0,13	0,12
Прошло гласање	0,48	425,87	0,63	0,08	0,18

У случају подршке појединачним странкама једина изражено популистичка или непопулистичка странка код које постоји разлика између мушкараца и жена је Социјалистичка Партија Албаније којој жене показују већи степен подршке (Прилог 24). Генерално, подаци нису у сагласности са очекивањима како на нивоу индивидуалних странака, тако ни на обједињеном ефекту те се може закључити да се разлика између полова не потврђује, чиме се одбацује хипотеза 4в.

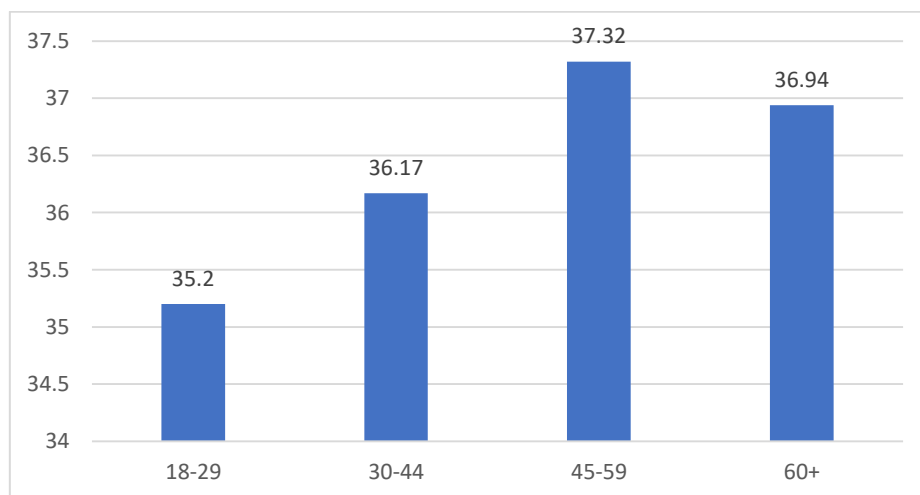
Даље је испитивана веза између узраста испитаника и популистичке оријентације.

Претпоставка од које се кренуло је да ће млађи испитаници имати јаче изражене популистичке ставове, да ће бити склонији гласању за популистичке покрете и да ће давати већу подршку странкама које су процењене као више популистичке. Ове претпоставке се нису у потпуности потврдиле (табела 67). Са једне стране склоност ка популистичким ставовима има благу тенденцију раста са годинама ($r=0,114$ $p<0,001$ $N=995$) што је у супротности са претпоставком хипотезе 4д. Са друге стране млади имају веће симпатије за странке које су високо оцењене на скали популизма као што су Покрет # ($\rho=-0,106$ $p<0,001$ $N=995$) и Нови покрет ($\rho=-0,116$ $p<0,001$ $N=995$). Такође и ефекат подршке свим странкама пондерисан индексом популизма је у негативној вези са узрастом испитаника. То све упућује на валидност хипотезе 4е. И поред тих већих симпатија код младих, оне се не преносе на конкретно гласачко понашање тако да не постоји корелација година живота ни са популистичким индексом планираног ($\rho=-0,091$. $p=0,059$ $N=432$) нити оствареног гласања ($\rho=-0,061$ $p=0,165$ $N=516$).

Табела 67. Корелација узраст испитаника и популистичке оријентације - Албанија

		Узраст испитаника
Популистички ставови	Корелација	0,114**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор планираног гласања	Корелација	-0,091
	Значајност	0,059
	N	432
Покрет #	Корелација	-0,106**
	Значајност	0,001
	N	995
Партија Нови покрет	Корелација	-0,116**
	Значајност	0,001
	N	995
Демократска странка	Корелација	-0,025
	Значајност	0,43
	N	995
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	0,123**
	Значајност	0,001
	N	995
Социјалистички покрет за интеграцију	Корелација	-0,014
	Значајност	0,653
	N	995
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	-0,013
	Значајност	0,682
	N	995
Ефекат свих странака	Корелација	-0,143**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор претходног гласања	Корелација	-0,061
	Значајност	0,165
	N	516

У графикону (График 6) су приказане аритметичке средине популистичких ставова према узрасној групи. Из њега се прво може видети да су и у Албанији разлике између група релативно скромне али и да није присутна курвиленарност која је очекивана.

График 6 Просечни скорови популистичких ставова према узрасној групи - Албанија

Потенцијално постојање кривилинеарности је испитано и у Албанији (Прилог 23) На укупном узорку резултати указују на генерално линеарни однос узраста са испитаним варијаблама.

У складу са очекивањима постављеним у хипотези 4з, социо-економски статус је у негативној вези са израженошћу популистичких ставова ($\rho=-0,164$ $p<0,001$ $N=995$) (табела 68). Са друге стране на хипотезе 4и и 4к не налазе поткрепљење јер статус није у негативној вези са популистичким индексом планираног ($\rho=0,027$ $p=0,571$ $N=432$) и оствареног гласања ($\rho=0,049$ $p=0,266$ $N=516$). Када је у питању веза са подршком популистичким странкама, прво из табеле се види постоји веза између обједињеног ефекта свих странака ($\rho=0,139$ $p=0,001$ $N=995$) и такође се види да снага корелација код појединачних странака савршено прати редослед хијерархије према популистичким индексима али оба ова налаза су потпуно супротна очекивањима из хипотезе 4ј. Очекивано је да са порастом популизма странака опада статус али је ситуација управо обрнута.

Табела 68. Корелација статуса и популистичке оријентације - Албанија

		Статус
Популистички ставови	Корелација	- 0,164**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор планираног гласања	Корелација	0,027
	Значајност	0,571
	N	432
Покрет #	Корелација	0,154**
	Значајност	0,001
	N	995
Партија Нови покрет	Корелација	-0,024
	Значајност	0,453
	N	995
Демократска странка	Корелација	-0,049
	Значајност	0,12
	N	995
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	-0,017
	Значајност	0,593
	N	995
Социјалистички покрет за интеграцију	Корелација	-0,067*
	Значајност	0,034
	N	995
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	-0,081*
	Значајност	0,011
	N	0,723
Ефекат свих странака	Корелација	0,139**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор претходног гласања	Корелација	0,049
	Значајност	0,266
	N	516

4.4.9. Хипотеза 5 – Популистичка оријентација и социјална идентификација - Србија

Хипотеза 5 претпоставља да постоји значајна веза између популизма и снаге социјалних идентификација.

У табели 69 може се видети корелација два социјална идентитета са свим чиниоцима популистичке оријентације али и међусобна корелација два типа идентификације. Оно што се одмах може приметити је да постоји јака корелација два социјална идентитета ($r=0,491$ $p<0,001$ $N=997$) тако да се одмах може претпоставити да део хипотеза неће бити потврђен јер се кренуло од претпоставке да ће се два типа оријентације понашати супротно, да ће један бити позитивно повезан са популизмом док ће други бити у негативној вези са њим.

Управо тако се и добија (табела 69) да су оба типа идентификације у слабој али статистички значајној вези са популистичким ставовима (етнички: $r=0,135$ $p<0,001$ $N=997$; грађански: $r=0,084$ $p=0,043$ $N=997$). Хипотеза 5а се потврђује али у случају 5г не налазимо потврду. Такође види се да су оба типа идентификације позитивно повезана са индексом популизма странака за које су гласали (етнички: $\rho=0,228$ $p<0,001$ $N=537$; грађански: $\rho=0,158$ $p<0,001$ $N=537$) и оних за које планирају да гласају (етнички: $\rho=0,240$ $p<0,001$ $N=451$; грађански: $\rho=0,137$ $p<0,004$ $N=451$). Разлика између идентификације са етничком групом и са свим грађанима је у томе што је идентификација са етничком групом ипак у јачој вези са наведеним индикаторима популизма. Овим налазима се потврђују хипотезе 5б и 5г и одбацују се 5ђ и 5ж.

Када је у питању подршка странкама из обједињеног скорa свих странака пондерисаних индексом популизма види се да код обе идентификације постоји значајна позитивна веза (етнички: $\rho=0,238$ $p<0,001$; грађански: $\rho=0,175$ $p<0,004$) што потврђује хипотезу 5в и одбацује хипотезу 5ђ. Али са друге стране када се погледа степен подршке појединачних странака види се да је извор овог резултата примарно у повезаности ових групних идентитета са степеном подршке странкама на власти са једне стране и мањком подршке „грађанској“ опозицији са друге.

Како су популистички скорови странака на власти приметно виши од скорова ове врсте опозиције тако се и формира значајна позитивна корелација упркос мањку корелације код високо популистичких десничарских странака.

Табела 69. Коефицијенти корелације социјалне идентификације и популистичке оријентације - Србија

		Идентификација са етничком групом	Идентификација са свим грађанима
Идентификација са етничком групом	Корелација	1	0,491**
	Значајност		0,001
	N	997	997
Популистички ставови	Корелација	0,135**	0,084*
	Значајност	0,001	0,008
	N	997	997
Популистички скор странке за коју ће се гласати	Корелација	0,240**	0,137**
	Значајност	0	0,004
	N	451	451
Подршка - СНС	Корелација	0,211**	0,183**
	Значајност	0,001	0,001
	N	953	953
Подршка - Заветници	Корелација	0,005	-0,017
	Значајност	0,874	0,604
	N	899	899
Подршка - Двери	Корелација	-0,018	-0,027
	Значајност	0,59	0,415
	N	921	921
Подршка - СПС	Корелација	0,149**	0,156**
	Значајност	0,001	0,001
	N	942	942
Подршка - ССП	Корелација	-0,168**	-0,062
	Значајност	0,001	0,058
	N	931	931
Подршка - Заједно	Корелација	-0,220**	-0,101**
	Значајност	0,001	0,003
	N	855	855
Ефекат свих странака	Корелација	0,238**	0,175**
	Значајност	0,001	0,001
	N	957	957
Популистички скор странке за коју је гласао	Корелација	0,228**	0,158**
	Значајност	0,001	0,001
	N	537	537

4.4.10. Хипотеза 5 – Популистичка оријентација и социјална идентификација - Албанија

У случају Албаније листа социјалних идентитета је била шира, и поред идентитета који су били коришћени били су придодати верски идентитет и идентификовање са људима који деле иста политичка уверења. Тај тип идентификације је мање инклузиван од опште грађанске идентификације али је потенцијално инклузивнији од етничке групе и верске припадности који су већим делом наслеђени од породице.

Из табеле 70 се прво може видети да су у Албанији сви идентитети повезани међусобно али да је та веза приметно слабија него у Србији. Етнички идентитет је најјаче повезан са верским идентитетом али је верски идентитет заправо за нијансу јаче повезан са политичким идентитетом. Могуће је да овај резултат описује одређен кластер људи који придају велики значај на поседовање заједничких ставова и вредности са другима у својој околини или групи. Алтернативно он може указивати на постојање везе између верског и политичког у Албанији.

Осећај везаности са свим идентитетима је у позитивној вези са популистичким ставовима али су корелације веома слабе. Све су толико слабе (изизузев вере) да је одлучено да се уздржи од потврде хипотезе 5а. Када је у питању гласачко понашање, нису утврђене никакве значајне везе.

Веза између подршке популистичким покретима и социјалних идентификација није утврђена. Корелације које постоје су аналитички незначајне (испод 0,1) а резултати корелација се никако не уклапају у очекивани распоред по хијерархији популистичког индекса.

Табела 70. Коefицијенти корелације социјалне идентификације и популистичке оријентације - Албанија

		Етничка група	Вера	Иста политичка уверења	Сви грађани Албаније
Етничка група	Корелација	1	0,300**	0,138**	0,196**
	Значајност		0,001	0,001	0,001
	N	946	917	889	907
Вера	Корелација	0,300**	1	0,302**	0,163**
	Значајност	0,001		0,001	0,001
	N	917	949	903	914
Иста политичка уверења	Корелација	0,138**	0,302**	1	0,213**
	Значајност	0,001	0,001		0,001
	N	889	903	920	895
Сви грађани Албаније	Корелација	0,196**	0,163**	0,213**	1
	Значајност	0,001	0,001	0,001	
	N	907	914	895	941
Популистички ставови	Корелација	0,071*	0,132**	0,088**	0,089**
	Значајност	0,029	0,001	0,008	0,006
	N	946	949	920	941
Популистички скор планираног гласања	Корелација	-0,051	0,026	-0,003	0,01
	Значајност	0,304	0,602	0,951	0,845
	N	414	421	408	412
Покрет #	Корелација	-0,013	-0,058	0,034	-0,013
	Значајност	0,689	0,072	0,302	0,692
	N	946	949	920	941
Партија Нови покрет	Корелација	0,028	0,054	0,118**	-0,053
	Значајност	0,398	0,095	0,001	0,102
	N	946	949	920	941
Демократска странка	Корелација	0,04	0,076*	0,077*	-0,011
	Значајност	0,217	0,018	0,02	0,731
	N	946	949	920	941
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	0,133**	0,073*	0,170**	0,071*
	Значајност	0,001	0,024	0,001	0,03
	N	946	949	920	941
Социјалистички покрет за интеграцију	Корелација	0,048	0,121**	0,113**	-0,013
	Значајност	0,138	0	0,001	0,697
	N	946	949	920	941
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	0,106**	0,098**	0,183**	0,055
	Значајност	0,001	0,003	0,001	0,094
	N	946	949	920	941
Ефекат свих странака	Корелација	-0,096**	-0,115**	-0,115**	-0,063
	Значајност	0,003	0,001	0,001	0,053
	N	946	949	949	941
Популистички скор претходног гласања	Корелација	-0,067	0,028	-0,052	-0,03
	Значајност	0,141	0,531	0,252	0,503
	N	492	502	481	490

4.4.11. Хипотеза 6 – Популистичка оријентација, поверење у институције и борба против корупције - Србија

Хипотеза 6 се заснива на претпоставци да је популистичка оријентација у негативној вези са поверењем у институције као и са задовољством борбом против корупције.

Из табеле 71 се види да се хипотеза ба показује тачном и да популистички ставови имају негативну корелацију са задовољством радом институција ($\rho=-0,328$ $p<0,001$ $N=997$). Корелација је такође негативна са перцепцијом успеха борбе против корупције ($\rho=-0,294$ $p<0,001$ $N=997$) што потврђује хипотезу бд. Са друге стране, постоји директна позитивна и веома јака корелација између популизма странака за које се гласало (корупција: $\rho=0,613$ $p<0,001$ $N=537$; интитуције: $\rho=0,683$ $p<0,001$ $N=537$) и за које планира да се гласа (корупција: $\rho=0,529$ $p<0,001$ $N=451$; интитуције: $\rho=0,615$ $p<0,001$ $N=451$) и задовољства институцијама, као и оценом борбе против корупције што оповргава хипотезе бб, бг, бђ и бж. Овакави резултати су вероватно директна последица високог скорa популизма СНС-а.

Обједињени скор подршке странкама према популистичком индексу је у позитивној и значајној вези са перцепцијом степена борбе против корупције ($\rho=0,545$ $p<0,001$ $N=957$) и задовољством институцијама ($\rho=0,615$ $p<0,001$ $N=957$) што оповргава хипотезе бв и бе. Позитивна процена борбе против корупције и државних институција, а посебно позитивна оцена председника, је у позитивној корелацији са подршком странкама на власти и негативној корелацији са странкама у опозицији, са тиме да је та корелација нешто нижа у случају популистичких странака и нешто виша у случају мање популистичких странака и да не постоји негативна веза са подршком Заветницима. Интересантно је и то да је процена рада судства најмање позитивно повезана са подршком странкама на власти и најблаже негативно повезана са оценом прозападним опозиционим странкама и да уопште није негативно повезана са десничарским странкама. Ово потенцијално указује на то да се у одређеној мери судство види као независна институција.

Табела 71. Коefицијенти корелације оцене борбе против корупције и оцене институција - Србија

		Борба против корупције	Укупни скор институција	Рад републичке владе	Рад републичке скупштине	Председник Србије	Рад судства
Популистички ставови	Корелација	-0,294**	-0,328**	-0,315**	-0,324**	-0,283**	-0,227**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	997	997	950	948	961	932
Популистички скор странке за коју ће се гласати	Корелација	0,529**	0,615**	0,603**	0,545**	0,675**	0,430**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	451	451	441	440	451	431
Подршка - СНС	Корелација	0,711**	0,833**	0,796**	0,704**	0,888**	0,545**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	953	953	923	921	936	906
Подршка - Заветници	Корелација	0,032	0,016	0,01	0,038	-0,05	0,075*
	Значајност	0,334	0,631	0,77	0,263	0,136	0,028
	N	899	899	872	876	884	862
Подршка - Двери	Корелација	-0,113**	-0,139**	-0,147**	-0,096**	-0,218**	-0,003
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,004	0,001	0,925
	N	921	921	892	896	905	880
Подршка - СПС	Корелација	0,592**	0,685**	0,664**	0,595**	0,676**	0,494**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	942	942	912	913	925	896
Подршка - ССП	Корелација	-0,246**	-0,256**	-0,260**	-0,175**	-0,351**	-0,091**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,007
	N	931	931	901	905	915	886
Подршка - Заједно	Корелација	-0,281**	-0,322**	-0,349**	-0,230**	-0,416**	-0,131**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	855	855	828	833	839	816
Ефекат свих странака	Корелација	0,545**	0,615**	0,602**	0,501**	0,683**	0,367**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	957	957	927	925	940	910
Популистички скор странке за коју је гласао	Корелација	0,613**	0,683**	0,671**	0,608**	0,726**	0,475**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	537	537	525	526	533	514

4.4.12. Хипотеза 6 – Популистичка оријентација, поверење у институције и борба против корупције - Албанија

Популистички ставови су у негативној и значајној корелацији са перцепцијом успеха борбе против корупције ($\rho=-0,186$ $p<0,001$ $N=995$) као и са оценама наведених државних институција ($\rho=-0,156$ $p<0,001$ $N=995$) што је у складу са хипотезом ба и бд (табела 72). Где се Албанија приметно разликује у односу на Србију је то што постоји веома изражена и јака негативна веза између оцена борбе против корупције и скоро оцена институција и популистичког скоро странака за које се гласало (корупција: $\rho=-0,454$ $p<0,001$ $N=516$; институције: $\rho=-0,466$ $p<0,001$ $N=516$) и за које планира да се гласа (корупција: $\rho=-0,512$ $p<0,001$ $N=432$; институције: $\rho=-0,532$ $p<0,001$ $N=432$) што потврђује претпоставке постављене у хипотезама (бб, бг, бд, бђ, бж). Са друге стране, када је у питању сама подршка покретима резултати се не показују јаким када су изражено популистичке странке у питању али када се погледа обједињени ефекат странака, хипотезе се потврђују (бв, бе).

Табела 72. Коефицијенти корелације оцене борбе против корупције и оцене институција - Албанија

		Борба против корупције	Укупни скор институција	Републичка влада	Републичка скупштина	Председник Албаније
Популистички ставови	Корелација	-0,186**	-0,116**	-0,156**	-0,233**	-0,073*
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,028
	N	995	995	969	962	908
Популистички скор планираног гласања	Корелација	-0,512**	-0,483**	-0,635**	-0,475**	-0,415**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	432	432	427	428	406
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	0,566**	0,475**	0,661**	0,487**	0,442**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	995	995	969	962	908
Демократска странка	Корелација	-0,123**	-0,086**	-0,180**	-0,053	-0,054
	Значајност	0,001	0,007	0,001	0,098	0,102
	N	995	995	969	962	908
Социјалистички покрет за интеграцију	Корелација	0,041	0,024	-0,039	0,104**	0,053
	Значајност	0,198	0,445	0,224	0,001	0,11
	N	995	995	969	962	908
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	0,206**	0,195**	0,239**	0,239**	0,264**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	995	995	969	962	908
Покрет #	Корелација	-0,024	-0,083**	-0,06	0,037	-0,026
	Значајност	0,457	0,009	0,064	0,248	0,43
	N	995	995	969	962	908
Партија Нови покрет	Корелација	0,051	0,038	-0,005	0,137**	0,098**
	Значајност	0,11	0,228	0,888	0,001	0,003
	N	995	995	969	962	908
Ефекат свих странака	Корелација	-0,251**	-0,242**	-0,297**	-0,189**	-0,201**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,01
	N	995	995	969	962	908
Популистички скор претходног гласања	Корелација	-0,454**	-0,431**	-0,532**	-0,397**	-0,413**
	Значајност	0,001	0,001	0,001	0,001	0,001
	N	516	516	512	510	484

4.4.13. Хипотеза 7 – Популистичка оријентација и самоидентификација на скали левица – десница - Србија

Према налазима ранијих студија изнета је претпоставка да ће предложени чиниоци популистичке оријентације бити позитивно везани за самоидентификацијом са политичком десницом. У предстојећим анализама треба имати у виду да су најнижи скорови на варијабли политичке самоидентификације представљали политичку левицу док су највиши представљали десницу.

Када се погледају резултати (Табела 73) први неочекиван резултат је да не постоји веза између популистичких ставова и политичке самоидентификације на спектру левица-десница ($r=0,023$ $p=0,476$ $N=997$), што одбацује хипотезу 7а. Са друге стране види се јасна веза између позиције на политичком спектру и оба типа гласачког понашања то јест, са популистичким индексом странке за које се гласало ($\rho=0,189$ $p<0,001$ $N=537$) као и са популистичким индексом странке за коју планира да се гласа ($\rho=0,144$ $p=0,002$ $N=451$). Овакви налази потврђују хипотезе 7б и 7г.

Такође и веза са подршком појединачним покретима је у потпуности у складу са хипотезама где је тежња ка десници у позитивној корелацији са подршком популистичким покретима, та веза се губи на средње популистичким покретима и постаје негативна код најмање

популистичких покрета. Такође и на обједињеном скору подршке странкама пондерисаним популистичким индексом се такође види позитивна корелација ($\rho=0,148$ $p=0,001$ $N=957$)

Приликом разматрања ових резултата треба имати неколико ствари у виду. Прво, обе издвојене десничарске странке су експерти проценили као више популистичке те су за њих ове везе очекиване. Са друге стране се може приметити да су корелације биле поприлично ниске иако су значајне, што је посебно необично за степен подршке десничарским странкама. Један фактор који можда слаби везу позиције на спектру и индикатора популистичке оријентације је то што је политичка десница у појашњењу испитаницима објашњена и кроз економски аспект (контрола буџета, мањи државни апарат и државни трошкови) који је редак на српској политичкој сцени међу десничарским странкама. Са друге стране веома је вероватно да корелацију обарају негативне процене самоидентификованих десничара који су гласачи власти.

Табела 73. Коefицијенти корелације политичке идентификације и популистичке оријентације - Србија

		Левица - десница
Популистички ставови	Корелација	0,023
	Значајност	0,476
	N	997
Популистички скор странке за коју ће се гласати	Корелација	0,144**
	Значајност	0,002
	N	451
Подршка - СНС	Корелација	0,088**
	Значајност	0,007
	N	953
Подршка - Заветници	Корелација	0,091**
	Значајност	0,006
	N	899
Подршка - Двери	Корелација	0,112**
	Значајност	0,001
	N	921
Подршка - СПС	Корелација	-0,016
	Значајност	0,617
	N	942
Подршка - ССП	Корелација	-0,094**
	Значајност	0,004
	N	931
Подршка - Заједно	Корелација	-0,118**
	Значајност	0,001
	N	855
Ефекат свих странака	Корелација	0,148**
	Значајност	0,001
	N	957
Популистички скор странке за коју је гласао	Корелација	0,189**
	Значајност	0
	N	537

4.4.14. Хипотеза 7 – Популистичка оријентација и самоидентификација на скали левица – десница - Албанија

Самоидентификација на политичком спектру (Табела 74) није у корелацији са израженошћу популистичких ставова ($r=0,055$ $p=0,085$ $N=995$), што је у супротности са очекивањима хипотезе 7а. У Албанији, као и у Србији, позиција у спектру је у јакој и позитивној вези са популистичким гласачким тенденцијама, са претходним гласањем ($\rho=0,658$ $p=0,001$ $N=516$) и планираним гласањем ($\rho=0,665$ $p=0,001$ $N=432$), што потврђује хипотезе 7б и 7г.

У поглављу које се бавило приказом дескриптивне анализе појединачних ајтема видело се да је Албанија специфична по томе што грађани имају јаку тенденцију ка самоидентификацији са политичком левицом. У складу са тим постоји јака негативна веза између идентификације са десним политичким спектром и подршком Социјалистичкој партији Албаније ($\rho=-0,553$ $p=0,001$ $N=995$) која се вероватно перципира као континуитет социјалистичког наслеђа земље. Тежња десници је у позитивној, али слабој корелацији са подршком странкама које су оцењене као највише популистичке и у веома јакој вези са опозиционом демократском странком ($\rho=0,425$ $p=0,001$ $N=995$) која је за нијансу оцењена као више популистичка од владајуће СПА. Када су две странке са најмањим популистичким скором у питању, једна има позитивну везу док друга има негативну. Дакле, види се да снага корелација не прати егзактно хијарархију странака према популистичком индексу, али са друге стране обједињени ефекат је у позитивној и значајној вези са позицијом на политичком спектру ($\rho=0,261$ $p=0,001$ $N=995$) што упућује на утемељеност хипотезе 7в. Овај резултат вероватно настаје као одраз разлике између Демократске Странке и Социјалистичке Партије Албаније где је прва више десничарска и благо више популистичка.

Табела 74. Коefицијенти корелације политичке идентификације и популистичке оријентације - Албанија

		Борба против корупције
Популистички ставови	Корелација	0,055
	Значајност	0,085
	N	995
Популистички скор планираног гласања	Корелација	0,665**
	Значајност	0
	N	432
Покрет #	Корелација	0,081*
	Значајност	0,011
	N	995
Партија Нови покрет	Корелација	0,079*
	Значајност	0,012
	N	995
Демократска странка	Корелација	0,425**
	Значајност	0,001
	N	995
Социјалистичка партија Албаније	Корелација	-0,553**
	Значајност	0
	N	995
Социјалистички покрет за интеграцију	Корелација	0,213**
	Значајност	0
	N	995
Социјалдемократска странка Албаније	Корелација	-0,132**
	Значајност	0
	N	995
Ефекат свих странака	Корелација	0,261**
	Значајност	0,001
	N	995
Популистички скор претходног гласања	Корелација	0,658**
	Значајност	0,001
	N	516

4.4.15. Хипотеза 8 – Поређење држава

Како се хипотеза 8 бави односом резултата у Албанији и Србији, прво је тестирано да ли постоје статистички значајне разлике између ове две земље на кључним индикаторима који су коришћени у овом истраживању. Подсетићемо само да је из упитника популистичких ставова у Албанији уклоњена тврдња Поп8 тако да је и за Србију израчунат нови укупни скор који није укључивао ту тврдњу како би резултати били упоредиви.

Из Табеле 76 се види да на свим издвојеним варијаблама, осим ауторитарности, постоје значајне разлике између Србије и Албаније. Популистички ставови и национализам су израженији код Албанаца у поређењу са Србима. Са друге стране када је у питању популистички скор странака за које се гласало или планира да се гласа, Србија има далеко веће скорове од Албанаца. Овај резултат се лако може разумети када се има у виду да је владајући СНС у Србији оцењен од стране експерата као високо популистичка странка, док су у Албанији две странке са највише гласача оцењене са око 10 поена ниже. Дакле популистички ставови су више присутни у Албанији али су странке мање окренуте популизму.

Табела 75. Аритметичке средине кључних варијабли у Србији и Албанији

		N	Аритметичка средина	Стандардна девијација
Популизам укупно	Србија	997	33,91	6,76
	Албанија	995	36,52	6,38
Ауторитарност укупно	Србија	997	20,73	5,93
	Албанија	995	21,38	4,83
Национализам укупно	Србија	997	23,34	5,77
	Албанија	995	24,43	4,79
Будуће гласање	Србија	537	30,70	6,71
	Албанија	516	20,52	1,29
Претходно гласање	Србија	451	32,16	5,37
	Албанија	432	20,77	1,94

Табела 76. Разлике између аритметичких средина кључних варијабли у Србији и Албанији

	t	df	Значајност	Разлика просека	Разлика стандардних грешака	Cohen's d
Популизам укупно	-8,85	1983.634	0,001	-2,61	0,29	-0,396
Ауторитарност укупно	-2,67	1990	0,008	-0,65	0,24	-0,12
Национализам укупно	-4,59	1990	0,001	-1,09	0,24	-0,205
Будуће гласање	33,85	1051	0,001	10,18	0,30	2,08
Претходно гласање	41,52	881	0,001	11,39	0,27	2,79

У табели 77 су приказани резултати корелација популистичких ставова, на укупном узорку, са различитим индикаторима као и Z статистик и степен његове значајности. Прво се може приметити да на већини варијабли постоји значајна разлика између корелација у две земље. Тако где разлика између корелација није значајна, обично је случај да су корелације веома ниске. Дакле хипотеза H_0 се може одбацити али и поред тога могу се видети неки интересантни налази. На скоро половини индикатора се правци корелација у Србији и Албанији поклапају али је у једној од те две државе веза довољно јача да достиже статистичку значајност али са друге стране на појединим индикаторима разлике су веома приметне и тако, на пример, веза са будућим гласањем има разлику мало већу од 0,3.

Табела 77. Корелације популистичких ставова са кључним варијабалама и значајност њихових разлика између држава

	К. Србија	К. Албанија	З тест	Значајност
Будуће гласање	-0,176	0,141	-4,645	0,001
Подршка странкама	-0,134	0,156	-6,753	0,001
Прошло гласање	-0,177	0,038	-3,071	0,002
Национализам	0,317	0,390	-3,904	0,001
Ауторитарност	0,256	0,340	-3,812	0,001
Узраст	-0,029	0,114	-3,421	0,001
Статус	0,022	-0,164	3,489	0,001
Етничка идентификација	0,135	0,071	1,752	0,080
Грађанска идентификација	0,084	0,089	-0,132	0,895
Борба против корупције	-0,294	-0,186	-1,568	0,117
Укупна оцена институција	-0,328	-0,116	-3,187	0,001
Оцена владе	-0,315	-0,156	-2,287	0,022
Оцена скупштине	-0,324	-0,233	-1,216	0,224
Оцена председника	-0,283	-0,073	-3,291	0,001
Левица-десница	0,049	0,051	-0,049	0,961

Када је у питању веза између популистичког скорa странака за које планира да се гласа и осталих издвојених варијабли, све разлике између корелација су значајне (табела 78). Осим што су разлике значајне, може се приметити и то да је смер самих корелација другачији у различитим земљама. Овим се потврђује хипотеза 8б.

Табела 78. Корелације популистичког индекса странке за коју планира да се гласа са кључним варијабалама и значајност њихових разлика између држава

	К Србија	К Албанија	З тест	Значајност
Национализам	0,407	-0,052	10,892	0,001
Ауторитарност	0,264	-0,095	6,594	0,001
Узраст	0,201	-0,091	4,959	0,001
Статус	-0,173	0,027	-2,537	0,011
Етничка идентификација	0,24	-0,051	5,334	0,001
Грађанска идентификација	0,137	0,01	2,174	0,03
Борба против корупције	0,529	-0,512	21,639	0,001
Укупна оцена институција	0,615	-0,483	28,469	0,001
Оцена владе	0,603	-0,635	28,15	0,001
Оцена скупштине	0,545	-0,475	22,445	0,001
Оцена председника	0,675	-0,415	34,523	0,001
Левица-десница	0,144	0,665	-26,896	0,001

Када су у питању корелације испитиваних варијабли са индексом популизма странке на претходном гласању разлике и обрасци који су опажени су исти као у случају већ приказаног популистичког индекса планираног гласања (табела 79). Овај налаз потврђује хипотезу 8г.

Табела 79. Корелације популистичког индекса странке за коју се гласало са кључним варијабалама и значајност њихових разлика између држава

	К Србија	К Албанија	З тест	Значајност
Национализам	0,443	-0,060	13,78	0,001
Ауторитарност	0,355	-0,065	9,89	0,001
Узраст	0,16	-0,061	4,011	0,001
Статус	-0,22	0,049	-3,667	0,001
Етничка идентификација	0,228	-0,067	5,722	0,001
Грађанска идентификација	0,158	-0,03	3,46	0,001
Борба против корупције	0,613	-0,454	30,672	0,001
Укупна оцена институција	0,683	-0,431	39,723	0,001
Оцена владе	0,671	-0,532	38,316	0,001
Оцена скупштине	0,608	-0,397	29,446	0,001
Оцена председника	0,726	-0,413	46,716	0,001
Левица-десница	0,189	0,658	-27,352	0,001

Корелације укупног скорa подршке странкама пондерисаних популистичким индексом са осталим испитиваним варијабалама су израженије у Србији у односу на Албанију (табела 80). Једине две варијабле које се не уклапају у тај образац су позиционирање на политичкој скали левица-десница где је већа корелација у Албанији и корелација са национализмом где је корелација више изражена у Србији али разлике између две земље нису статистички значајне. Како су разлике значајне на скоро свим варијабалама може се закључити да је хипотеза 8в потврђена.

Табела 80. Корелације подршке странкама пондерисане популистичким индексом са кључним варијабалама и значајност њихових разлика између држава

	К. Србија	К. Албанија	З тест	Значајност
Национализам	-0,134	-0,117	-0,296	0,767
Ауторитарност	0,339	-0,104	13,527	0,001
Узраст	0,191	-0,143	8,048	0,001
Статус	-0,224	0,139	-7,356	0,001
Етничка идентификација	0,238	-0,096	8,798	0,001
Грађанска идентификација	0,175	-0,063	5,970	0,001
Борба против корупције	0,545	-0,251	30,781	0,001
Укупна оцена институција	0,615	-0,242	39,935	0,001
Оцена владе	0,602	-0,297	38,084	0,001
Оцена скупштине	0,501	-0,189	25,386	0,001
Оцена председника	0,683	-0,201	49,949	0,001
Левица-десница	0,148	0,261	-3,999	0,001

4.4.16. Хипотеза 9 – однос чинилаца антилибералне тријаде

Овај рад је представио два нова концепта, популистичку оријентацију и антилибералну тријаду. Тријада у питању је сачињена од популистичких ставова, национализма и ауторитарности. Ова три феномена су у овом истраживању посматрана не као црте личности већ као три скупа вредности и специфичног начина вредновања света, то јест као идеологије. Претпоставка је била да су ова три погледа на свет и друштво међусобно компатибилна и да ће као такви тежити заједно да се манифестују.

У претходним секцијама рада су се могле видети провере повезаности Популистичких ставова са ауторитарношћу и национализмом и констатовано је да у већини случајева та веза постоји али овде ће она бити сумирана и испитаће се веза и између друга два чиниоца тријаде.

Из приложене табеле (Табела 81) се може видети да између свих издвојених варијабли постоји значајна позитивна корелација. Популистички ставови су у Србији нешто слабије повезани са друга два чиниоца у поређењу са везом између национализма и ауторитарности. Хипотеза 9 се статистички у Србији потврђује али мора се истаћи да су корелације популизма са друга два чиниоца релативно скромне.

Табела 81. Корелација популистичких ставова, ауторитарности и национализма – тип гласача - Србија

		Популизам			Ауторитарност			Национализам		
		Корел.	Значај.	N	Корел.	Значај.	N	Корел.	Значај.	N
Србија	Популизам	1		997	0,256**	0,001	997	0,317**	0,001	997
	Ауторитарност	0,256**	0,001	997	1		997	0,630**	0,001	997
	Национализам	0,317**	0,001	997	0,619**	0,001	997	1		997
Албанија	Популизам	1		995	0,340**	0,001	995	0,390**	0,001	995
	Ауторитарност	0,340**	0,001	995	1		995	0,498**	0,001	995
	Национализам	0,390**	0,001	995	0,498**	0,001	995	1		995

У Албанији је ситуација слична али са одређеним специфичностима. Корелација између издвојених варијабли постоји (Табела 81) али разлике у међусобним корелацијама су мање него што је то случај за узорак у Србији. Корелације популизма са ауторитарношћу и национализмом су више, док је корелација те две варијабле међусобно нижа него у Србији, тако да се добијају генерално уједначенији односи међу њима. Дакле, хипотеза 9 се потврђује и у Албанији.

Како би се даље испитао однос између ових варијабли сви ајтеми су заједно укључени у експлоративну факторску анализу да би се видело какав ће се модел формирати. Прикази модела су доступни у прилогу (Прилог 25). Експлоративна факторска анализа није техника која се препоручује за рад на подацима који немају нормалну расподелу, али како ово није централно питање рада и како су индикатори повољности података за анализу (Кајзер Мајер Олкинов и Барлетовови тестови) били добри – одлучено је да се експлоративна анализа прихвати али искључиво као то, експлоративни предлог.

У Србији се издваја модел са четири фактора. Како се десила подела на четири фактора из три конструкта? Четврти фактор је веома слаб и издваја се из популизма као фактор који групише неколико ајтема који се фокусирају на добар народ. Скри плот такође показује да је оптимално решење заправо трофакторско. Када се погледају корелације фактора види се да управо тај фактор и ти елементи носе већи део позитивне корелације са друга два конструкта. Примећује се такође и то да су сви фактори задржали све своје ајтеме, то јест да између њих постоје довољно јасне границе и поред њихове повезаности.

У Албанији ситуација је нешто комплекснија. Првобитно се издваја пет фактора али су четврти и пети приметно слабији и преко Скри плота се види да је четворофакторско решење боље, а преко карактеристичних корена би се могло претпоставити и да је можда и

трофакторско решење најбоље. У Србији је постојало разграничење концепата где је сваки конструкт задржао своје ајтеме у засебним факторима али у Албанији то није случај. Долази до мешања ајтема и то посебно између национализма и ауторитарности али и поједини ајтеми популизма проналазе пут у друге факторе. Такође, раније је скренута пажња на поједина питања у коришћеним упитницима која се атипично понашају. Ако се наметне трофакторско решење први фактор постаје комбинација ауторитарности и национализма, други фактор је фактор популизма, а трећи фактор за себе узима све тврдње из сва три упитника које су се најгоре показале, као што су на пример последње две тврдње из упитника ауторитарности. Дакле, може се закључити да ове ајтемске аномалије, и ако нису превише изражене, свакако имају одређен утицај на модел и податке и предлог је истраживачима који ће се бавити овом тематиком у Албанији да поведу посебног рачуна на те ајтеме или да пробају да их замене са неким другим тврдњама из локалних упитника.

5. Дискусија

Популизам као тема истраживања је и после деценија радова и испитивања и даље попреште озбиљне научне дебате која се неретко дотиче и најосновнијих и базичнијих тема. Као што је приказано у теоријском делу овог рада, и сама дефиниција популизма је спорна тачка где постоји неколико одвојених приступа који се генерално могу класификовати у две групе – дискурзивне и идеолошке. Гледајући историјски развој испитивања феномена популизма може се приметити узајамна веза између типа дефиниције која се преферира и фокуса истраживачког рада у том периоду. У почетку фокус је био на популистичким покретима и њиховим вођама и управо дискурсне теорије нуде оквир за анализу тих елемената. Временом се фокус истраживања померио ка појединцима у народу, ка којима су популистичке поруке усмерене, али дискурсне теорије нису нудиле методолошка решења за овакав тип истраживања. Са друге стране пропоненти идеолошког приступа су понудили практична решења. Хавкинс је прво прилагодио квалитативне методе идеолошком приступу али је онда направио и кључни корак адаптације таквог приступа за употребу квантитативних метода на испитаницима из обичне популације (Hawkins, Riding & Mudde, 2012). Овај корак је био од посебног значаја јер је са њим започето спуштање популизма са нивоа групног деловања и политичке идеологије на ниво конструкта присутног код људи на индивидуалном, личном и психолошком нивоу.

Имајући ово у виду један сегмент дискусије се мора посветити управо разматрању неких од основних питања, посебно у светлу новоприкупљених података и добијених резултата. Погледаће се прво карактеристике примењених скала популизма и размотрити њихова својства и метријске карактеристике. Даље ће се направити осврт на експертску студију, њене одлике и налазе али и закључке и импликације. Након тога посветићемо се разматрању теоријске заснованости идеје популизма, закључака изведених из студије као и о успешности и изазовима спуштања идеје популизма на индивидуални ниво. На крају ћемо наравно и размотрити и одговоре на специфична питања и хипотезе које су дефинисане у овој студији.

Али пре разматрања резултата и њихових импликација у теоријском, друштвеном и индивидуалном контексту неопходно је прво размотрити неке опште одлике и закључке који дају облик и контекст целокупној студији.

5.1. Друштвено-политички контекст кроскултурног истраживања

Политичка сцена у Србији и Албанији је веома различита, како у самој политичкој оријентацији народа, тако и на нивоу странака у политичкој арени. Народ у Србији себе доминантно види у политичком центру са одређеним степеном тежње ка десници, док са друге стране народ у Албанији себе веома јасно види у политичкој левици са великим процентом народа који се идентификује са самим крајем левог политичког спектра. Када су идеолошки фактори у питању обе државе имају високе скорове на популистичким ставовима, национализму и ауторитарности при чему су сви ови феномени нешто израженији у Албанији.

Када су у питању политички системи и странке на политичкој сцени, Албанија има вишестраначки пропорционални гласачки систем али се он у пракси понаша скоро као двостраначки систем. Социјалистичка Партија Албаније је водећа странка са упориштем на развијеном југу државе и у урбаним центрима док је водећа опозициона партија Демократска Странка чија подршка је најјача на конзервативнијем северу и у руралним крајевима широм земље. У Србији је доминантан владајући СНС, док остале странке имају приметно мању подршку и опозиција је расцепкана и разједињена, како по идеолошкој линији тако и унутар ње. Унутаридеолошка подела је присутнија код „патриотског“ блока странака, док су

„грађанске“ опције успеле да се уједине у једну предизборну листу за парламентарне изборе који су одржавани 17. 12. 2023.

Разлика између држава постоји и када је у питању улога председника као институције. У Србији председник је тачка великог раздора јер је уједно и лидер владајуће странке. Самим тим га опозиција оцењује изразито негативно али са друге стране га гласачи власти позитивније оцењују од свих других државних институција. У Албанији са друге стране, због начина избора председника, председник је нестраначка фигура која се бира да буде прихватљива и представницима странке на власти али и опозицији, јер се без њихове подршке (према тренутној расподели снага) не може изгласати у парламенту.

5.2. Мерење популистичких ставова

Када су у питању скале популистичких ставова, подсетићемо да је коришћен упитник направљен на основама упитника Акерманове и сарадника (Akkerman, Mudde & Zaslove, 2014) али да је он проширен са четири додатне тврдње. Два тврдње су конструисане посебно за потребе ове студије и њихова сврха је била да укључе у популизам Брубакерову идеју да се код популиста елите перципирају као спољашња група. Друге две тврдње које су укључене додате су из упитника Силве и сарадника (Silva et al., 2019) и она су изабрана као питања са највећом засићеношћу на својим факторима.

Проширење упитника се показало успешним и скала, као и ставке које је сачињавају, имају углавном задовољавајуће метријске карактеристике. Од придодатих ајтема једини проблем се детектује на ставци Поп8, која је једна од новокреираних ставки. Ова ставка је специфична по томе што је једина у упитнику имала обрнуту формулацију и скоровање. Самим тим тешко је донети коначну одлуку да ли ставка има слабију везу са популистичким ставовима или промена смера скоровања доноси додатну забуну испитаницима. За већу вероватноћу опције два постоје два аргумента. Први је тај да се други ајтем (Поп7), направљен на основу истог теоријског полазишта, показао веома задовољавајуће. Други је тај да уколико је већа склоност забуну у питању, очекивало би се да тај ефекат буде израженији у резултатима који се прикупљају телефонском анкетом него на интернет анкети. Прво, испитаници који су упитник попуњавали преко интернета су чланови панела који су за своје учешће плаћени те су више мотивисани да на упитнике одговарају. Такође испитаници који анкету попуњавају на рачунару имају и ту предност што питање имају визуално испред себе и могу да одвоје више времена да га протумаче. Прегледом резултата на подзорцима у Србији, која има велики узорак на обе методологије, види се да се ово очекивање потврђује и да је коригована тотал ајтем корелација за тврдњу Поп8 боља код панелиста него код испитаника који су одговарали преко телефона (0,329 наспрам 0,215). Ово је и потенцијално објашњење зашто је тај ајтем у Албанији морао да буде одбачен. У Албанији је велика већина узорка управо прикупљена преко телефонских анкета.

Упитник популистичких ставова је показао задовољавајуће метријске карактеристике, посебно на српском узорку, где је имао Кронбахову алфу већу од 0,7 без потребе за елиминацијом било ког од ајтема. У случају Албаније та граница је пређена уклањањем ајтема са обрнутом формулацијом. Овај налаз је значајан посебно по томе што је (колико је то нама познато) то прва потврда психометријске ваљаности овог инструмента на албанском узорку. Наравно ова тврдња се мора узети са дозом опреза јер због језичке баријере није било могуће остварити увид у шири преглед радова на ову тему. Поред овог индикатора може се видети и да су показатељи везани за појединачне ставке генерално добри са пристojним засићењима на главној компоненти и значајним корелацијама са остатком упитника.

Скала Акерманове и сарадника је осмишљена тако да генерише један обједињен скор и да има једнофакторско решење што се емпиријски потврдило и на за нови, проширени упитник и то на оба узорка.

Једна од карактеристика доброг упитника (али суштински и конструкта на коме се базира) је и могућност да диференцира испитанике према изражености особине која се мери. Дискриминативност упитника се непосредно може видети из његове дистрибуције укупних скорова. Скорови популистичких ставова имају дистрибуцију која је веома слична нормалној дистрибуцији што указује на то да успешно мери различите нивое изражености ових ставова. Уколико се погледају дистрибуције скорова ауторитарности и национализма у обе државе може се приметити да оба ова боље утврђена конструкта и упитника имају слабију дискриминативност јер имају већу тежњу ка екстремно високим скоровима, то јест лошије разграничавају испитанике са израженим степеном ових особина. Алтернативно тумачење може наравно бити да не постоји проблем са дискриминативношћу ауторитарности и национализма већ да је фреквенција високо националистички и ауторитарно оријентисаних особа велика у популацијама ове две државе.

Дакле, знамо да коришћени упитник мери један конструкт, да постоји стабилност мерења међу ајтемима и да диференцира испитанике према изражености особине која се мери, али да ли смо сигурни која је то особина тачно у питању? То јест, како се показује конструктна валидност упитника? Од феномена који се испитује очекује се да буде у позитивној вези са сродним феноменима или да упитник који се користи буде у јакој позитивној вези са другим упитницима који мере исти конструкт. Са друге стране очекује се да скор на упитнику и самим тим и пратећи феномен буду у слабијој вези са другим дистинктним конструктима и у негативној вези са феноменима где теорија претпоставља да се они међусобно потиру. Такође, од конструкта се очекује да прикаже иредуцибилност, то јест да се већи део његове варијансе не може објаснити другим, боље установљеним конструктима.

Овој провери се може приступити из више праваца. Прво, креирали смо претпоставку о постојању антилибералне тријаде која обухвата популистичке ставове, ауторитарност и национализам. Када се испита однос популизма и ових особина јасно се види да између њих постоји позитивна корелација али да она није толика да независност конструкта може да се доведе у питање. Ова раздвојеност је потврђена директно кроз корелацију ових конструкта али и кроз примену експлоративне факторске анализе где се види да је популизам успео да опстане као засебан фактор без приметног мешања ајтема са другим упитницима. Дакле, популизам је показао позитивну везу са конструктима са којим се та веза теоријски и очекује али она није довољно изражена да би било који од два конструкта могао да наруши принцип иредуцибилности популизма.

Други скуп показатеља који су повезани са популизмом су перципирани степен борбе против корупције и позитивни став према кључним политичким и друштвеним институцијама. Теорија претпоставља да би између ова два конструкта требало да постоји негативна веза што јесте случај у оба узорка, при чему је та веза приметно јача у Србији.

У оба ова случаја скала популистичких ставова испуњава очекиване теоријске поставке при чему задржава свој специфични домен и динстиктивност. Она је повезана са ауторитарношћу и национализмом али није њихов аспект, она је у вези са неповерењем у државне институције и лошом оценом борбе против корупције али није њима еквивалентна.

Последњи индикатор који се може употребити за проверу валидности скале популистичких ставова су преостали елементи популистичке оријентације – гласачко понашање и подршка популистичким странкама. У овом случају постоје разлике између две испитиване државе, где налази у Србији заправо указују на негативну везу елемената популистичке оријентације, док је са друге стране у Албанији она позитивна. Валидност конструкта популистичких ставова би се најбоље потврдила успешним предвиђањем конкретног популистичког

понашања, али то није случај у једној од земаља. Да би се боље разумео овај налаз мора се погледати шта стоји у његовој основи и прећи на разматрање резултата студије на урађене на експертима која је била у основи преосталих мера популистичке оријентације везаних за специфичне странке.

5.3. Експертске процене популизма странака

Популистичка оријентација је дефинисана тако да обухвата општу подршку популистичким покретима исказану кроз степен подршке/свиђања странака као и конкретну подршку кроз директно гласачко понашање, било то претходно или будуће и планирано. Да би ове индикаторе одредили прво је било неопходно одредити који су то политички покрети заправо популистички и да би се то постигло изведена је студија на узорку експерата.

Преглед њихових експертских процена је показао да међу њима постоје озбиљне разлике у оценама које су неретко екстремне и суштинске, где један експерт странци даје оцену 0 на неком индикатору, други тај исти индикатор оцењује са 10. Дакле ситуација је таква да међу њима постоје значајне разлике или у погледу на политичке странке или у погледу на индикаторе популизма на којима се они испитују. Експерти јесу људи и разумно је да имају своје преференције и наклоности према странкама и изворима информација које им могу утицати на судове али да ти фактори у опаженој мери утичу на перцепцију странака се чини мало вероватним. Вероватније објашњење је да је срж проблема у разумевању индикатора популизма и тога шта они подразумевају под њима. Тако на пример неке од највећих разлика се виде на тврдњама о антиелитизму странака.

Кога експерти виде као елите у овом случају? ПОППА методологија не дефинише тачно појмове који се користе у испитивању тако да остаје на експертима да сами процене шта се под питањем мисли, што наравно оставља озбиљан простор за разлике у интерпретацијама. Тако је на пример примећено у Србији да експерти који се идентификују са крајњом левицом вероватно другачије доживљавају појам елита у поређењу са центристима. Центристи су странкама на власти били склони да дају драстично ниже оцене на антиелитизму, док су левичари давали јако високе оцене. Вероватни разлог овакве поделе је то да центристи виде елиту као политичку елиту, док левичари вероватно елитом доживљавају интелектуалну и културну елиту. На крају ипак процене експерата не варирају превише на свим индикаторима, те чак и ако се на појединачним тврдњама екстремни скорови међусобно пониште, усаглашеност оцена на другим ставкама доводи до ситуације да странке могу да се диференцирају према укупном степену популизма.

Са друге стране и ако долази до одређеног уравнотежења резултата експерата морају се имати у виду теоријске и емпиријске импликације добијене нестабилности у резултатима. Прво, треба имати у виду да овакве тенденције при одговарању експерата доводе у сумњу квалитет података који су коришћени у овој студији и то се мора транспарентно истаћи. Сви налази везани за популистичко гласање и подршку популистичким покретима су изведени преко експертске процене која се није у потпуности показала сигурном. Самим тим и сви резултати добијени на тим подацима се морају узети са одређеном дозом резерве.

Овакав налаз има и своје теоријске импликације. Истраживање је рађено на експертима из области политикологије, социологије, популизма, политичким аналитичарима итд. а може се видети велики степен неслагања међу њима. Тренутно видимо неколико могућих објашњења настанка такве ситуације. Прво, што је већ раније споменуто, је то да је сама методологија испитивања била недовољно јасна и да је тако на пример остављала простор експертима да сами интерпретирају шта се подразумева под одређеним питањима и појмовима. Друга опција је то да неки од одабраних експерата нису заправо имали довољно релевантног знања из области испитивања— или из теорије популизма или из упознатости са тачним

карактеристикама странака на специфичним испитиваним индикаторима. На пример, неко може бити упознат са одликама популизма али да није толико у току са партијском политиком и није упознат колико је дихотомија добро-зло заступљена у одређеном покрету. Трећа могућност је да су експерти били подложни утицајима дневно политичких актуелности. Како су подаци скупљани у периоду од неколико недеља и сви експерти нису одговарали истог дана на упитник, могуће је да су одређени истакнути догађаји у тим данима утицали на процену, на пример преко утицаја хеуристика доступности. Четврта могућност је да су експерти своје процене базирали на различитим критеријумима. Могуће је да је део њих своје оцене давао на основу материјала као што су програми странака, где странка декларише своју политику и ставове. Са друге стране, како се странка представља и како се понаша у пракси не мора да се поклапа, те је могуће да је део експерата фокус стављао на праксу, понашање и спонтане изјаве високих функционера. Које год објашњење било тачно, свакако се може рећи да такав налаз указује на потребу за већом теоријском консолидацијом.

Када смо упознати са проблемима које су експертски скорови имали, може се размотрити какви су се резултати добили.

У Србији највећи популистички скор има владајући СНС, заједно са две десничарске опозиционе странке. У Албанији је ситуација другачија, две доминантне странке имају средњи популистички скор, а најпопулистичкија странка није десничарска, већ је странка у чијем је фокусу борба против корупције као главна тема. Дакле у Србији имамо десничарско-националистичке популистичке странке, које по свом моделу подсећају на странке које су у жижи интересовања истраживача на западу, док истакнута популистичка странка у Албанији по свом профилу више подсећа на Покрет пет звезда из Италије, који се сматра чисто популистичким и коме је антикорупцијска борба главна идеолошка одредница.

Када је Албанија у питању највећа специфичност везана за процену експерата је то да се ни једна странка није истакла као изражено популистичка и да је већина њих добила веома приближне скорове на популистичком индексу. Једна од могућности јесте да је то реално стање политичке сцене у Албанији и да је коментар експерта који је искључен из студије био већим делом тачан и да су „сви исти“. Са друге стране постоји и могућност да експерти нису били упознати са свим политичким покретима, посебно са мањим. Албанија има две доминантне странке док су преостале странке и коалиције мање значајне и присутне медијски, те је могуће да експерти нису могли да дају прецизније процене и да су самим тим тежили средњој вредности.

Покрет # је добио највећи популистички скор од експерата али и поред тога тај скор је релативно скроман када се упореди са странкама у Србији. Када се погледа какве скорове на популистичким ставовима су имали гласачи различитих опција види се да су највећи скор немају гласачи Покрета # већ гласачи Демократске Странке, главне опозиционе партије. Али са друге стране Покрет # као мала странка је имао и мало испитаника у узорку који планира да гласа за њега што се манифестује кроз велику варијансу и грешку мерења, где горња процена грешке гласаче ове странке ставља у исту равн са гласачима Демократске Странке. Како су скорови популистичких ставова изражени у Албанији (значајно већи него у Србији) и како се Покрет # истиче као највише популистичка опција која се фокусира на борбу против корупције, процена је да у Албанији заправо постоји велики популистички потенцијал који ова странка може да искористи уколико успе да се избори са политичким монополом две водеће странке и да превазиђе регионалне лојалности (север ДС, југ СПА).

Сада када су приказани резултати експертске студије може се направити корак уназад и поново размотрити валидност упитника популистичких ставова. Овај упитник је у слабој позитивној корелацији са популистичким гласањем у Албанији и у негативној вези са њим у Србији. Али као што је приказано, резултати експерата се нису показали потпуно поузданим тако да се закључци морају размотрити у том светлу. Највеће разилажење између процене

експерата и изражености популистичких ставова код гласача је у Србији у случају СНС-а. Експерти је сматрају најпопулистичкијом странком али са друге стране гласачи те странке имају најмањи просечни степен изражености популистичких ставова. Једна опција је да је то реално стање, да је СНС задржао одређене популистичке елементе и док је на власти, али да код гласача СНС-а ставови нису високо изражени јер је њихова преферирана опција управо и политичка елита. Такође треба имати у виду да је одлука о гласању комплексна и да у њега улази у обзир читав низ фактора као што су лични интереси, брига око преласка цензуса, искуство са другим странкама, ставови странака о различитим другим битним питањима итд. На ову последњу ставку се надовезује и чињеница да се популизам и у теорији поставља као „помоћна“ идеологија која се обично везује за неку другу, централну идеологију, која може бити кључни фактор у гласању. На пример, неко ко је националиста и популиста може гласати за странку на власти упркос својим популистичким тенденцијама јер процењује да је она у датом тренутку најбољи исход за сигурност нације.

5.1. Популистичка странка на власти

Једно од питања које се провлачи кроз студију је и то како се популизам манифестује на идеолошком нивоу али и нивоу индивидуе када је потенцијално популистичка странка на власти. У овој студији такав пример се види у случају Србије где је владајући СНС потенцијално популистичка странка. На основу резултата студије тешко је тврдити да ли је СНС стварно странка овог типа јер се резултати експерата нису показали у потпуности сигурним.

Како ово није централна тема студије, само ћемо у кратким цртама подсетити на четири понуђена објашњења за трансформацију популистичких покрета када дођу на власт.

Популистичко гашење – популизам као политички пројекат странке се завршава и гаси.

Популистичка трансформација – енергија популистичког покрета се са доласком на власт преноси на идеолошке елементе на које се популизам, као слабо оивичена идеологија, наслањао.

Продужени популизам – Порука се прилагођава тако да се пажња усмерава на друге типове елита или се претходне приказују као претња из сенке.

Популизам другог степена – Популистичке поруке се прилагођавају тако да корумпиране елите постају интернационалне елите.

Како би се детаљније проучили ови видови популизма потребно је томе посветити посебан рад. Такође неопходно је размотрити и како мерење популистичких ставова на индивидуалном нивоу прилагодити овим потенцијалним трансформацијама популизма и популистичких покрета.

5.2. Популизам – социјалнопсихолошки ниво анализе

Специфичност изведене студије је управо то да популизам анализиран и на идеолошком (страначком) нивоу, преко експертске анализе популизма странака, а и на индивидуалном нивоу. Налаз студије на идеолошком, нивоу популистичке понуде, указује на постојање потенцијалне слабости. Као што се видело, код експерата није постојала усаглашеност у резултатима што указује на потенцијални проблем на том суштинском нивоу, на разумевању или неуједначности саме теорије. Прво, потребно је констатовати да приступ популизму као идеологији пружа теоријски оквир који показује потенцијал да у себи уоквири популизам на оба нивоа изражавања. Дакле то је добра и здрава основа, али шта недостаје? Потенцијална

слабост идеолошке дефиниције популизма, како је поставља Муде, је у недовољној одређености и то посебно појма елита. Шалај и Грубеша (Šalaj i Grbeša, 2017) у свом раду предлажу да се концепт популизма ограничи на две особине које му дају добар баланс интензитета и екстензитета, а то је фокус на добар народ и на корумпиране елите. Овај приступ се поклапа у многоструку са приступом Муде али има две битне разлике. Манихејство као засебан елемент се уклања и у суштини се интегрише у модел кроз позитивну валенцу народа и негативну елите. Друга разлика је у томе да се иде корак даље у дефинисању елита. Они истичу да се не може само зауставити на општем опису елита. Да ли је сваки политички покрет који истиче врлину народа и притом критикује власт популистички? Не би ли онда скоро сваки опозициони покрет припадао популистичком табору? Они исправно истичу да није довољна критика елита већ да мора да се обухвати целокупна (политичка) елита као класа у критици. Није проблем само власт, већ је и опозиција суштински иста као они. Једина разлика у односу на власт је управо то што опозиција нема полуге моћи. Ако се вратимо резултатима студије на експертима, управо је највећа тачка разлика међу њима и била процена странака на антиелинизму. На основу разматрања Шалаја и Грубеше се може очекивати да ће непрецизно дефинисање елита правити конфузију и то се управо и потврдило и у практичној студији.

Са друге стране, када се погледа апликација популизма на индивидуалном нивоу, у виду популистичких ставова, она се чини доста успешнијом. Упитник Акерманове и сарадника, као и додатна питања која су укључена, веома уско се фокусирају на политичке елите при чему се говори о политичарима уопштено. Да ли су испитаници ту уопштено успешно препознали? Како је раније констатовано да је однос популизма и процене странке на власти битна тема, посебно је испитан упитник популистичких ставова како би се видело да ли на одређеним питањима испитаници заправо могу тумачити одређене тврдње као да се мисли само на представнике власти. Тврдње Поп1 и Поп2 су издвојене као потенцијално такве јер се говори о парламенту и доношењу политичких одлука, што се може више везивати за власт него за политичаре генерално. Те две ставке су пробно уклоњене и анализе су поновљене али резултати и закључци су остали без значајних измена. Такође корелација оригиналне и скраћене скале је била преко 0,93. Ово нам све указује на стабилност резултата и да испитаници из опште популације нису имали проблем да препознају да се у упитнику мисли на политичаре уопштено као класу.

За анализу је интересантно и констатовано непоклапање експертске процене популистичког индекса странака и тога колико изражене популистичке ставове њихови гласачи имају. У претходном одељку је споменуто разликање у Албанији са случајем Покрета #, али и у Србији имамо интересантан случај за испитивање. Највеће скорове на популистичким ставовима имају гласачи десне опозиције, праћени „грађанском“ опозицијом, апстинентима и на крају су гласачи владајућих странака са најнижим скоровима. Како је десна опозиција и процењена као популистичка, овај налаз не изненађује али у случају СНС-а долази до приметне разлике. Ова разлика задире у основно питање односа елемената популистичке оријентације, а то је да ли се увек може очекивати од особа са израженим популистичким ставовима да ће подржавати популистичке покрете? Резултати указују да то вероватно није случај. Гласачи Покрета # немају посебно изражене скорове на популистичким ставовима и ако је покрет конципиран као антикорупцијски. У Србији такође СНС гласачи имају у просеку ниже изражене популистичке ставове. Интересантно је приметити да гласачи СНС-а и гласачи СПС-а, две водеће странке на власти у Србији, имају скоро идентичан просечан ниво изражености популистичких ставова и ако је једна странка процењена као приметно више популистичка. Које онда теже гласачи са вишим степеном популистичких ставова? У Албанији они нешто више гравитирају ка Демократској Странци, а у Србији ка Дверима и Заветницима. Дакле, у обе земље то су десно оријентисане опозиционе странке. Када су гласачи власти у питању или је ситуација таква да никада нису имали високо изражене популистичке ставове или они улазе у период латенције док је поверење у владајућу странку

високо или док је она на власти. Степен подршке странци на власти је већим делом у супротности са идејом популизма јер се директно подржава владајућа политичка елита. Наравно овај антагонистички однос ова два елемента није потпун и апсолутан јер се власт може подржавати због великог броја разлога који нису у директној вези са популизмом.

Подршка политичким покретима и гласање су комплексни феномени и не могу се свести на само једну карактеристику. На нивоу странке популизам је ретко када једина одредница покрета и сама теорија популизам поставља као „допунску“ идеологију која допуњује профил странке али је ретко када у његовом темељу. Са друге стране, на нивоу индивидуе, такође постоји комплексно преплитање различитих ставова, уверења и мотивација те се странка никада неће процењивати на основу само једне карактеристике.

Након остварених општих теоријских закључака и психометријско методолошких резултата, посветићемо последњи сегмент разматрању одговора на хипотезе које су постављене у овој студији. Пре приступања тумачењу истаћи ћемо још само једном да су сви резултати везани за процену странака и гласање изведени на основу експертске процене која је упитна и да се резултати морају узети са одређеном дозом резерве. Даља тумачења ће кретати од претпоставке да су њихови резултати валидни такви какви јесу.

Када је у питању интеракција чинилаца популистичке оријентације резултати на укупном узорку унутар Србије и Албаније показују различите тенденције. У Србији постоји негативна корелација између популистичких ставова и популистичког скорa странака за које се гласало и планира да се гласа, док је у Албанији веза такође значајна али позитивна. Две земље, иста анализа али супротни закључци. Већ на тестирању прве хипотезе постаје јасно колики утицај статус странака за које се гласа има на резултате. Резултати корелације популистичких ставова са подршком странкама на власти јасно указују на негативну везу. У Србији је овај ефекат израженији јер је владајућа странка управо и оцењена као високо популистичка, те њен скор значајно утиче на негативну везу популистичких ставова и скорова за оба типа гласања. Шта је главни извор позитивне везе између популистичких ставова и скорова на гласању у Албанији? Претпостављамо да је то заправо мало виши скор главне опозиционе странке на популизму, те да се у Албанији популистичка и опозициона тенденција тиме преклапају, иако су разлике у популизму између СПА и ДС веома мале али како те две странке имају огромну већину гласова, њихова разлика чини већински део варијансе у анализи.

У Србији подршка за две опозиционе странке са највећим индексом популизма је била у слабој али значајној и позитивној вези са популистичким ставовима, што је у складу са очекиваном структуром односа популистичке оријентације.

У Албанији је ситуација нешто другачија и популистички ставови јесу у вези са нивоом популизма странака које се процењују али види се да ова позитивна веза проистиче примарно из везе популистичких ставова са подршком главној опозиционој партији, упркос томе што јој је популистички скор само мало већи од скорa странке на власти.

Шта се може закључити о заснованости популистичке оријентације као конструкта? Односи елемената унутар конструкта су се показали комплекснијим него што је то оригинално очекивано и како су сви елементи осим популистичких ставова директно везани за политичке странке тако и однос елемената зависи од политичке сцене. У Албанији је тешко донети коначни суд јер је политичко окружење такво да постоји веома висока хомогеност странака при чему већина њих стоји у сенци две владајуће странке, те је самим тим је тешко причати о одређеној јасно популистичкој странци већ се може причати о више или мање популистичким странкама али и то отежано. У Србији проблематичан елемент је то што је странка са највећим индексом популизма управо и владајућа странка код чијих симпатизера су популистички ставови очекивано нижи. И поред тога што десна опозиција која се разматрала у студији има мали проценат гласача, на укупном узорку се може видети да је

наклоност њима, као високо популистичким покретима, у релативно слабој али ипак значајној позитивној вези са популистичким ставовима те је безбедно претпоставити да би тај ефекат био још јачи када би се анализа ограничила само на опозиционо оријентисане гласаче. Дакле, позитивна веза између популистичких елемената унутар популистичке оријентације се може јавити, али само ако су испуњени предуслови, у ширем политичком миљеу, за њихово манифестовање.

Када је у питању антилиберална тријада резултати су различити у зависности од индикатора популистичке оријентације. Популистички ставови, који су уједно и индикатор популизма код ког је присутно најмање утицаја других варијабли и који су са психолошког становишта најбитнији за ову студију, су у значајној позитивној вези са национализмом и ауторитарношћу у оба узорка. Дакле, налази се показују веома робусним и постојаним.

Овакви налази се поклапају са очекивањима постављеним у хипотезама. Погледајмо прво национализам. Теоријски приступи који се баве односом популизма и национализма се углавном базирају на дискурсном приступу популизму који је више квалитативно теоријске природе и немају своје квантитативне упитнике и квантификоване односе између ова два фактора те је донекле теже направити директно поређење са резултатима изведеним из идеолошког и квантитативног приступа. Де Клин и Ставракакис раздвајају популизам и национализам (De Cleen & Stavrakakis, 2017), Брубејкер сматра национализам саставним делом популизма (Brubaker, 2017) док се Муде не изјашњава посебно по питању национализма али самим изузимањем истог из дефиниције може се закључити да их он третира као два јасно одвојена конструкта. Ранија емпиријска истраживања (Hibbing, 2020, 2022) су у сагласности са нашим резултатима који указују на то да веза између популистичких ставова и национализма постоји и да је стабилна. На основу тих резултата претпостављамо да истина лежи између позиције Де Клина/Ставракакиса и Брубејкера. Национализам је у вези са популизмом али јасна раздвојеност ова два конструкта у експлоративној факторској анализи, као и умерена снага корелације, упућују на то да ипак национализам није фактор популизма нити да је популизам фактор национализма. Вероватније објашњење је то да су они оба фактори конструкта вишег реда који смо у овом раду насловили антилибералност.

Када су у питању индикатори везани за гласање и подршку странкама, ситуација постаје компликованија. У студији Дана (Dunn, 2015) се утврђује постојање везе између национализма и подршке популистичким странкама и сличан налаз се добија и у овој студији али само у Србији. Национализам у Србији је у позитивној вези са популистичким скором странака за које се гласало или планира да се гласа али дубљом анализом се види да овај резултат проистиче из јаке везе ове две идеологије и подршке странкама на власти, те тако популизам странака генерално није главни елемент ове корелације већ њу чини високи скор популизма само једне странке и то СНС-а. Да је популизам кључни фактор у овом односу очекивало би се да постоји и јака веза између национализма и подршке Дверима и Заветницима али то није случај. Са друге стране у Албанији национализам нема значајну везу са популистичким скором гласања. Покрет #, странка са највећим скором популизма, чак има значајну негативну корелацију са национализмом. Оно што се мора имати у виду приликом разматрања резултата у Албанији је то да на овој територији није идентификована ниједна странка која има висок индекс популизма. Дакле постоје мање и више популистичке странке али ни једна (макар према оцени експерата) изражено популистичка странка.

Када је у питању ауторитарност, ранији радови указују на поделу мишљења међу ауторима. Муде у свом теоријском разматрању популизма види ауторитарност као део менталне схеме популиста и ако исту не поставља за фактор популизма (Mudde, 2007). Са друге стране емпиријски налази се не уклапају једнозначно у његов модел. Амерички аутори и истраживања изведена у Америци обично указују на негативну везу између ауторитарности и популизма (Hibbing, 2022; Ludeke et al., 2018; Womick et al., 2018; Adrian, 2015). Други

табор истраживача је обично фокусиран на Европу и приказује другачију и често комплексну слику. Део истраживања показује директну везу између популизма и ауторитарности (Pellegrini, 2023; Vasilopoulos & Jost, 2020) док део истраживања има елементе и за и против (Mayer et al., 2020; Dunn, 2015).

Када су у питању популистички ставови, резултати ове студије показују стабилну везу између популизма и ауторитарности у обе испитиване државе. Дакле у обе државе су сва три елемента антилибералне тријаде у позитивној и значајној корелацији. Психометријска студија Силве и сарадника (Silva et.al, 2019б) је издвојила ауторитарност као фактор популизма али као и у случају национализма резултати ове студије више указују на потенцијалан фактор вишег реда.

Када је у питању веза ауторитарности и популистичког гласања и подршке популистичким покретима, откривају се слични проблеми као што су били присутни код национализма. Веза између ауторитарности и популистичког индекса странака за које се гласало или би се гласало у Србији се гради на односу ауторитарности и странака на власти. Док је у Албанији корелација чак и негативна. Оваква разлика између територија није у потпуности неочекивана и тако Дан (Dunn, 2015) у својој студији која се бави управо и повезаношћу ауторитарности и популистичког гласања, добија исто различиту везу ове две варијабле у различитим државама. Дан је ту разлику објаснио склоношћу ауторитарних особа да штите равнотежу друштва, што подразумева различите ствари у различитим државама. У Србији странка са највећим индексом популизма јесте на власти те се његов аргумент у неку руку може прихватити. Са друге стране у Албанији највише популистичке странке су мала опозиција која жели да уздрма друштво коренитим променама.

На крају се може констатовати да се идеја о антилибералној тријади показала стабилном и да је популизам, мерен преко популистичких ставова, повезан са ауторитарношћу и национализмом. Та веза је статистички значајно јача у Албанији где су и сви ови наведени ставови више изражени. Када је испитана веза само ових особина међусобно, примећено је да у Србији ауторитарност и национализам имају изражено јачу међусобну корелацију него што то имају са популистичким ставовима. У Албанији овај налаз није реплициран али ужа везаност национализма и ауторитарности се манифестовала на други начин. Приликом експлоративне факторске анализе свих ставки из сва три упитника, ставке ауторитарности и национализма су се спојиле у један фактор док је други фактор чинио популизам а трећи фактор је на себе преузео све ставке које су одскакале од осталих ставки у појединачним скалама. Дакле, може се закључити да нису сви чиниоци антилибералне тријаде у истом и симетричном односу.

Други део фокуса овог рада је био на социодемографским основама индикатора популистичке оријентације.

У складу са теоријом и очекивањима у обе земље популистички ставови се нису разликовали између полова. Овакав налаз се поклапа са резултатима претходних аутора који су поредили полове према популистичким ставовима (Spierings & Zaslove, 2017, Spruyt, Keppens & Van Droogenbroeck, 2016; Adrian, 2015).

Са друге стране, кад је у питању гласање за популистичке покрете очекивања нису испуњена. У Албанији пол није био варијабла који је имала било какав утицај, док је у Србији резултат био супротан очекивањима и жене су показивале већу склоност ка популистичком гласању. Све друге студије на ову тему су показивале да мушкарци више гласају за популисте (Spierings & Zaslove, 2015; Spierings & Zaslove, 2017; Harteveld et al., 2015, Coffe, 2018). Зашто тај налаз није репродукован? Овакав резултат у Србији проистиче из веће склоности жена да више од мушкараца гласају за високо популистички владајући СНС. Могуће објашњење за већу наклоност жена ка СНС-у се проналази у радовима Спирингса и Заслова и у раду Фиша (Spierings & Zaslove 2017; Fish, 2002) где ови аутори истичу да је могућа

разлика у гласању у томе што су мушкарци склонији екстремним идеологијама док су жене окренуте више трагању за консензусом. У Србији СНС је владајућа и највећа странка и самим тим није на „политичком ободу“ те самим тим је прихватљивија опција женама. Албанија са друге стране нема изражено популистичке покрете те су резултати добијени у њој тешко упоредиви са резултатима добијеним у другим државама.

Када је узраст испитаника у питању није утврђена било каква веза са популистичким ставовима. У случају популистичког гласања, у Албанији није постојала значајна веза док се у Србији види значајна позитивна корелација између узраста и популизма странака за које се гласа, али она проистиче из наклоности старијих ка странкама на власти. Резултати ранијих студија не показују једнозначну слику тако да непотврђивање хипотезе није у потпуности изненађујуће. Сам Родајн у студији о гласању за 15 различитих популистичких покрета у преко пола случајева не проналази везу између узраста и гласања за популисте (Rooduijn, 2017). Други аутори истичу да корелације некада не показују најбоље однос гласања и узраста јер у случају популизма постоји курвilineарност у односу (Pellegrini, 2023; Norris & Inglehart, 2019) али таква могућност је проверена за обе државе и тај ефекат није опажен.

Радови на тему повезаности социоекономског статуса и популистичких ставова долазе до закључка да су популистичким ставовима склонији мање образовани и сиромашнији (Spruijt, Kerpens & Van Droogenbroeck, 2016). Резултати који су добијени се нису у потпуности покlopили са овом претпоставком. Веза између социоекономског статуса и популистичких ставова у две државе није имала исте тенденције и тако у Србији веза није постојала, док је у Албанији она била значајна и негативна. Дакле у Албанији резултати су се поклапали са очекивањима али у Србији не. Зашто постоји ова разлика? Један могућ одговор, који се не сме отписати, је да разлика потиче од разлика у начину извођења социоекономског скорa. У Албанији статус се се изводио из три индикатора, наспрам два индикатора у Србији, што потенцијално води већој прецизности класификације. Друга могућност је да је су у Србији сви равномерно изложени мањкавостима политичког и друштвеног система те су популистичке тенденције равномерно распоређене у свим друштвеним слојевима. Ако знамо да они који подржавају власт имају мање изражене популистичке ставове и да у Србији мање образовани и сиромашнији несразмерно више подржавају тренутну власт може се претпоставити и да тај ефекат такође утиче на то да корелација између статуса и популистичких ставова није значајна.

Ранија истраживања истичу да су особе са нижим социоекономским статусом склоније гласању и подршци популистичким покретима и да је супротно случај код особа вишег staleжа (Norris & Inglehart, 2019; Rooduijn, 2017; Pellegrini, 2023). У Србији, опште гледано, постоји негативна веза између социјалног статуса и популизма странке за коју се планира гласати и она долази из склоности особа са вишим статусом да не гласају за СНС већ су они склонији да подржавају ниско популистичну грађанску опозицију али и Двери. Док са друге стране у Албанији са растом статуса расте и подршка Покрету #, упркос смањењу популистичких ставова.

Једна од претпоставки која је изнета је да ће израженост различитих типова социјалне идентификације имати значајно различиту повезаност са популистичком оријентацијом. Од етничке идентификације се очекивала позитивна веза, а од грађанске негативна. Оно што се заправо показало у резултатима је да су све социјалне идентификације у значајној позитивној вези тако да су и њихове корелације са показатељима популизма тежиле да буду сличне. Могуће је да се овде наслућује склоност ка општој групној оријентацији испитаника наспрам индивидуализму и да је та групна оријентација у вези са популистичким ставовима. Наравно треба имати у виду да нису све идентификације у једнако снажној вези са популистичким ставовима. У Србији етнички идентитет је у јачој вези са популистичком оријентацијом од грађанског, док је у Албанији верски идентитет у најјачој вези.

Неповерење у државне институције, незадовољство њима као и мањак борбе против корупције су феномени коју су уско повезани са популизмом као концептом. Ова веза је толико учвршћена да се степен поверења у институције користи као показатељ валидности скала популизма (Silva et, al. 2019).

У овој студији популистички ставови су испунили очекивање и били су повезани са нижом оценом институција и борбе против корупције у обе државе. Са друге стране када је у питању популистичко гласање појављују се велике разлике. У Србији владајућа странка је високо популистичка тако да се поверење у институције везује позитивно за популистички скор странака за које се гласа, док је ситуација у Албанији супротна и поверење у институције је у негативној корелацији са популистичким гласањем. Старкле и Грин су у својој крос-културалној студији у четири земље у све четири добили то да су гласачи који подржавају популистичке покрете лошије оцењивали институције (Staerke & Green, 2018) и наш резултат у Албанији се поклапа са овим налазом али зашто се Србија разликује? Вероватни узрок је поново чињеница да је странка са највећим скором популизма владајућа странка.

Ранија истраживања и концентрација научне јавности на десничарске популистичке покрете резултирали су постављањем претпоставке да ће популистичка оријентација бити у вези са наклоњеношћу политичкој десници. Резултати ову претпоставку нису оправдали у потпуности. Када су у питању популистички ставови, ни у једној од две земље се не јавља позитивна веза између популизма и политичке оријентације. Тиме се делом потврђује једна од основних Мудеових теоријских поставки да популизам сам по себи није феномен који припада ексклузивно политичкој левици или десници. Са друге стране када се погледа популистичко гласање у обе државе постоји веза са тежњом политичкој десници. У Србији овај однос се објашњава тиме што су све странке са највећим популистичким скором десно оријентисане. У Албанији је ситуација комплекснија и главни извор ове везе је што десно оријентисани испитаници (што је у контексту Албаније заправо тежња ка центру) више подржавају Демократску Странку, која је благо више популистичка од владајуће странке.

Социјална психологија као наука има задатак да допринесе разумевању друштвених односа и идеологија пружајући увид у индивидуално-психолошки ниво ових феномена. Друге дисциплине, попут политикологије и социологије, настоје да те феномене дефинишу, опишу садржајно и међусобно пореде и анализирају у различитим друштвеним и историјским контекстима док социјална психологија ову слику допуњује анализом тих феномена на индивидуалном и психолошком нивоу, то јест испитује се, на психолошкој равни, раширеност и интензитет прихватања тих идеолошких уверења као и интеракција тих уверења са другим психолошким факторима на индивидуалном нивоу. Допринос социјалне психологије се историјски може видети управо и кроз пример кроз непопулистичке чиниоце антилибералне тријаде. Како би се допринело разумевању успона и опстанка ауторитарних режима, креирана је идеја ауторитарности као психолошког конструкта. Оригинално је овај феномен одређен као синдром црта личности али се он временом развијао те се данас примарно види као скуп предполитичких ставова. Исто тако, социолошка и политиколошка анализа националистичких идеја, идеологија и режима је допуњена испитивањем национализма као система ставова, уверења и вредности који се могу мерити на индивидуалном нивоу. Ово интердисциплинарно допуњавање је природно, очекивано и може се рећи и неопходно јер се сви друштвени феномени, па и друштво само, на крају свде на деловање индивидуа – њихове одлике, ставове и акције.

Испитивање популизма прати сличан образац. Популизам је најпре дефинисан као вид политичког дискурса или касније као тип идеологије. Прве анализе популизма су се бавиле политичким покретима али је убрзо учињен први корак ка померању анализе на лични ниво кроз испитивање карактеристика популистичког вође. Следећи логичан корак је управо био и испитивање популизма на нивоу индивидуе у народу као својеврсног система ставова и

уверења. Како би се овај задатак постигао неопходно је идеологију операционализовати кроз низ тврдњи које се даље уобличују у мерну скалу која мора имати задовољавајуће психометријске карактеристике, од валидности до дискриминативности. У случају популизма, као у случају и других конструкта, овај задатак није никако лак и потребно је наставити теоријске, методолошке, психометријске и емпиријске напоре.

5.3. Ограничења студије и препоруке

Приликом процеса израде овог рада је идентификовано неколико ограничења и отежавајућих околности. Прво, и поред великог и репрезентативног узорка у обе државе ипак постоји разлика у односу упитника прикупљених CATI и CAWI техникама. Постоји могућност да је веће учешће телефонских анкета, упарено са генерално нешто слабије развијеном анкетарском мрежом у Албанији, довело до донекле мањег квалитета прикупљених података на тој територији. Такође, због ограничености дужине трајања упитника која је стајала на располагању било је неопходно одређене индикаторе у Србији искључити из анкете, тако да се две испитиване територије нису у потпуности поклапале у упитницима али су сви кључни индикатори укључени.

Испитивање елемената популистичке оријентације у три од четири индикатора зависи од процене популистичког скорa издвојених странака. Регрутација експерата за учешће у овој студији се показала као велики изазов и број експерата у обе земље је био скроман. Проблем малог узорка експерата се додатно продубљује када се види да они приметно варирају у својим проценама, те се мора поставити питање колико је овакво добијена оцена поуздана и самим тим колико су сви подаци добијени на основу њих поуздани. Ипак, као што је раније речено, постоји довољно усаглашености међу њима на већини индикатора да се може рећи да се ефекти неслагања умањују и да се добијају логични резултати.

Имајући у виду проблеме са експертским проценама, предлог је да се ПОППА методологија унапреди тако што ће се детаљније појаснити појмови који се користе у питањима. Овај закључак и предлог важи и за дефиницију популизма уопштено, посебно у обзир на дефиницију елита. Предлог је да се усвоји ужа дефиниција елита као опште политичке класе.

Позитивни аспект ове студије је то да су оцене популистичког индекса странака елемент који је изведен из засебне експертске студије, тако да се оставља простор за даљи рад на подацима. Узорак експерата се може проширити или се могу употребити друге методе процене популистичког скорa странака. На пример, може се урадити анализа садржаја, као што је то анализа представљања странка у специјализованим предизборним програмима или анализа званичних програма и материјала. Ти скорови се могу поредити са експертским скоровима али се могу и засебно укључити и у податке истраживања на општој популацији. Тако би могле да се упореде корелације и разлике добијене једном и другом техником. Како је у Србији истраживање изведено пред изборе због временске близине најпогоднији материјали за анализу би била управо предизборна представљања странака.

Упитник популистичких ставова је показао добра метријска својства у обе државе. Препорука је да се формулација питања Поп8 измени тако да скоровање буде у складу са осталим питањима у упитнику.

6. Закључци

Циљеви овог истраживања су били вишеструки и у овом финалном сегменту ћемо дати преглед одговора на њих.

Прво, популистичка оријентација се показала као користан појам који обухвата све показатеље популизма који се манифестују на индивидуалном нивоу, али се односи његових чинилаца нису поклопили са очекивањима, то јест није потврђена позитивна веза између њих у обе државе. У Албанији је веза потврђена али примарно због утицаја разлике између ДС-а и СПА. У Србији веза није потврђена због утицаја СНС-а који је на власти али је оцењен као високо популистичка странка од стране експерата. Овакви резултати имају два могућа објашњења. Они или проистичу из мањкавости експертске процене или указују на то да претпоставка о вези елемената није била оправдана. Из тога следи да се ауторима у овој области препоручује опрез јер се у литератури закључци о популизму као феномену и популистима у народу изводе и на основу изражености популистичких ставова али и на основу гласања за покрете које аутори означавају као популистичке. Таква генерализација резултата се не чини у потпуности оправданом.

Поред популистичке оријентације, за потребе ове студије је креиран и појам антилибералне тријаде који обухвата популизам, ауторитарности и национализам. Веза између ова три конструкта се потврдила на оба узорака и на она су биле стабилне и значајне. Ова конекција између конструката се манифестује када су у питању популистички ставови док је веза ауторитарности и национализма са популистичким гласањем и подршком покретима комплекснија и зависи у многоме од ситуације на политичкој сцени. Дакле, антилиберална тријада је стабилна и манифестује се на нивоу ставова.

Када су у питању социо-демографске варијабле резултати су били разнолики и неке хипотезе су потврђене, док су друге одбачене. Утврђено је да се полови се не разликују на индикаторима популистичке оријентације, што је било очекивано за ставове али не и за гласачко понашање. Када је узраст испитаника у питању, у Србији популистички ставови нису у корелацији са годинама испитаника, док у Албанији постоји неочекивана позитивна веза. Социокономски статус у Албанији је у негативној вези са популистичким ставовима, док у Србији не постоји значајна веза. У Србији постоји негативна веза између статуса и гласања за популистичке покрете али је та веза примарно одређена падом намере да се гласа за СНС. У Албанији не постоји значајна веза са гласачким преференцијама али постоји значајна позитивна веза са подршком странци са највећим скором популизма. Раније студије прототипног популисту описују као младог, мање образованог и сиромашнијег мушкарца, у овој студији тај профил није репродукован.

Када су у питању социјалне идентификације оне су се у обе земље у позитивној вези са популистичким ставовима али не и са популистичким гласањем. Дакле ни на овом индикатору није постојала усаглашеност између елемената популистичке оријентације. Веза популистичких ставова и снаге социјалне идентификације се вероватно гради преко популистичког уверења у поштеност народа и примарност његове воље.

Оцена борбе против корупције и оцене државних институција су у негативној корелацији са популистичким ставовима, што је у складу са постављеним очекивањима. У Србији су те оцене у позитивној вези са популистичким гласањем, док су у Албанији у негативној. Из тога закључујемо да се оцена институција у том случају понаша као оцена тренутне власти и корелација поприма предзнак у односу на популистички индекс владајуће странке.

Популистички ставови нису у корелацији са позицијом на спектру политичка левица-десница. Индекс популистичких странака за које се гласа и планира да гласа је у позитивној вези са спектром – више десно, већи популизам. У Албанији позитивна веза са гласањем

проистиче из благо вишег популистичког скорa нешто конзервативније Демократске Странке. У Србији све три странке са највишим скором популизма су на десној страни политичког спектра.

Када се државе директно пореде Албанија има веће просечне скорове на популистичким ставовима и национализму у односу на Србију. Србија са друге стране има веће скорове популистичког гласања јер владајућа странка има приметно већи скор популизма него две водеће странке у Албанији.

У коначној анализи ова студија даје допринос дубљем разумевању феномена популизма, како теоријски тако и у свим облицима манифестације на индивидуалном нивоу. Такође, скреће се пажња на одређена теоријска и методолошка ограничења са којима се испитивање ове области сусреће и нуде се потенцијална решења. Самим тим овај рад, његови резултати и закључци пружају основу истраживачима за даљи рад на овој теми и за будућа истраживања феномена популизма на Балкану али и шире.

Литература

- Adrian, F. (2015). *Does authoritarian personality covariate with populist attitude? A gender differences cross-national study based on sample from USA Amazon's Mechanical Turk*. [Unpublished manuscript]. Department of Political Science, Central European University.
- Advisory committee on Albania, (2012). *Advisory committee on the framework convention for the protection of national minorities – third opinion on Albania*. Council of Europe. Dostupno na: <https://rm.coe.int/09000016805cb496>
- Akkerman, A., Mudde, C., & Zaslove, A. (2014). How populist are the people?: Measuring populist attitudes in voters. *Comparative Political Studies*, 47(9), 1,324–1,353. <https://doi.org/10.1177/0010414013512600>
- Ariely, G. (2012). Globalisation and the decline of national identity? An exploration across sixty-three countries. *Nations and Nationalism*, 18(3), 461–482. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8129.2011.00532.x>
- Brubaker, R. (2017). Why populism? *Theory and Society*, 46(5), 357–385. <https://doi.org/10.1007/s11186-017-9301-7>
- Brubaker, R. (2020). Populism and nationalism. *Nations and Nationalism*, 26(1), 44–66. <https://doi.org/10.1111/nana.12522>
- Canovan, M. (1999). Trust the people! Populism and two faces of democracy. *Political Studies*, 47: 1, 2-16, doi: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.
- Custodi, J. (2020). Nationalism and populism on the left: The case of Podemos. *Nations and Nationalism*, 27(3), 705–720. <https://doi.org/10.1111/nana.12663>
- Coffe, H. (2018). Gender, gendered personality traits and radical right populist voting. *Politics*. 39 (2), 170-185. doi: <https://doi.org/10.1177/026339571774547>
- De Cleen, B., & Stavrakakis, Y. (2017). Distinctions and Articulations: A Discourse Theoretical Framework for the Study of Populism and Nationalism. *Javnost-the Public*, 24(4), 301–319. <https://doi.org/10.1080/13183222.2017.1330083>
- De La Boetie, E. (1975). *The politics of obedience: the discourse on voluntary servitude*. Black rose books

- Duckitt J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. In *Advances in experimental social psychology* (Vol. 33, pp. 41–113). Academic Press.
[https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(01\)80004-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(01)80004-6)
- Dunn, K. (2015). Preference for radical right-wing populist parties among exclusive-nationalists and authoritarians. *Party Politics*, 21(3), 367–380.
<https://doi.org/10.1177/1354068812472587>
- Eagleton, T. (2007). *Ideology: An introduction*. Verso books.
- ESOMAR, (1997). *Standard Demographic Classification*. ESOMAR – Amsterdam.
- Fajgelj, S., Janičić, B. (2008). KakaoKTT: SPSS makro za ajtem analizu - klasični model. *Primenjena psihologija*, 1 (3-4), 207-222.
- Fajgelj, S. (2013). *Psihometrija. Metod i teorija psihološkog merenja*. (4 izdanje). Centar za primenjenu psihologiju, Beograd.
- Fish, M. S. (2002). Islam and Authoritarianism. *World Politics*, 55(1), 4–37.
<https://doi.org/10.1353/wp.2003.0004>
- Filsinger, M., Wamsler, S., Erhardt, J., & Freitag, M. (2021). National identity and populism: The relationship between conceptions of nationhood and populist attitudes. *Nations and Nationalism*, 27(3), 656–672. <https://doi.org/10.1111/nana.12689>
- Fouladi, R.T. (1998) Covariance structure analysis techniques under conditions of multivariate normality and nonnormality--modified and bootstrap based test statistics. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, San Diego, April 14, 1997.
- Hair, J., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2010) *Multivariate data analysis* (7th ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Educational International.
- Harteveld, E., Van Der Brug, W., Dahlberg, S., & Kokkonen, A. (2015). The gender gap in populist radical-right voting: examining the demand side in Western and Eastern Europe. *Patterns of Prejudice*, 49(1–2), 103–134. <https://doi.org/10.1080/0031322x.2015.1024399>

- Hawkins, K. A., Riding, S. & Mudde, C. (2012). Measuring Populist Attitudes. u: *Selected Works of Cas Mudde*. University of Georgia.
- Hawkins, K. A., Aguilar, R., Castanho Silva, B., Jenne, E. K., Kocijan, B., and Rovira Kaltwasser, C. 2019. “Measuring Populist Discourse: The Global Populism Database”. *Paper presented at the 2019 EPSA Annual Conference in Belfast, UK, June 20-22*
- Hibbing, J. R. (2020). *The securitarian personality: what really motivates Trump’s base and why it matters in the post-trump era*. Oxford University Press.
- Hibbing, J. R. (2022). Populists, authoritarians, or securitarians? Policy preferences and threats to democratic governance in the modern age. *Global Public Policy and Governance*, 2(1), 47–65. <https://doi.org/10.1007/s43508-021-00031-w>
- Immerzeel, T. (2015). *Voting for a change: The democratic lure of populist radical right parties in voting behavior*, [Dissertation, The University of Utrecht]. ISBN: 978-90-393-6263-1
- George, D. & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.
- Gidron, N., & Hall, P. (2017). The politics of social status: economic and cultural roots of the populist right. *PubMed*, 68 Suppl 1, S57–S84. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12319>
- Jansen, R. K. (2011). Populist Mobilization: A New Theoretical Approach to Populism. *Sociological Theory*, 29(2), 75–96. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9558.2011.01388.x>
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschier, S., & Frey, T. (2006). Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research*, 45(6), 921–956. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00644.x>
- Laclau, E. (1977) *Politics and ideology in Marxist theory capitalism, fascism, populism*. London: NLB.
- Ludeke, S. G., Klitgaard, C. N., & Vitriol, J. A. (2018). Comprehensively-measured authoritarianism does predict vote choice: The importance of authoritarianism’s facets, ideological sorting, and the particular candidate. *Personality and Individual Differences*, 123, 209–216. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.11.019>

- Maurits, M., Zaslove, A., (2020), "POPPA_2018_codebook.pdf", *Populism and Political Parties Expert Survey 2018 (POPPA)*, <https://doi.org/10.7910/DVN/8NEL7B/TXSKGB>, Harvard Dataverse, V2
- Mayer, S. J., Berning, C., & Johann, D. (2020). The Two Dimensions of Narcissistic Personality and Support for the Radical Right: The Role of Right–Wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation and Anti–Immigrant Sentiment. *European Journal of Personality*, 34(1), 60–76. <https://doi.org/10.1002/per.2228>
- Merica, D. (2021, December 21). Trump met with boos after revealing he received Covid-19 booster, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2021/12/20/politics/donald-trump-booster-shot-boos/index.html>
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2021). Populism in Europe: An Illiberal Democratic Response to Undemocratic Liberalism (The *Government and Opposition*/Leonard Schapiro Lecture 2019). *Government and Opposition*, 56(4), 577–597. <https://doi.org/10.1017/gov.2021.15>
- Norris, P., & Inglehart, R. (2003). *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change Around the World*. Cambridge University Press.
- Norris, P., & Inglehart, R. (2019). *Cultural backlash: Trump, Brexit, and the rise of authoritarian-populism*. Cambridge University Press
- Papadogiannis, N. (2015, September 21). Power to Our People Syriza and the History of Greek Left-Wing Nationalism. *Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/articles/greece/2015-09-21/power-our-people>
- Pellegrini, V. (2023). Populist ideology, ideological attitudes, and anti-immigration attitudes as an integrated system of beliefs. *PLOS ONE*, 18(1), e0280285. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0280285>

- Radio Slobodna Evropa (2023). Mađarska potvrdila da neće dozvoliti uvođenje sankcija Srbiji, izjavio Dačić. dana: 9.10.2023. Preuzeto sa: <https://www.slobodnaevropa.org/a/dacic-sijarto-orban-sankcije-srbija-madjarska-eu/32630136.html>
- Републички завод за статистику (2022). Коначни резултати – Национална припадност. Преузето са: <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-Latn/5-vestisaopstenja/news-events/20230428-konacnirezpopisa>
- Republička izborna komisija (2022). 79. sednica izborne komisije. Dana: 5.7.2022. Preuzeto sa: <https://www.rik.parlament.gov.rs/vest/sr/324925/79-sednica-republicke-izborne-komisije.php>
- Reyes, G. (2016). *Understanding non response rates: insight from 600.000 opinion surveys*. World Bank. Preuzeto sa: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/708511466183857404-0050022016/original/paperreyes.pdf>
- Rooduijn, M., van der Brug, W., & de Lange, S. L. (2016). Expressing or fuelling discontent? The relationship between populist voting and political discontent. *Electoral Studies*, 43, 32–40. doi:10.1016/j.electstud.2016.04.006
- Rooduijn, M. (2017). What unites the voter bases of populist parties? Comparing the electorates of 15 populist parties. *European Political Science Review*, 10(3), 351–368. <https://doi.org/10.1017/s1755773917000145>
- Sartori, G.(1987). *The Theory of Democracy Revisited, Part One: The Contemporary Debate*. Chatham House Publishers
- Schulz, A., Müller, P., Schemer, C., Wirz, D. S., Wettstein, M., & Wirth, W. (2018). Measuring Populist Attitudes on Three Dimensions. *International Journal of Public Opinion Research*, 30(2), 316–326. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edw037>
- Schmidt, P., & Quandt, M. (2018). National identity, nationalism, and attitudes toward migrants in comparative perspective. *International Journal of Comparative Sociology*, 59(5–6), 355–361. <https://doi.org/10.1177/00207152188162>

- Silva, B. M., Jungkunz, S., Helbling, M., & Littvay, L. (2019). An Empirical Comparison of Seven Populist Attitudes Scales. *Political Research Quarterly*, 73(2), 409–424. <https://doi.org/10.1177/1065912919833176>
- Silva, B. M., Adreanis, I., Anduzia, E., Blanuša, N., Corti, Y.M., Delfino, G., Rico, G., Ruth-Lovell, S.P., Spruyt, B., Steenbergen, M. & Littvay, L. (2019b). Public opinion surveys – a new scale. U: *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis* (2019), Urednici: Hawkins, K.A., Carlin, R.E., Littvay, L. & Kaltwasser, C.R., Routledge, New York
- Snedecor, G.W. & Cochran, W.G. (1967). *Statistical methods*. The Iowa State University Press
- Spierings, N., & Zaslove, A. (2015). Gendering the vote for populist radical-right parties. *Patterns of Prejudice*, 49 (1–2), 135–162. doi: <https://doi.org/10.1080/0031322x.2015.1024404>
- Spierings, N., & Zaslove, A. (2017). Gender, populist attitudes, and voting: explaining the gender gap in voting for populist radical right and populist radical left parties. *West European Politics*, 40(4), 821–847. <https://doi.org/10.1080v/01402382.2017.1287448>
- Spruyt, B., Keppens, G. & Van Droogenbroeck, F. Who Supports Populism and What Attracts people to it? *Political Research Quarterly*, 69(2), 335-346
- Staerklé, C., & Green, E. G. T. (2018). Right-wing populism as a social representation: A comparison across four European countries. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 28(6), 430–445. doi:10.1002/casp.2369
- Šalaj, B., & Grbeša, M. (2017). Što je populizam i kako ga istraživati? *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 26 (3), 321-340. <https://doi.org/10.5559/di.26.3.01>
- Todosijević, B. i Pavlović, Z. (2020). *Pred glasačkom kutijom. Politička psihologija izbornog ponašanja u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Todosijević, B, Pavlović, Z. & Komar, O. (2022). Measuring populist ideology: anti-elite orientation and government status. *Quality & Quantity*, 56, 1611-1629. doi: <https://doi.org/10.1007/s11135-021-01197-5>

- Vasilopoulos, P., & Jost, J. T. (2020). Psychological similarities and dissimilarities between left-wing and right-wing populists: Evidence from a nationally representative survey in France. *Journal of Research in Personality*, 88, 104004. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2020.104004>
- World Bank (2011). Cities in Europe and Central Asia : Albania. Preuzeto sa: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/338011511933862442/pdf/121722-BRI-P154478-PUBLIC-Albania-Snapshot-PRINT.pdf>
- Worsley, P. (1969). The concept of populism. In G. Ionescu & E. Gellner (Eds.), *Populism: Its meanings and national characteristics* (pp. 212–221). London: Weidenfeld & Nicolson.
- Womick, J., Rothmund, T., Azevedo, F., King, L. A., & Jost, J. T. (2018). Group-based dominance and authoritarian aggression predict support for Donald trump in the 2016 U.S. presidential election. *Social Psychological and Personality Science*, 10(5), 643–652. <https://doi.org/10.1177/1948550618778290>
- Zakaria, F. (2003). *The future of freedom: Illiberal Democracy at Home and Abroad*, New York, Norton

ПРИЛОЗИ

Прилог 1

Упитник популистичких ставова: Akkerman et al. (2014), Schulz et al. (2018) и новонаправљени ајтеми.

Поштовани, на следећим питањима на скали од 1 до 5 оцените Ваш степен слагања са следећим тврдњама имајућу у виду то да 1 означава да се у потпуности не слажете са тврдњом, 2 да се донекле неслажете са тврдњом, 3 да се нити слажете нити неслажете, 4 да се донекле слажете и 5 да се слажете у потпуности. Имајте у виду да на ова питања не постоје тачни и нетачни одговори већ се тражи ваше лично мишљење.

11. Политичарима у српском парламенту воља народа треба да буде на првом месту.
12. Народ, а не политичари, треба да доноси најбитније политичке одлуке.
13. Када су у питању политичке теме постоји већа слога у мишљењу унутар народа него између народа и елита.
14. Ја бих да ме радије представља просечан грађанин него политичар коме је то једина професија.
15. Изгласани представници народа превише причају а премало раде.
16. У политици пристати на компромис је у суштини ништа друго него издаја сопствених вредности и идеала.
17. Већина наших политичара има више сличности са политичарима из иностранства него са народом који треба да представљају.
18. Већина политичара дели вредности народа који представља.
19. Политичаре не интересује шта обични људи попут мене мисле.
20. За најбитнија питања, народ преко референдума треба да донесе коначну одлуку.

Прилог 2

Упитник национализма: Тодосијевић и Павловић (2020)

Поштовани, на следећим питањима на скали од 1 до 5 оцените Ваш степен слагања са следећим тврдњама имајућу у виду то да 1 означава да се у потпуности не слажете са тврдњом, 2 да се донекле неслажете са тврдњом, 3 да се нити слажете нити неслажете, 4 да се донекле слажете и 5 да се слажете у потпуности. Имајте у виду да на ова питања не постоје тачни и нетачни одговори већ се тражи ваше лично мишљење.

1. Ниједан народ нема тако величанствену а истовремено и трагичну историју као Срби.
2. Мало је народа који су толико допринели светској култури и науци као српски народ.
3. Школе треба да обраћају више пажње на патриотско васпитање младих.
4. Срби треба да су поносни на свој народ.
5. Наша земља треба да тежи ка мирном уједињењу Србије са оним деловима суседних држава који су насељени Србима (нпр. Република Српска).
6. Важније је да је политичар добар родољуб (патриота) него да је стручњак.

Прилог 3

Скала ауторитарности: Тодосијевић и Павловић (2020)

Поштовани, на следећим питањима на скали од 1 до 5 оцените Ваш степен слагања са следећим тврдњама имајућу у виду то да 1 означава да се у потпуности не слажете са тврдњом, 2 да се донекле неслажете са тврдњом, 3 да се нити слажете нити неслажете, 4 да се донекле слажете и 5 да се слажете у потпуности. Имајте у виду да на ова питања не постоје тачни и нетачни одговори већ се тражи ваше лично мишљење.

1. Било би боље за све када би власти цензурисале штампу, филмове и друге медије, тако да се смеће држи подаље од младих.
2. Већина наших друштвених проблема би се решила кад бисмо се некако отарасили неморалних и дегенерисаних појединаца.
3. Најважније врлине које деца треба да науче јесу послушност и поштовање ауторитета.
4. Млади понекад имају бунтовничке идеје, али како одрастају треба да их превазиђу и да се смире.
5. Људе је могуће поделити у две групе: на јаке и слабе.
6. Стање неморала у нашем друштву је делом последица и тога што су и учитељи и родитељи заборавили да је физичко кажњавање ипак најбољи начин васпитавања

Прилог 4

Упитник снаге социјалних идентитета:

Колико се осећате везаним за... (1=Нимало; 2= Не нарочито; 3= Прилично везан/а; 4= Веома везан/а; 0=Не зна)

1. Припаднике своје етничке групе
2. Припаднике своје вере
3. Људе који деле иста политичка уверења као Ви
4. Грађане Србије независно од етничке припадности

Прилог 5

Упитник подршке политичким покретима/странкама

За следеће наведене политичке странке, на скали од 1 до 5, реците у ком степену их подржавате, при чему 1 означава да их уопште не подржавате док 5 означава да их у потпуности подржавате.

Листа странака у Србији:

Српска Напредна Странка – Александар Вучић.

СПС – Социјалистичка Партија Србије – Ивица Дачић

Странка Слободе и Правде – Драган Ђилас

Зелено-лева странка Заједно – Небојша Зеленовић и Биљана Стојковић

Двери – Бошко Обрадовић

Српска странка Заветници – Милица Ђурђевић Стаменовски

Листа странака у Албани:

Социјалистичка Партија Албаније
Демократска Странка
Социјалистички покрет за интеграцију
Социодемократска партија Албаније
Покрет #
Демократско уверење
Покрет за промене
Странка Албанског Демократског Покрета
Партија Нови покрет
Странка Нове Демократске Алијансе
Странка Албанског Националног Фронта
Коалиција алијансе народне уније

Прилог 6

Молим вас оцените учинак Републичке Владе у следећим областима, оценама од 1 до 5 као у школи, где 1 значи веома лош учинак, а 5 одличан учинак:

- Борба против корупције

Прилог 7

Сада бих желео/желела да Вам прочитам имена неких институција. Молим Вас да ми кажете да ли је Ваш утисак о тој институцији повољан или неповољан. Дајте оцене од 1 до 5, као у школи. Ако је Ваш утисак веома неповољан дајте оцену 1, ако је веома повољан дајте оцену 5. Ако се међу институцијама налази нека о којој не знате баш много, молим Вас реците ми то, па ћемо прећи на следећу институцију

1. Републичка Влада
2. Републичка скупштина
3. Председник Србије/Албаније
4. Судство (само Србија)
5. Медији (национални и локални) (само Албанија)
6. Цивилно друштво/НВО (само Албанија)

Прилог 8

Где ви себе видите на политичком спектру?

A2Левица	A31	A42	A53	A64	A75	A86	A97	A10Десница
----------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	------------

Прилог 9

Упитник за експерте: Maurits i Zaslove (2020).

Expert Survey Items

We asked experts to evaluate the parties in their respective on the following items. All continuous items are on a 0 – 10 scale.²

Dimensions of Populism and Political Style

manichean = Some parties see politics as a moral struggle between good and bad. This is often described as a Manichean worldview.

Please tick the box that best describes the degree to which each party holds a Manichean worldview.

0 = Not Manichean at all

:

10 = Extremely Manichean

indivisible = Some parties consider the ordinary people to be indivisible (i.e. the people are seen as homogenous).

Please tick the box that best describes each party in this respect.

0 = Not at all

:

10 = Very much

generalwill = Some parties consider the ordinary people's interests to be singular (i.e. one can speak of a 'general will')?

Please tick the box that best describes each party in this respect.

0 = Not at all

:

10 = Very much

peoplecentrism = Some parties believe that sovereignty should lie exclusively with the ordinary people (i.e. the ordinary people, not the elites, should have the final say in politics).

Please tick the box that best describes the extent to which each party considers the ordinary people to be sovereign.

0 = Not at all

:

10 = Very much

antielitism = Some parties can be characterized by their anti-elitism.

Please tick the box that best describes the extent to which each party can be considered to be anti-elitist.

0 = Not at all anti-elitist

:

10 = Very anti-elitist

Expert-level questions (only in expert-level dataset)

gender = What is your gender?

0 = Male

1 = Female

2 = Other

self_leftright = Where would you place yourself on the general left-right scale?

0 = Left

:

10 = Right

discipline = Please designate your primary academic discipline.

1 = Political Science

2 = Public Administration (Public Management)

22

3 = Communication Science

4 = Sociology

5 = Law and Legal Studies

6 = History

7 = Other

expertise = Please indicate your research expertise (multiple answers are possible).

1 = Party Politics

2 = Populism Studies

3 = Radical Right / Left and/or Political Extremism

- 4 = Voting Behavior
- 5 = Area Studies
- 6 = Public Policy
- 7 = EU Politics
- 8 = Interest Groups
- 9 = Political Economy
- 10 = Social Movements and Protest Politics
- 11 = International Relations
- 12 = Political Theory
- 13 = Political Communication
- 14 = Law and Politics
- 15 = Other

Прилог 10

Провера нормалности дистрибуције свих ставки ликертовог типа - Србија

	Kolmogorov-Smirnov ^a		Shapiro-Wilk		Skewness		Kurtosis	
	Statistic	Sig.	Statistic	Sig.	Statistic	С.грешка	Statistic	С.грешка
Поп 1	0.40	0.00	0.62	0.00	-1.78	0.08	2.07	0.15
Поп 2	0.26	0.00	0.81	0.00	-0.81	0.08	-0.39	0.15
Поп 3	0.21	0.00	0.85	0.00	-0.56	0.08	-0.57	0.15
Поп 4	0.24	0.00	0.82	0.00	-0.64	0.08	-0.85	0.15
Поп 5	0.33	0.00	0.74	0.00	-1.15	0.08	0.10	0.15
Поп 6	0.18	0.00	0.89	0.00	-0.10	0.08	-1.01	0.15
Поп 7	0.17	0.00	0.87	0.00	-0.27	0.08	-1.13	0.15
Поп 8	0.23	0.00	0.83	0.00	-0.59	0.08	-0.97	0.15
Поп 9	0.27	0.00	0.80	0.00	-0.80	0.08	-0.67	0.15
Поп 10	0.37	0.00	0.68	0.00	-1.56	0.08	1.53	0.15
Аут 1	0.25	0.00	0.80	0.00	-0.51	0.08	-1.28	0.15
Аут 2	0.30	0.00	0.77	0.00	-0.98	0.08	-0.30	0.15
Аут 3	0.25	0.00	0.81	0.00	-0.62	0.08	-1.01	0.15
Аут 4	0.26	0.00	0.80	0.00	-0.91	0.08	-0.16	0.15
Аут 5	0.17	0.00	0.86	0.00	0.05	0.08	-1.26	0.15
Аут 6	0.18	0.00	0.85	0.00	0.10	0.08	-1.41	0.15
Нац 1	0.31	0.00	0.76	0.00	-1.04	0.08	-0.07	0.15
Нац 2	0.25	0.00	0.81	0.00	-0.84	0.08	-0.33	0.15
Нац 3	0.33	0.00	0.73	0.00	-1.19	0.08	0.22	0.15
Нац 4	0.40	0.00	0.62	0.00	-1.87	0.08	2.86	0.15
Нац 5	0.32	0.00	0.74	0.00	-1.09	0.08	-0.02	0.15
Нац 6	0.17	0.00	0.88	0.00	0.00	0.08	-1.18	0.15
Соц 1	0.27	0.00	0.78	0.00	-0.96	0.08	-0.01	0.15
Соц 4	0.25	0.00	0.80	0.00	-0.88	0.08	-0.07	0.15
Глас_3_1	0.24	0.00	0.81	0.00	0.02	0.09	-1.65	0.50
Глас_3_4	0.25	0.00	0.84	0.00	0.38	0.09	-1.16	0.50
Глас_3_7	0.36	0.00	0.73	0.00	1.13	0.09	0.11	0.50
Глас_3_29	0.33	0.00	0.77	0.00	0.88	0.09	-0.43	0.50
Глас_3_17	0.35	0.00	0.74	0.00	1.10	0.09	0.24	0.50
Глас_3_23	0.34	0.00	0.74	0.00	1.07	0.09	0.10	0.50
Кор 1	0.23	0.00	0.84	0.00	0.51	0.08	-0.96	0.15
Инст_1	0.20	0.00	0.87	0.00	0.32	0.09	-1.14	0.50
Инст_2	0.24	0.00	0.85	0.00	0.59	0.09	-0.76	0.50
Инст_3	0.19	0.00	0.83	0.00	-0.02	0.09	-1.57	0.50
Инст_4	0.24	0.00	0.84	0.00	0.65	0.09	-0.47	0.50
Спец1	0.27	0.00	0.86	0.00	0.12	0.08	0.62	0.15

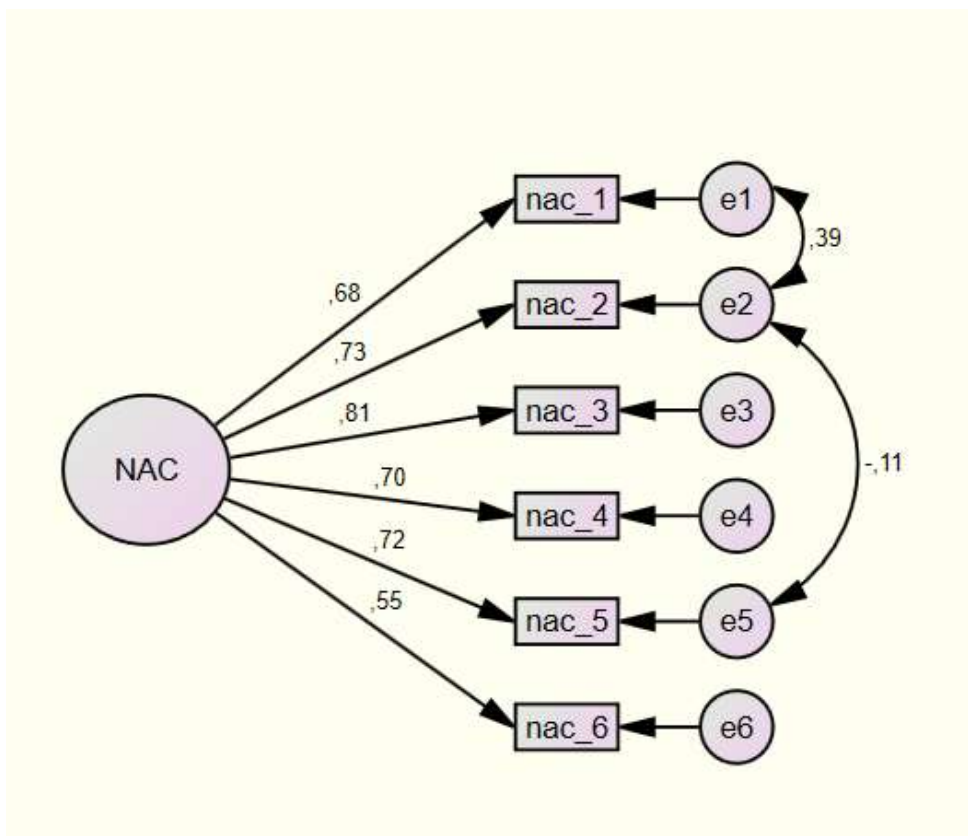
Прилог 11

Провера нормалности дистрибуције свих ставки ликертовог типа - Албанија

	Kolmogorov-Smirnov ^a		Shapiro-Wilk		Skewness		Kurtosis	
	Statistic	Sig.	Statistic	Sig.	Statistic	С.грешка	Statistic	С.грешка
Поп 1	0.50	0.00	0.36	0.00	-3.59	0.08	12.58	0.15
Поп 2	0.35	0.00	0.69	0.00	-1.28	0.08	0.26	0.15
Поп 3	0.22	0.00	0.84	0.00	-0.53	0.08	-0.81	0.15
Поп 4	0.34	0.00	0.71	0.00	-0.98	0.08	-0.66	0.15
Поп 5	0.43	0.00	0.56	0.00	-1.98	0.08	2.75	0.15
Поп 6	0.23	0.00	0.83	0.00	-0.48	0.08	-1.07	0.15
Поп 7	0.25	0.00	0.80	0.00	-0.55	0.08	-1.23	0.15
Поп 8	0.32	0.00	0.75	0.00	-0.72	0.08	-1.14	0.15
Поп 9	0.39	0.00	0.63	0.00	-1.50	0.08	0.75	0.15
Поп 10	0.46	0.00	0.48	0.00	-2.67	0.08	6.53	0.15
Нац 1	0.35	0.00	0.68	0.00	-1.26	0.08	0.11	0.15
Нац 2	0.19	0.00	0.83	0.00	-0.17	0.08	-1.54	0.15
Нац 3	0.43	0.00	0.57	0.00	-1.98	0.08	2.84	0.15
Нац 4	0.48	0.00	0.41	0.00	-3.21	0.08	9.93	0.15
Нац 5	0.44	0.00	0.55	0.00	-1.89	0.08	2.17	0.15
Нац 6	0.31	0.00	0.74	0.00	-0.78	0.08	-1.01	0.15
Аут 1	0.34	0.00	0.71	0.00	-0.91	0.08	-0.83	0.15
Аут 2	0.39	0.00	0.66	0.00	-1.51	0.08	1.14	0.15
Аут 3	0.40	0.00	0.61	0.00	-1.66	0.08	1.39	0.15
Аут 4	0.39	0.00	0.66	0.00	-1.54	0.08	1.35	0.15
Аут 5	0.34	0.00	0.72	0.00	0.62	0.08	-1.39	0.15
Аут 6	0.36	0.00	0.69	0.00	0.69	0.08	-1.34	0.15
Соц 1	0.27	0.00	0.78	0.00	-0.63	0.09	-1.12	0.19
Соц 2	0.23	0.00	0.80	0.00	-0.24	0.09	-1.57	0.19
Соц 3	0.20	0.00	0.84	0.00	-0.01	0.09	-1.48	0.19
Соц 4	0.42	0.00	0.61	0.00	-1.73	0.09	1.88	0.19
Глас_3_1	0.23	0.00	0.81	0.00	0.09	0.08	-1.61	0.15
Глас_3_2	0.38	0.00	0.66	0.00	1.33	0.08	0.26	0.15
Глас_3_3	0.49	0.00	0.42	0.00	3.05	0.08	8.99	0.15
Глас_3_4	0.45	0.00	0.53	0.00	2.22	0.08	4.00	0.15
Глас_3_5	0.43	0.00	0.59	0.00	1.72	0.08	1.69	0.15
Глас_3_6	0.49	0.00	0.42	0.00	2.97	0.08	8.37	0.15
Глас_3_7	0.48	0.00	0.46	0.00	2.50	0.08	5.27	0.15
Глас_3_8	0.50	0.00	0.40	0.00	3.21	0.08	10.16	0.15
Глас_3_9	0.51	0.00	0.36	0.00	3.53	0.08	12.48	0.15
Глас_3_10	0.51	0.00	0.34	0.00	3.73	0.08	14.11	0.15
Глас_3_11	0.52	0.00	0.32	0.00	3.87	0.08	15.18	0.15
Глас_3_12	0.51	0.00	0.34	0.00	3.62	0.08	12.99	0.15
Кор 1	0.23	0.00	0.84	0.00	0.54	0.08	-0.95	0.15
Инст_1	0.17	0.00	0.88	0.00	0.15	0.09	-1.17	0.19
Инст_2	0.26	0.00	0.82	0.00	0.78	0.09	-0.47	0.19
Инст_3	0.21	0.00	0.84	0.00	0.19	0.09	-1.51	0.19
Инст_8	0.15	0.00	0.89	0.00	0.01	0.09	-1.19	0.19
Инст_9	0.25	0.00	0.84	0.00	0.55	0.09	-1.01	0.19
Спец 1	0.19	0.00	0.85	0.00	0.23	0.08	-1.09	0.15

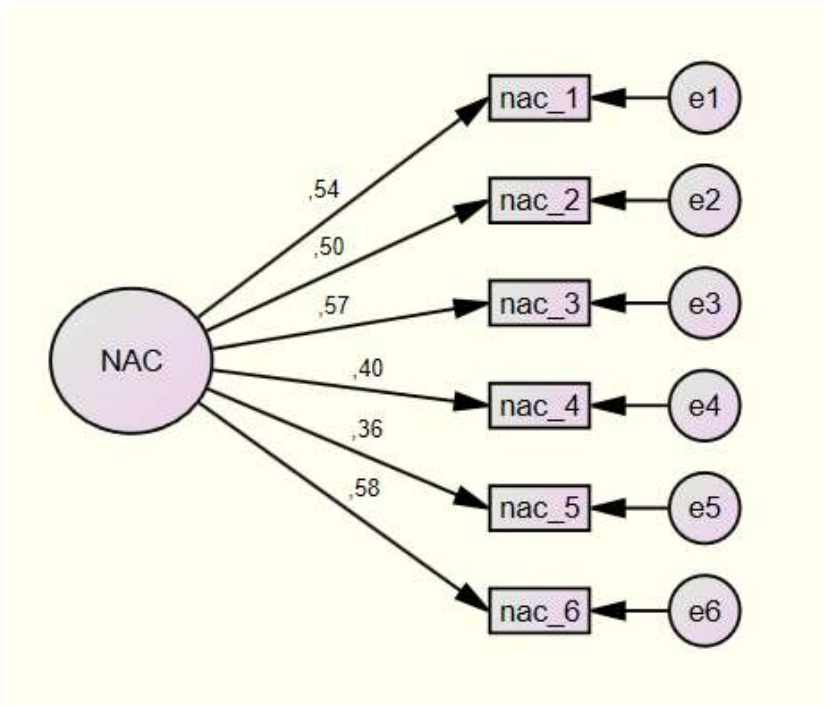
Прилог 12

Конфирмативни модел национализам - Србија

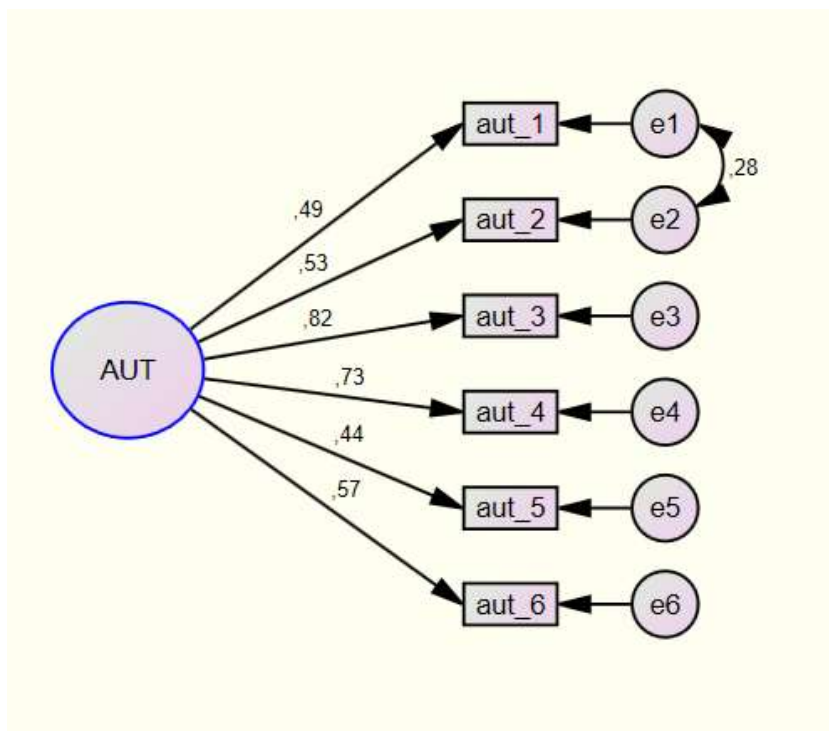
Прилог 13

Конфирмативни модел национализам - Албанија

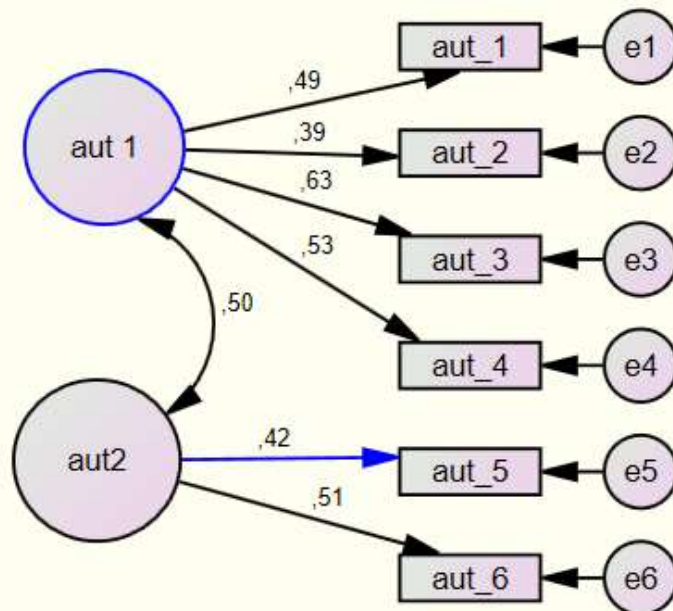
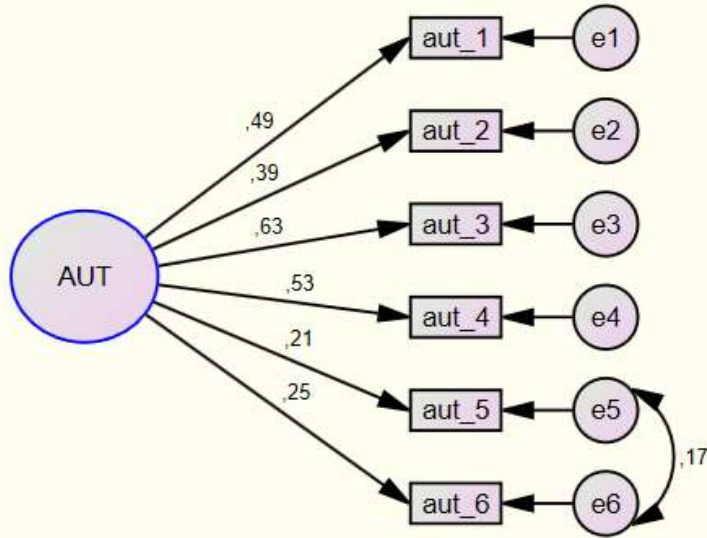
Прилог 14

Конфирмативни модел ауторитарност - Србија

Прилог 15

Конфирмативни модели ауторитарност - Албанија

Прилог 16

Дескриптивна статистика упитника популистичких ставова – пондерисани подаци - Србија

N = 997	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
ПОП1. Политичарима у српском парламенту воља народа треба да буде на првом месту.	7,5	1,9	9,8	13	67,8	4,3
ПОП2. Народ, а не политичари, треба да доноси најбитније политичке одлуке.	10,1	4,7	24,8	16,5	43,8	3,8
ПОП3. Када су у питању политичке теме постоји већа слога у мишљењу унутар народа него између народа и елита.	9,5	5,1	34,3	15,9	35,3	3,6
ПОП4. Ја бих да ме радије представља просечан грађанин него политичар коме је то једина професија.	15	5,4	23,6	15,2	40,8	3,6
ПОП5. Изгласани представници народа превише причају а премало раде.	10,1	4,7	17,7	13,5	54	4
ПОП6. У политици пристати на компромис је у суштини ништа друго него издаја сопствених вредности и идеала.	16,1	11	35,2	14,2	23,5	3,2
ПОП7. Већина наших политичара има више сличности са политичарима из иностранства него са народом који треба да представљају.	18,4	8,5	29,5	13,8	29,9	3,3
ПОП8. Већина политичара има исте вредности као народ који представља.	36,4	16,8	20,5	9,4	16,8	2,5
ПОП9. Политичаре не интересује шта обични људи попут мене мисле.	12,1	8,3	18,7	16	44,9	3,7
ПОП10. За најбитнија питања, народ преко референдума треба да донесе коначну одлуку.	5,7	2,3	14,8	14,3	63	4,3

Прилог 17

За коју листу/партију сте гласали на парламентарним изборима који су одржани 2022. године? - Србија

Н - 997	% гласова	% само гласачи	% резултати избора
Александар Вучић - Заједно можемо све	38.5	64.3	44.3
Ивица Дачић - премијер Србије	2.3	3.8	11.8
Савез војвођанских Мађара - Иштван Пастор	0.5	0.8	1.6
др Војислав Шешељ - Српска радикална странка	0.7	1.2	2.2
Мариника Тепић - Уједињени за победу Србије	7.7	12.9	14.1
Др Милош Јовановић - Нада за Србију	2.2	3.7	5.5
Милица Ђурђевић Стаменковски - Српска странка Заветници	0.9	1.5	3.8
Муфтијин аманет - Странка правде и помирења (СПП)	0.2	0.3	1
Морамо-Акција-Еколошки устанак-Ћута-Не даavimo Београд-Небојша Зеленовић	2.9	4.8	4.8
Суверенисти- Саша Радуловић (ЂБ)-	0.9	1.5	2.3
Бошко Обрадовић - Српски покрет Двери - ПОКС	1.5	2.5	3.9
Заједно за Војводину	0.3	0.5	0.7
СДА Санџака-др Сулејман Угљанин	0.1	0.2	0.6
Борис Тадић - Ајмо људи - Социјалдемократска странка	0.7	1.2	1.7
Отете бебе Ана Пејић	0.4	0.7	0.8
Руски мањински савез - Милена Павловић, Павле Бихали Гаврин	0.1	0.2	0.3
Нисам гласао	18.8		
Не знам/Не сећам се/одбијам да одговорим	21.3		

Прилог 18

Да се парламентарни избори одржавају следеће недеље, за кога би сте гласали? – Србија

Н - 997	% гласова	% само гласачи
Српска напредна странка - Александар Вучић	35.4	58.3
Социјалдемократска партија Србије - Расим Љајић	0.2	0.3
СПС - Социјалистичка партија Србије - Ивица Дачић	2.3	3.8
ПУПС	0.1	0.2
Странка Слободе и правде - Драган Ђилас	3	4.9
Народна странка - Вук Јеремић	0.6	1.0
Нова ДСС - Милош Јовановић	1.7	2.8
ЛДП - Чедомир Јовановић	0.2	0.3
Савез војвођанских Мађара - Иштван Пастор	0.5	0.8
Српска радикална странка - Др Војислав Шешел	0.5	0.8
ДС - Демократска странка	1.3	2.1
СДС (Социјалдемократска странка) - Борис Тадић	0.2	0.3
Двери - Бошко Обрадовић	1.3	2.1
СДА Санцака - др Сулејман Угљанин	0.1	0.2
ЛСВ - Лига социјалдемократа Војводине - Бојан Костреш	0.1	0.2
Доста је било - Саша Радуловић	0.9	1.5
Покрет Слободних Грађана - Павле Грбовић	0.8	1.3
Српска странка Заветници - Милица Ђурђевић Стаменковски	1.6	2.6
Странка правде и помирења - Усаме Зукорлић	0.1	0.2
Зелено Леви Фронт (Не даavimo Београд)	1.9	3.1
Зелено-лева странка Заједно - Небојша Зеленовић, Биљана Стојковић	1.6	2.6
Покрет Србија Центар - СРЦЕ- Здравко Понош	2.3	3.8
Друго	4	6.6
Не бих гласао	10.7	
Не знам	28.5	

Прилог 19

Дескриптивна статистика упитника популистичких ставова – пондерисани подаци - Албанија

N = 995	1 - У потпуности се не слажем	2	3	4	5 - У потпуности се слажем	Арит. средина
ПОП1. Политичарима у албанском парламенту воља народа треба да буде на првом месту.	3	1.1	1.8	7.1	86.9	4.7
ПОП2. Народ, а не политичари, треба да доноси најбитније политичке одлуке.	11.2	3.8	11.4	13.3	60.4	4.1
ПОП3. Када су у питању политичке теме постоји већа слога у мишљењу унутар народа него између народа и елита.	11.7	6.2	30.6	14.5	37.1	3.6
ПОП4. Ја бих да ме радије представља просечан грађанин него политичар коме је то једина професија.	16.2	5.7	9.5	11.5	57.1	3.9
ПОП5. Изгласани представници народа превише причају а премало раде.	6.1	3	7.4	9.4	74	4.4
ПОП6. У политици пристати на компромис је у суштини ништа друго него издаја сопствених вредности и идеала.	15.6	7	26.8	12.6	38	3.5
ПОП7. Већина наших политичара има више сличности са политичарима из иностранства него са народом који треба да представљају.	20.4	6.3	16.8	14.1	42.4	3.5
ПОП8. Већина политичара има исте вредности као народ који представља.	52.4	10.9	9.1	10.3	17.4	2.3
ПОП9. Политичаре не интересује шта обични људи попут мене мисле.	11.1	4.1	6.1	12.4	66.3	4.2
ПОП10. За најбитнија питања, народ преко референдума треба да донесе коначну одлуку.	3.8	1.8	4.3	10.6	79.5	4.6

Прилог 20

За коју листу/партију сте гласали на парламентарним изборима који су одржани 2021. године?- Албанија

Н - 995	% гласова	% само гласачи	% резултати избора
Partia Socialiste e Shqipërisë, Социјалистичка партија Албаније	33.4	62.2	48.7
Partia Demokratike Демократска странка	16.6	30.9	39.4
Lëvizja Socialiste për Integrim Социјалистички покрет за интеграцију	0.3	0.6	6.8
Partia Socialdemokrate Социјалдемократска странка Албаније	0.4	0.7	2.3
Nisma Thurje Покрет #	0.5	0.9	0.7
Vindja Demokratike Демократско уверење	0.2	0.4	0.5
Lëvizja për Ndryshim Покрет за промене	0.2	0.4	0.5
Partia Lëvizja Demokratike Shqiptare Партија албанског демократског покрета	0.1	0.2	0.3
Partia Lëvizja e Re Партија Нови покрет	0.1	0.2	0.2
Partia Aleanca Demokracia e Re Партија албанског националног фронта	0.1	0.2	0.1
Друго	1.8	3.4	0.4
Нисам гласао	22.6		
Не знам/Не сећам се/одбијам да одговорим	23.7		

Прилог 21

За коју листу/партију би сте гласали на парламентарним изборима да се они оджавају ове недеље? - Албанија

Н - 995	% гласова	% само гласачи
Partia Socialiste e Shqipërisë, Социјалистичка партија Албаније	27.4	56.5
Partia Demokratike Демократска странка	12.3	25.4
Lëvizja Socialiste për Integrim Социјалистички покрет за интеграцију	0.3	0.6
Partia Socialdemokrate Социјалдемократска странка Албаније	0.4	0.8
Nisma Thurgje Покрет #	1.8	3.7
Bindja Demokratike Демократско уверење	0.2	0.4
Lëvizja për Ndryshim Покрет за промене	0.5	1.0
Partia Lëvizja e Re Партија Нови покрет	0.4	0.8
Partia Aleanca Demokracia e Re Партија албанског националног фронта	0.1	0.2
Друго	5.1	10.5
Не бих гласао	15.4	
Не знам	36.1	

Прилог 22

Приказ резултата процена експерата за преостале странке

Partia Demokratike			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	6.0	3.0	8.0
Хомогеност	5.3	4.0	7.0
Јединство интереса	4.7	1.0	7.0
Сувереност	3.0	0.0	7.0
Антиелитизам	2.0	0.0	5.0

Lëvizja Socialiste Për Integrim			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	4.0	0.0	7.0
Хомогеност	3.0	0.0	5.0
Јединство интереса	1.7	0.0	5.0
Сувереност	2.0	0.0	5.0
Антиелитизам	2.0	0.0	6.0

Partia Socialdemokrate			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	3.0	0.0	6.0
Хомогеност	2.7	0.0	5.0
Јединство интереса	1.3	0.0	3.0
Сувереност	1.0	0.0	3.0
Антиелитизам	4.0	0.0	9.0

Nisma Thurje			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	7.3	7.0	8.0
Хомогеност	5.3	4.0	7.0
Јединство интереса	5.0	1.0	7.0
Сувереност	5.3	1.0	8.0
Антиелитизам	5.0	3.0	8.0

Bindja Demokratike			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	5.0	4.0	6.0
Хомогеност	5.0	5.0	5.0
Јединство интереса	4.0	1.0	6.0
Сувереност	4.0	1.0	6.0
Антиелитизам	3.7	0.0	7.0

Lëvizja Për Ndryshim			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	5.3	4.0	7.0
Хомогеност	4.7	4.0	5.0
Јединство интереса	5.0	2.0	7.0
Сувереност	4.3	1.0	6.0
Антиелитизам	4.0	0.0	7.0

Partia Lëvizja Demokratike Shqiptare			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	4.3	3.0	6.0
Хомогеност	5.3	5.0	6.0
Јединство интереса	5.0	1.0	7.0
Сувереност	3.7	0.0	6.0
Антиелитизам	3.3	0.0	5.0

Partia Lëvizja E Re			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	4.7	3.0	6.0
Хомогеност	5.0	4.0	6.0
Јединство интереса	4.3	1.0	7.0
Сувереност	4.0	1.0	6.0
Антиелитизам	7.0	5.0	9.0

Partia Aleanca Demokracia E Re			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	4.3	3.0	6.0
Хомогеност	4.3	4.0	5.0
Јединство интереса	4.0	1.0	7.0
Сувереност	3.7	1.0	5.0
Антиелитизам	6.0	4.0	9.0

Partia Balli Kombëtar Shqiptar			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	4.3	3.0	5.0
Хомогеност	3.3	2.0	5.0
Јединство интереса	3.7	0.0	8.0
Сувереност	2.3	0.0	4.0
Антиелитизам	5.3	2.0	9.0

Aleanca Bashkimi Popullor			
Аспект популизма	Аритметичка средина	Минимум	Максимум
Манихејство	3.7	3.0	5.0
Хомогеност	4.7	4.0	5.0
Јединство интереса	3.3	1.0	5.0
Сувереност	3.0	0.0	5.0
Антиелитизам	5.0	2.0	9.0

Прилог 23

Провера курвиленарности везе узраста и популистичке оријентације

Аритметичке средине по старосним групама - Србија

		N	Средњи ранг
Подршка - СНС	18-30	186	392,09
	31-45	251	420,07
	46-60	234	496,22
	61+	282	567,73
	Total	953	
Подршка - СПС	18-30	183	410,79
	31-45	248	417,29
	46-60	232	479,19
	61+	279	553,11
	Total	942	
Подршка - ССП	18-30	181	514,51
	31-45	244	491,65
	46-60	227	461,04
	61+	279	416,13
	Total	931	
Подршка - Заједно	18-30	169	503,15
	31-45	225	442,39
	46-60	209	407,47
	61+	252	381,77
	Total	855	
Подршка - Двери	18-30	179	528,41
	31-45	244	494,84
	46-60	227	452,07
	61+	271	393,48
	Total	921	
Подршка - Заветници	18-30	179	527,37
	31-45	241	452,90
	46-60	219	449,26
	61+	260	394,67
	Total	899	
Популистички скор странке за коју је гласао	18-30	88	250,73
	31-45	136	239,65
	46-60	125	276,72
	61+	188	293,66
	Total	537	
Популистички скор странке за коју ће се гласати	18-30	76	200,28
	31-45	101	207,73
	46-60	106	232,43
	61+	168	244,56
	Total	451	

Провера значајности - Србија

	Популистички ставови	СНС	СПС	ССП	Заједно	Двери	Завертници	Популистички скор странке за коју је гласао	Популистички скор странке за коју ће се гласати
Chi квадрат	10,554	64,916	47,979	23,201	31,944	42,137	34,194	17,657	16,559
Значајност	,014	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,001	,001

Аритметичке средине популистичких ставова према старосним групама

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean	
					Lower Bound	Upper Bound
18-29	179	37.1061	7.36107	.55019	36.0204	38.1919
30-44	258	37.9767	7.21592	.44924	37.0921	38.8614
45-59	245	38.0735	7.48405	.47814	37.1317	39.0153
60+	315	36.8921	7.05626	.39758	36.1098	37.6743
Total	997	37.5015	7.26791	.23018	37.0498	37.9532

Провера значајности

ANOVA					
populizam_ukupno					
	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	283.396	3	94.465	1.793	.147
Within Groups	52327.851	993	52.697		
Total	52611.248	996			

Аритметичке средине по старосним групама – Албанија

		N	Mean Rank
Ефекат свих странака	15-30	194	539.33
	31-45	243	544.32
	46-60	254	479.00
	61+	304	450.47
	Total	995	
Socialist Party of Albania	15-30	194	469.94
	31-45	243	452.11
	46-60	254	499.91
	61+	304	551.00
	Total	995	
Democratic Party	15-30	194	505.52
	31-45	243	502.31
	46-60	254	503.53
	61+	304	485.14
	Total	995	
Socialist	15-30	194	511.19

Movement for Integration	31-45	243	494.92
	46-60	254	491.53
	61+	304	497.46
	Total	995	
Social Democratic Party of Albania	15-30	194	531.44
	31-45	243	479.50
	46-60	254	476.69
	61+	304	509.26
	Total	995	
Nisma Thurje	15-30	194	537.82
	31-45	243	522.15
	46-60	254	466.99
	61+	304	479.19
	Total	995	
Democratic Conviction	15-30	194	511.19
	31-45	243	498.13
	46-60	254	492.31
	61+	304	494.23
	Total	995	
Movement for Change	15-30	194	545.01
	31-45	243	496.12
	46-60	254	491.39
	61+	304	475.03
	Total	995	
Albanian Democratic Movement Party	15-30	194	545.36
	31-45	243	501.97
	46-60	254	478.56
	61+	304	480.85
	Total	995	
New Movement Party	15-30	194	548.17
	31-45	243	491.62
	46-60	254	483.55
	61+	304	483.16
	Total	995	
New Democracy Alliance Party	15-30	194	532.67
	31-45	243	502.15
	46-60	254	486.51
	61+	304	482.16
	Total	995	
Albanian National Front Party	15-30	194	526.46
	31-45	243	495.06
	46-60	254	482.62
	61+	304	495.04
	Total	995	
People's Union Alliance Coalition	15-30	194	530.91
	31-45	243	495.89
	46-60	254	479.50
	61+	304	494.14

	Total	995	
Гласање прошло	15-30	71	258.86
	31-45	120	275.31
	46-60	138	257.28
	61+	187	248.48
	Total	516	
Гласање планирано	15-30	62	221.05
	31-45	96	237.99
	46-60	120	212.43
	61+	154	204.44
	Total	432	

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error	95% Confidence Interval for Mean	
					Lower Bound	Upper Bound
15-30	194	35.2113	6.46487	0.46415	34.2959	36.1268
31-45	243	36.1770	6.23818	0.40018	35.3887	36.9652
46-60	254	37.3268	5.61544	0.35234	36.6329	38.0207
61+	304	36.9408	6.88782	0.39504	36.1634	37.7182
Total	995	36.5156	6.37656	0.20215	36.1189	36.9123

Прилог 24

Аритметичке средине и значајност – појединачне партије – Албаније

Group Statistics					
	Pol	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Ефекат свих странака	Muški	595	1.1697	14.77060	.60554
	Ženski	400	1.4322	13.15417	.65771
Socialist Party of Albania -	Muški	595	2.80	1.673	.069
	Ženski	400	3.01	1.636	.082
Democratic Party	Muški	595	1.85	1.408	.058
	Ženski	400	1.94	1.394	.070
Socialist Movement for Integration	Muški	595	1.27	.783	.032
	Ženski	400	1.36	.901	.045
Social Democratic Party of Albania	Muški	595	1.51	1.095	.045
	Ženski	400	1.46	.957	.048
Nisma Thurje	Muški	595	1.66	1.209	.050
	Ženski	400	1.60	1.111	.056

	t-test for Equality of Means				
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Ефекат свих странака	-0.287	993	0.774	-0.26250	0.91448
Socialist Party of Albania -	-1.983	868.644	0.048	-0.212	0.107
Democratic Party	-1.017	861.618	0.309	-0.092	0.091
Socialist Movement for Integration	-1.755	993	0.080	-0.094	0.054
Social Democratic Party of Albania	0.880	993	0.379	0.059	0.067
Nisma Thurje	0.779	903.015	0.436	0.058	0.074

Прилог 25

Факторска анализа – антилиберална тријада - Србија

KMO and Bartlett's Test

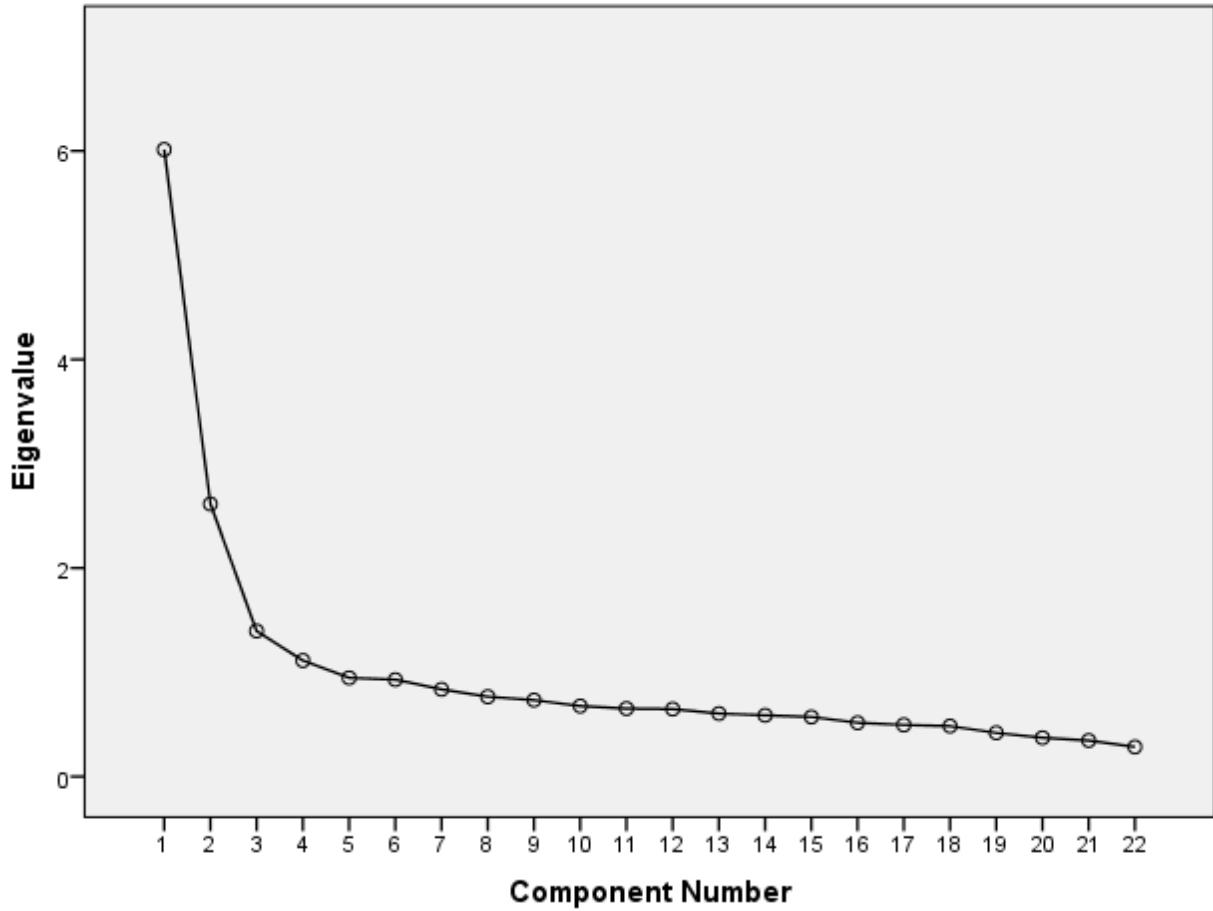
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	.900
Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square	6723.804
df	231
Sig.	.000

Communalities

	Initial	Extraction
nac 1	1.000	.647
nac 2	1.000	.664
nac 3	1.000	.670
nac 4	1.000	.644
nac 5	1.000	.548
nac 6	1.000	.430
aut 1	1.000	.433
aut 2	1.000	.455
aut 3	1.000	.628
aut 4	1.000	.533
aut 5	1.000	.296
aut 6	1.000	.506
pop 1	1.000	.554
pop 2	1.000	.519
pop 3	1.000	.220
pop 4	1.000	.452
pop 5	1.000	.522
pop 6	1.000	.362
pop 7	1.000	.470
pop 8	1.000	.521
pop 9	1.000	.558
pop 10	1.000	.503

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings ^a
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	6.013	27.330	27.330	6.013	27.330	27.330	4.807
2	2.613	11.879	39.210	2.613	11.879	39.210	4.684
3	1.395	6.343	45.553	1.395	6.343	45.553	2.694
4	1.112	5.057	50.609	1.112	5.057	50.609	3.302
5	.946	4.302	54.911				

Scree Plot

	Component			
	1	2	3	4
nac 2	.812	.480	.110	.269
nac 3	.807	.557	.120	.292
nac 1	.802	.460	.126	.323
nac 4	.788	.327	.105	.332
nac 5	.726	.519	.091	.303
aut 3	.521	.773	-.029	.172
aut 4	.526	.705	-.007	.219
aut 6	.254	.685	.055	.054
aut 1	.375	.650	.168	.263
aut 2	.409	.639	.236	.367
nac 6	.527	.610	.020	.162
aut 4	.276	.543	.043	.147
pop 9	.080	.105	.746	.286
pop 5	.059	.057	.676	.483
pop 7	.197	.230	.662	.254
pop 8	-.067	-.259	.620	.066
pop 6	.199	.387	.502	.292
pop 2	.190	.243	.276	.713
pop 1	.264	.076	.122	.706
pop 10	.416	.237	.246	.681
pop 4	.116	.235	.482	.599
pop 3	.213	.183	.265	.455

Component Correlation Matrix

Component	1	2	3	4
1	1.000	.554	.093	.351
2	.554	1.000	.121	.288
3	.093	.121	1.000	.398
4	.351	.288	.398	1.000

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization.

Факторска анализа – антилиберална тријада - Албанија

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.847
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3260.109
	df	210
	Sig.	.000

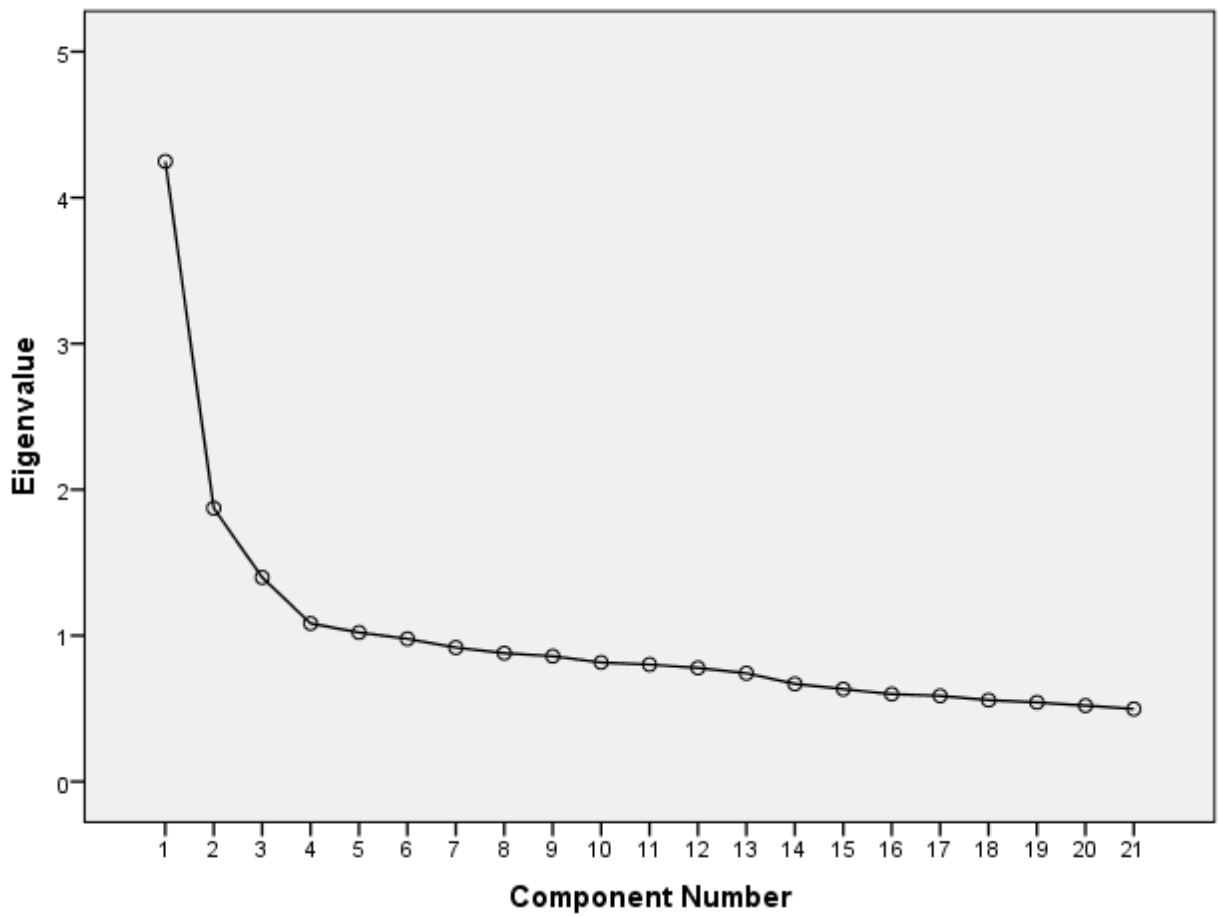
Communalities

	Initial	Extraction
поп 1	1.000	.522
поп 2	1.000	.484
поп 3	1.000	.269
поп 4	1.000	.493
поп 5	1.000	.557
поп 6	1.000	.475
поп 7	1.000	.346
поп 8	1.000	.524
поп 10	1.000	.485
нац 1	1.000	.473
нац 2	1.000	.487
нац 3	1.000	.465
нац 4	1.000	.381
нац 5	1.000	.428
нац 6	1.000	.435
аут 1	1.000	.503
аут 2	1.000	.405
аут 3	1.000	.534
аут 4	1.000	.491
аут 5	1.000	.437
аут 6	1.000	.430

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings ^a
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	4.248	20.231	20.231	4.248	20.231	20.231	2.669
2	1.873	8.917	29.148	1.873	8.917	29.148	2.819
3	1.398	6.658	35.806	1.398	6.658	35.806	2.167
4	1.083	5.157	40.963	1.083	5.157	40.963	2.371
5	1.021	4.862	45.825	1.021	4.862	45.825	1.705
6	.978	4.656	50.481				

Scree Plot

Structure Matrix

	Component				
	1	2	3	4	5
поп 5	.743	.140	.067	.098	.050
поп 8	.710	.178	.117	.083	.146
поп 10	.565	.309	.391	.175	-.028
нац 1	.250	.663	.298	.215	.060
нац 2	-.019	.616	.322	.172	.299
нац 6	.097	.608	.240	.419	.092
поп 4	.483	.562	-.033	.174	.175
поп 2	.507	.557	-.004	.239	.078
нац 5	.135	.283	.621	.105	.028
аут 4	.043	.123	.595	.471	.170
аут 2	.238	.132	.568	.230	.269
нац 4	.001	.292	.541	.284	-.107
аут 3	.035	.271	.343	.694	.134
аут 1	.131	.233	.164	.684	.202
нац 3	.110	.472	.374	.573	.007
поп 1	.477	.175	-.092	.488	-.284
аут 5	-.023	.135	.051	.172	.625
поп 6	.430	.071	.235	.048	.538
аут 6	-.041	.388	.107	.081	.538
поп 7	.373	.043	-.028	.242	.407
поп 3	.264	.319	.163	.079	.395

Component Correlation Matrix

Component	1	2	3	4	5
1	1.000	.231	.046	.196	.075
2	.231	1.000	.246	.320	.106
3	.046	.246	1.000	.242	.168
4	.196	.320	.242	1.000	.028
5	.075	.106	.168	.028	1.000

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization.

Биографија аутора

Арсен Драгојевић је рођен 16.8.1988. године у Шапцу где и завршио основу школу и гимназију. Своје образовање наставља уписивањем основних студија постоловне психологије на Факултету за правне и пословне студије, Доктор Лазар Вркатић, Нови Сад. Основе студије завршава у року са просечном оценом 9,39. Дипломски рад ради на тему „Упадљива потрошња, ауторитарна структура личности и материјални статус“ под менторством проф.др. Вељка Ђурића. Одмах по завршетку основних студија образовање наставља на мастер студијама на истом факултету и на истом смеру. Мастер студије завршава са просечном оценом 9,77. Мастер рад ради на тему „Утицај формата ставки на мерење нарцизма“ под менторством проф.др. Станислава Фајгеља. Докторске студије уписује 2014. године.

Арсен је већи део своје професионалне каријере провео у истраживачкој индустрији. 2013. године почиње да ради у Ipsos Strategic Marketing-у ком је и стренутно запослен на позицији истраживача сениора у сектору за маркетиншка истраживања.

У своје слободно време Арсен се, између осталог, бави и научно-истраживачким радом и коаутор је више стручних чланака и књига објављиваних у Србији и иностранству.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора АРСЕН ДРАГОЈЕВИЋ

Број индекса 4014-12

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

СОЦИОДЕМОГРАФСКИ И ИДЕОЛОШКИ ЧИНИОЦИ ПОПУЛИСТИЧКЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ
КРОС-НАЦИОНАЛНА СТУДИЈА

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 18.1.2024

Арсен Драгојевић

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Арсен Драгојевић

Број индекса 4714-12

Студијски програм Психологија

Наслов рада Социолошки и психолошки чинкови популационе оријентације: крос-национална студија

Ментор Проф. др Драган Попадић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 18.1.2024

Арсен Драгојевић

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Социодемографски и ивелојошки чиниоци популацијске оријентације
КРОС-НАЦИОНАЛНА СТУДИЈА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 18.1.2024

Арсен Зрнчић

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.